పై స్వప్నసందర్భములో హరిహరనాథుండు తన నుద్దేశించి యీక్రింది విధంబుగఁ బల్కె నని వ్రాసె. ఎట్లన్నను :—

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగువర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
భేదము లేనిభక్తి నతినిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండి య
త్యాదనిరంతరస్మరణతత్పరభావముఁ గల్మి నాత్మస
మ్మోదముఁ బొంది కావ్యరసముం గొనియాడుచు నుండు దప్పుడున్.

అని సోమయాజి తనకుఁ గలవైదికమార్గనిష్ఠ మగుప్రవర్తనమును; హరిహరులయెడ భేదములేక సమభక్తి కల్గి యుండుటయును స్మరియించి తదుభయసగుణమూర్త్యధిదేవత యగుహరిహరనాథునియెడ నిరంతరభక్తి గల్గి యాత్మానందానుభవంబు గల్గి యున్నట్లు చెప్పెను. ఇట్లుగా స్వప్నంబు గల్గినట్లుగ మిషఁ గల్పించుకొని స్వాభిప్రాయ ప్రకటనము చేయుట పూర్వకవులలో నాచారమై యున్నట్లు కాన్పించును. ఇందులో నప్పకవిస్వప్నమువలె దేశచారిత్రము లేదు కావునను, స్వప్నములో నుపాసకులకుఁ దదుపాసనాదేవతలును, అన్యులకు జాగ్రత్పరిదృశ్యమానప్రపంచవస్తువిశేషంబులు నగపడుట సహజము కావున దానిని నమ్మినను నమ్మకయున్నను బాఠకులకు బాధక మేమియు లేదు. కాని స్వప్నములను నమ్మి వానిని గ్రంథస్థముఁ జేసినయాంధ్రకవులలో నీతఁడే మొదటివాఁడు. భగవదుపాసనాపరులకుఁ దన్మూలముగ నంతఃకరణపరిపాకము కల్గి యిట్టిభగవదనుగ్రహసూచకస్వప్నంబు లగుటయు విశేషమహాత్తులు లభ్యము గుటయు నైసర్గికములే యని యాస్తికులకు విశేషించి చెప్పవలసినది లేదు. సోమయాజియు నట్టియుపాసనాబలంబున విజ్ఞానసంపన్నుఁడై భారతరహస్యార్థములఁ దెలిసికొని వేదముం బ్రకటించినచతురాననప్రతిష్ఠ నంది యుండె నని చెప్పుటకు సందియము లేదు. ఇట్టిఘనకార్యము నిర్వహించుటచే నీసోమయాజియనంతరకాలములోనివురాణకవులలో విశేషజ్ఞులు సోమయాజిని జతురాననుఁడే యని నుతియించుచు వచ్చిరి.

హరివంశములో. నెఱ్ఱాప్రగ్గడ :—

మ. తనకావించినసృష్టిత క్కొరులచేతం గాదు నా నేముఖం
బునఁ దాఁ బల్కిన పల్కు లాగమములై పొల్పొందు నా వాణి న
త్తను నీతం డొకరుండ నాఁ జను మహత్త్వ ప్రాప్తిం గవిబ్రహ్మ నా
నను తింతుం గవితిక్కయజ్వ నిఖిలోర్వీదేవతాభ్యర్చితున్.

భీమఖండములో శ్రీనాథకవి.

ఉ. పంచమవేద మై పరఁగుభారతసంహిత నాంధ్రభాషఁ గా
వించెఁ బదేనుపర్వములు విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వఁ డ
క్కాంచనగర్భతుల్యున కఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచితకీర్తివైభవవిరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

సోమయాజి భారతముం దెనిఁగింప నుద్యుక్తుం డగుట.

పైనిఁజెప్పినవిధంబుగఁ దిక్కనసోమయాజి సాత్యవతేయసంస్మృతి గలచిత్తముతోడ మహాకవిత్వదీక్ష నంది పద్యంతములం జెప్పి హరిహరనాథు నుతియించి ఆదేవునకుఁ దాను విన్నపము సేయుతెఱంగునఁ దత్సన్నిధిం గల్పించుకొని అమ్మహావాక్యంబున నర్థంబు సంగతంబు చేసెదనని మరల భక్తిపారవశ్యంబునఁ దనహృదంతరంబున నీక్రింది విధంబుగ భజనంబు చేసితి నని చెప్పెను. ఎట్లన్నను :—

క. జలనిధిహిమవద్భూధర, కలితజనన కేళికాతుకవ్యక్తావ్య
క్తలలిత సౌందర్యస్ఫుర, దలఘుతను స్త్రీసనాథ హరిహరనాథా.

అను నీపద్యములో వ్యక్తావ్యక్తలలితసౌందర్యస్ఫురదలఘుతనుస్త్రీసనాథుఁడు హరిహరనాథుఁ డని చెప్పుటచేతను దనయుపాస్యదేవుఁడు మహాదేవుం డగుశివుం డని మఱియొకచోఁ జెప్పుటచేతను సోమయాజియద్వయబ్రహ్మమయుండును, జ్ఞానప్రదుండును తేజోమూర్తియు నగు దక్షిణామూర్తి నుద్దేశించి చెప్పెననుటకు సందియము లేదు. ఇట్టిసంప్రదాయములు మంత్రశాస్త్రరహస్యములు. ఇట్టి తనయుపాస్యమూర్తి సాన్నిధ్యంబు గల్గించుకొని.

వ. దేవా! దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము :—

గీ. కథ జగత్ప్రసిద్ధి గావునఁ బూర్వాప, రార్థయుక్తిఁ జేయునట్టిమేలు
యత్న మించుకంత యైనను వలవదు, వలసినట్లు చెప్ప వచ్చియుండు.

అని విన్నవించి సోమయాజి గ్రంథారంభంబు సేసె నని యున్నది.

పైపద్యము పరిశీలింపఁగఁ దిక్కనసోమయాజివలనఁ జేయంబడిన మఱియొకనియమము మనచరిత్రమునకు ముఖ్య మగునది బయలువెడలుచున్నది. అదియే లోకములో సోమయాజి భారతముఁ దెనిఁగించుచో సంస్కృతమాతృకను జూడక యే భారతగ్రంథము ఆశుధారను నిరంకుశప్రజ్ఞతోఁ జేసియున్నాఁ డని చెప్పెడుప్రతీతికిఁ గారణ మయి యుండును. ఆయంశ మెద్ది యనఁగా :—భారతకథ జగత్ప్రసిద్ధ మయినది. కావున పూర్వాపరార్థములను సందర్భింపఁ జేయునప్పుడు యత్న మే మాత్ర మక్కఱ యుండ దనియును, ఇష్టానుసారముగ సందర్భము పొసఁగింపవచ్చు నని చెప్పినవాక్యమే. దీని కర్థము బుద్ధిమంతు లేమి చెప్పవచ్చునో యూహింపుఁడు. ఇది చదివినయప్పుడు పుక్కిటిపురాణములుగా వాడుకొనఁబడుచున్న తిక్కనసోమయాజికృతప్రతిజ్ఞాదికమున కిది యాధారమై యుండు నని తోఁచకపోదు.

### తిక్కనసోమయాజి వ్యాసుని నుతించుట.

సోమయాజి తనకు భారతకృతనిర్మాత యగువ్యాసమహర్షి పయిం గలభక్తివిశ్వాసములను అవకాశమైనప్పుడెల్ల వివరింపుచుండును. ప్రతియాశ్వాసమున నాద్యంతములలో హరిహరనాథుని నుతియించినట్లుగనే వ్యాసభగవానునిఁగూడ స్మరియించుచుండును. సోమయాజికి భారతరహస్యార్థములు స్ఫురియించుచో వ్యాసావేశంబు గల్గియుండె నని ప్రతీతి గలదు.

### సోమయాజికిఁ గలశాస్త్రపాండిత్యము.

సోమయాజికి వేదాంతాదిశాస్త్రములందును, సాంఖ్యయోగాదిశాస్త్రములలోపలను గలవిశేషపాండిత్యము శాంత్యానుశాసనికపర్వములను తిక్కనపర్వములలోఁ దత్త్వముం జెప్పెడునితిహాసాదులవలనం గోచరంబులు గాఁ గలవు. పూర్వోత్తరమీమాంసాశాస్త్రము

తెంతయు నేర్చినవాఁ డని సోమయాజి జైనపండితులతోఁ జేసినసంవాదాదికములవలనం గోచరం బగును. అట్టివానివివరములు గ్రంథస్థములు గాకున్నను, అట్టి సంవాదములవిషయముమాత్రము సోమదేవ రాజీయము మొదలగుగ్రంథములలోఁ గొంత వివరింపఁబడి యున్నదాని నే నీవఱకే ప్రకటించితిని. ఆవృత్తాంతమును వివరించుటకు ముందుగ నద్వైతమతబోధ మాంధ్రభాషలోఁ జేసినయాచార్యులలో సోమయాజియే మొదటివాఁ డని చెప్పవలసి యున్నది. ఆంధ్రులలోఁ దత్త్వరహస్యము లరయఁగోరెడునాంధ్రభాషాపండితు లందఱును సోమయాజిమార్గముం దెలిసికొనక యే యితరగ్రంథము లభ్యసింపరు. ఇఁక వేదాంతగ్రంథములు తెనిఁగింప నుద్యోగించువా రందఱును సోమయాజిమార్గమునే యవలంబించి నవీనగ్రంథములు రచియించిరి.

ఇట్టివారిలోఁ బౌరాణికకవు లందఱును దా మాంధ్రీకరించుగ్రంథములలోఁ బ్రసక్తమైనచోటుల నెల్ల మతోపన్యాసములఁ బద్యరూపముగాఁ జేయుచునే వచ్చుచుండిరి. అందులో భారతమును, భాగవతమును, జ్ఞానవాసిష్ఠమును, విజ్ఞానప్రదీపికయును, సీతారామాంజనేయసంవాదము మొదలగుగ్రంథములను రచియించినగ్రంథకర్తలు సోమయాజితోపాటు కేవలమును గురురూపులుగా నాంధ్రులవలన గ్రహింపఁబడినవారై యున్నారు. ఇట్టివారిలోఁ భారత మన్నిగ్రంథములలో నెట్లు ప్రామాణికగ్రంథ మయ్యెనో అటులనే అద్వైతశాస్త్రబోధకు లగుకవులలోఁ దిక్కనసోమయాజియు గౌరవనీయుఁడును, అగ్రగణ్యుఁడును నై యున్నాఁడు. ఇట్టివిశేషములను జూపుటకును కేవలము ఆంధ్రభాషలోపలనే అద్వైతమతబోధము కోరువారికి నుపయుక్తముగ నుండుటకొఱకు పైగ్రంథములన్నిటిలో నుండుతత్త్వవిషయికము లగుభాగముల నెత్తి వేఱే యొకగ్రంథము పర్యాయమున నచ్చు వేయుచున్నాఁడను.

## తిక్కనసోమయాజి కాకతీయ గణపతి మహారాజుం జూడఁబోవుట.

సోమదేవరాజీయ మనుప్రతాపరుద్రవంశచారిత్రములోఁ బ్రతాపరుద్రునిమాతామహుఁ డగుగణపతిదేవరాయుని దర్శించుటకుఁ దిక్కన

సోమయాజి వచ్చె ననియు నపుడు కొన్ని రాజకీయవ్యవహారములును మతసంవాదములు నడిచె ననియుం జెప్పి యున్నది. ఇట్టివృత్తాంతము లావంశచారిత్రము దెల్పుగ్రంథములన్నిటిలోపల నేకరీతినే కాన్పించును. ఆగ్రంథములలో నొకటిరెండు ప్రామాణికగ్రంథములుగఁ గాన్పించును. అందు మొదటిది వచనకావ్యము. ఇది పుట్టి యిప్పటికి ౩౦౦ సంవత్సరములకుఁ బైఁగా నఁగా శా. సం. ౧౫౦౦ సమానకాలములోఁ బుట్టియుండును. రెండవది దానికే పద్యకావ్యము అది పుట్టి ౧౫౦ సంవత్సరములై యున్నది. ఈరెండుగ్రంథములును గోదావరీమండలములోని రహితాపురము రఘుదేవపుర మనునామములతో నొప్పు పట్టణమునకుఁ బూర్వపుజమీన్‌దారు లగుమందపాటివా రనుక్షత్రియప్రభువులవలన సంపాదింపఁబడినవి. అందుఁ బద్యకావ్యము కూచిమంచితిమ్మకవిసార్వభౌమునితమ్ముం డగుజగ్గకవివలనఁ బైమందపాటివారిపైఁ గృతియియ్యఁబడినది. పై రెండుగ్రంథములలోపలంగూడఁ దిక్కనసోమయాజివృత్తాంత మొక్కవిధముగనే వ్రాయంబడి యున్నది. కావున వచనకావ్యములో నున్నదాని నిట వివరించెదను. ఎట్లన్నను :—

"గణపతిరాజు ఏకశిలానగరంబునకు వచ్చి, తనకు మరలఁబడ్డతమ్ములం బ్రహరించి తాను పట్టాభిషిక్తుఁడై యోరుగంటికి శిలాప్రాకారంబుగాఁ గోట నేర్పఱిచి, చేయుం గడమపడిన దేవాలయంబులను బూర్తిగాఁ గట్టించి యున్న సమయంబునఁ దిక్కనసోమయాజి లేతెంచిన గణపతి దేవుఁ డెదుర్కొని పూజించి యతనిచేత భారతార్థంబులును, ద్వైతాద్వైతంబులును, చిదచిద్వివేకంబులును, ధర్మాధర్మంబులును, రాజనీతిప్రకారంబులును, భారతవీరుఁప్రభావంబులును నాదిగాఁ గలయర్థంబులు వినుచుండె. అట్టిసమయంబున నొక్కనాఁడు తిక్కనసోమయాజి యనుమకొండనివాసు లైనబౌద్ధమునులతో వాదించి యిరువదినల్గురబౌద్ధమునుల నతికించె. అనంతర మాగ్రంథములో గణపతిదేవుఁడు తిక్కనసోమయాజికి నెన్మిదిగ్రామంబులును, నవలక్ష ధనంబును, స్వర్ణకుండలములును బహుమానంబుగ నిచ్చె."

అని యున్నది. ఈవృత్తాంతము పద్యకావ్యమునఁ గూడ విశేషభేదము నొందకుండ నున్నది. ఎట్లన్నను :—

"గీ. వచ్చి తనకు మఱలఁబడ్డతమ్ములను హ, రించి సకలగవ్యార్థలికినిఁ
ప్రాజ్ఞ లెన్నఁగాను బట్టాభిషిక్తుఁడై, కీటికొక్కటాతికోట నిలి

గీ. చేయఁ దక్కక బౌద్ధ దేవాయతనము, లపుడు పూర్తిగఁ గట్టించి యలరుచున్న
తోట నొకనాఁడు తిక్కనసోమయాజి, వచ్చె నెల్లూరినుండి భూవరునికడకు.

సీ. వచ్చిన నయ్యార్యవర్యు నెచటఁ గాంచి, వినయసంభ్రమభక్తు లినుమడింప
నతిథిపూజ లొనర్చి యతనిచే భారతా, ర్థమును ద్వైతాద్వైతతత్త్వములును
విస్తృతచిదచిద్వివేకలక్షణములు, ప్రకటధర్మాధర్మ పద్ధతులును
రాజనీతిప్రకారంబును భారత, వీరులమహిమంబు వినుచు నుండి

గీ. యనుమకొండనివాసు లైనట్టిబౌద్ధ, మునుల రావించి వారిఁ దిక్కనమనీషి
తోడ వాదింపఁ జేసినఁ దొడరి వాంద్రఁ,జాలకఁగా సోమయాజులు గెలుచుటయును.

వ. అప్పుడు బౌద్ధదేవాలయంబులు గూలం ద్రోయించి గణపతిదేవరాజు సోమయాజులపటువాక్యశక్తికి మెచ్చి యతని బహుప్రకారం బులఁ బూజించి రేనిమిది గ్రామంబు లొసంగి యతఁడు వచ్చినకార్యం బడిగిన నాభూవరునకుఁ గవివరుం డిట్లనియె. ”

### సోమయాజి మనుమసిద్ధిరాజునకుఁ గలిగినవిపత్తు తెల్పుట.

పైని చెప్పినవిధంబున సోమయాజి బౌద్ధమునులను జయించి గణపతిరాజుతో నెల్లూరునకు ప్రభుం డగుమనుమసిద్ధిరాజునకు దాయాదులవలనఁ గలిగినరాజ్యవిహీనతవిధంబు తెల్పెను. ఇట్లు తెల్పి ఆమనుమసిద్ధిరాజుయొక్క దాయాదులఁ బాఱఁదోలి అతనిరాజ్య మాతనికి నిప్పింపుఁ డని చెప్పిన విని గణపతిదేవరా జందుల కంగీకరించి, నవలక్షధనమును, యజ్ఞకుండలములును తిక్కనసోమయాజికి బహుమాన మిచ్చి పనిచెను.

### గణపతిదేవునిమంత్రింగూర్చి సోమయాజి రాజుతో ముచ్చటించుట.

ఇట్లు సోమయాజి గణపతిదేవరాజువలన స్వదేశంబునకుఁ బోవుట కనుజ్ఞాతుండై గణపతిదేవునిమంత్రి యగు “శివదేవయ్య” అనువతనిం జూచి గణపతిదేవునితో నిట్లనియె. “రాజా! ఈమంత్రి దేవుండుగాని సామాన్యమనుష్యమాత్రుండు గాఁడు. నీవు రాజ్యభారం బితని యనుమతంబునఁ జేయుట శ్రేయోదాయకము” అని సోమయాజి చెప్పి నిజనివాసంబునకుం జనియెను.

## గణపతిరాజు మనుమసిద్ధిని మరల సింహాసన మెక్కించుట.

ఇట్లు సోమయాజిం బనిచి గణపతిదేవరాజు తనమంత్రి యగు శివదేవయ్యయ్యనుమతిం గొని ప్రయాణభేరి వేయించి చతురంగబలసమేతుం డై దండయాత్రకు బయలువెడలెను. ఇట్లు పోయి ముందుగ నా ల్నాటిరాజుం గెల్చి యతనిం దనయాజ్ఞకుఁ లోనుజేసికొని యుప్పనంబులుఁ గొని నెల్లూరిపై విడిసెను. అక్కడ నవు డధికారము చేయుచున్న "అక్కన, బయ్యన," అనుమనుమసిద్ధిరాజుదాయాదు లగువారిఁ మనుమసిద్ధిరాజును సింహాసనవిహీనునిం జేసిన నేరమునకుఁగాను దండించి, వారిబిరుదులు తనకు ధారణయోగ్యంబులు కా వని వానిని తేరాల రుద్రారెడ్డి యనునొకసామంతునకు ధరియింప నిచ్చెను. ఇట్లు చేసి మనుమసిద్ధిరాజును నెల్లూరునకుఁ బిలిపించి మరల నాతని నారాజ్యమునకుఁ బట్టంబుగట్టి అతనికి స్వాధీనము గానియిరువదినాల్గుదుర్గంబుల సాధించి యతనికి రెండువేలయేనూఱుగ్రామంబులఁ జెల్లంజేసి, ఒక్క తటాకంబును గట్టించె. ఇట్లుగాఁ జేసి గణపతిరాజు మనుమసిద్ధిరాజుచేఁ బూజితుం డయి తనదేశంబులోని దగుగంగాపురంబునకు వచ్చెను. ఈ కథవలన సోమయాజి కాలములోనిరాజుల కతనియెడ [illegible]గౌరవము గలదో తెలిసికొనవచ్చును.

### సోమయాజిసంతతి

ఇంతవఱకును సోమయాజికి మతవిషయములోపలను, లౌకికవిషయములోపలను గలవిశేషములను వివరించినారము— ఇఁక సోమయాజిసంతతిం గూర్చి వివరింపవలసి యున్నది. అట్టిపనికి నిదర్శనములను విస్పష్టముగఁ జూపెడు గ్రంథదృష్టాంతము లెవ్వియుం గావరావు. కాని జ్ఞానవాసిష్ఠము నాంధ్రీకరించినకవి సోమయాజికిఁ దాను సంబంధుఁడ నని కొంత వ్రాసి యుంచెను. దాని నిచ్చో వివరించెదను. దాని నట్లు వివరించుటకుఁ బూర్వము "ఆంధ్రకవిచరిత్రము" అనుగ్రంథములో వివరింపఁబడినవయొకగాథ తెలుపవలసి యున్నది. అందులో - తిక్కన

సోమయాజికుమారుం డగుమారనకవి మార్కండేయపురాణముం దెనిఁగించి ప్రతాపరుద్రదేవునిమంత్రి యగునాగయగన్నమంత్రికిఁ గృతి యిచ్చినట్లుగాఁ జెప్పంబడి యున్నది. అందులోనే మఱియొకచోఁ బైనిఁ జెప్పినమారనకవి సోమయాజికుమారుండు కాఁడనియును, మఱియొక తిక్కనామాత్యునికుమారుం డనియును, నొకానొక రనిరి గాని వాని కాధార మేదియుఁ గానరా దని యుండెను. కాని యాగ్రంథములోని సందర్భము చూచినమాత్రముననే మారనకవి సోమయాజికుమారుఁడు కాఁడని స్పష్టముగ నూహింప నయ్యెడిని. తిక్కనసోమయాజికొమారుని పేరు మారన యని వాసిష్ఠరామాయణకవివలనం గాని, మఱియేయితరగ్రంథమువలనం గాని, తిక్కనసోమయాజికృతంబు లగుగ్రంథములవలనం గాని కాన్పింపదు. జ్ఞానవాసిష్ఠరామాయణాంధ్రకవి తనవంశముఁ గూర్చి వ్రాసికొనుచోఁ దనతాత యగునల్లాడమంత్రి తిక్కనసోమయాజిపౌత్త్రుఁ డగుగుంటూరికొమ్మవిభునికూఁతుం బరిణయ మయ్యె నని చెప్పి యుండెను. దీనివలన సోమయాజికొక్కకుమారుఁ డున్నట్లు తెలియుచున్నది. కాని యతనిపేరేమో తేలలేదు. ఇఁక మార్కండేయపురాణములోనియాశ్వాసాంతపద్యములో నున్నసందర్భముఁబట్టి చూడనం దుదాహరింపఁబడినమారనకవి తిక్కనసోమయాజికుమారుఁడు కానట్లు స్పష్టమే యగుచున్నది. అందులో :—

“ శ్రీమదుభయకవిమిత్త్రి తిక్కనసోమయాజిప్రసాదలబ్ధసరస్వతీ పాత్త్ర తిక్కనామాత్యపుత్త్రి మారయనామధేయ ప్రణీతము ”

అని యున్నది. దీనింబట్టి మారనకవి తిక్కనసోమయాజిపుత్త్రుం డు గాక అతనిశిష్యుం డగుతిక్కనామాత్యునిపుత్త్రుం డని స్పష్ట మగుచున్నది. కావునఁ దిక్కనసోమయాజి కుమారునిపేరు మనకుఁ దెలియ లేదు. ఇటులఁ దెలియనిదానికై ప్రయత్నము మాని అతనిసంతతివారిలో నెవ్వరిపేళ్లు వసిష్ఠరామాయణకవివలన వివరింపఁబడినవో వానిం జూపుదము.

## తిక్కనసోమయాజికిని వసిష్ఠరామాయణ కవి యగుసింగనకును గలసంబంధము.

పైగ్రంథములోఁ జెప్పఁబడినయొకపద్యమువలన నీకథ యంతయు స్పష్టము కాఁగలదు. కాఁబట్టి యాపద్యమును దెలిపెదను. అందు సింగనకవి తనతాత యగునల్లాడమంత్రిం గూర్చి వ్రాయుచు నీక్రిందివిధంబుగ వివరించెను. ఎట్లన్నను :—

అరయఁగ దిక్కనసోమయాజులపౌత్త్రుఁడై, కొమరారుగుంటూరికొమ్మవిభుని
పుత్త్రి బిట్టాంబిక బుధలోకకల్పక, తల్లి వివాహమై వైభవమున
భూమీశు లెరుగు కోటభూమి కృష్ణానదీ, దక్షిణతటమున ధన్యలీల
నలరురావెల యనునగ్రహారముఁ దన, కేకభోగంబుగా నేలుచుండి
యుండఁ గోవెలఁ గట్టి గోవిందు నెన్న, గోపినాథుప్రతిష్ఠయుఁ గోరి చేసి
అఖిలవిభవంబునందున నతిశయిల్లె, మనుజమందారుఁ డల్లాడమంత్రివిభుఁడు.

అనునీ పద్యములోఁ బౌత్త్రుఁ డని వ్రాసినచోఁ బుత్త్రుఁ డని పాఠాంతర ముండిన నుండవచ్చును. ఆంధ్రదేశస్థులలోఁ దఱుచుగఁ దండ్రి పేరు కొడుకుల కుంచుట స్వభావముగా నున్నది. తిక్కనసోమయాజి తండ్రిపేరు కొమ్మన. పైపద్యములో వివరింపఁబడినతిక్కనసోమయాజి సంబంధి యగునతనిపేరును గొమ్మనయే అచ్చుప్రతులలోఁ బౌత్త్రుఁడని పుత్త్రునకే పడియున్నఁ బడియుండును. ఈమార్పువలనఁ బద్యములోన గణభంగము కాదు. కాఁబట్టి, ఆభాగమును "తిక్కనసోమయాజులపుత్త్రుఁడై కొమరారుగుంటూరికొమ్మవిభుని" అని సవరించిన లెస్సయై యుండును. అట్లే సవరించి చదువఁగాఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ గుమారుఁడు గుంటూరికొమ్మన యనియు, పౌత్త్రి బిట్టాంబిక యనియును, ఆమెకు నల్లాడమంత్రివలన నయ్యలమంత్రి యనుకుమారుఁడు కల్గె ననియును, నాయయ్యలమంత్రి కుమారుఁడు వసిష్ఠరామాయణగ్రంథకర్త యగుసింగనమంత్రి యనియుం దేలినది. ఇంతకు నధిక మగుగ్రంథములు దొరకకుండుటచేతఁ దిక్కన సోమయాజికుమారునివంశముంగూర్చి వివరింపఁబడ దయ్యెను. దేశాభిమాను లీవిషయము నింకను శోధింతురుగాక. సోమయాజికృత

నిర్వచనోత్తరరామాయణముంగూర్చి రామాయణకవులచారిత్రమ లోఁ జూడఁదగును.

## తిక్కనసోమయాజికాలనిర్ణయవిమర్శనము.

ఇదివఱలోఁ దిక్కనసోమయాజికాలనిర్ణయము చేయుటకుఁగాను ఆంధ్రకవులచారిత్రములోఁ గొంతయత్నము చేయఁబడినది. కాని అది యొకస్థిరమార్గమును కనుపఱుపనందున నిం దాకాలనిర్ణయమును ముందు విమర్శించి అనంతరము దాని నెట్లు సిద్ధాంతీకరింపవలయునో తెలియఁజేసెదను. అది యెట్లన్నను :—

౧. ఆంధ్రకవిచారిత్రములో "కృష్ణామండలచారిత్రములో నెఱ్ఱగడ్డరా జగు కాటమరాజును, పల్నాటిప్రభు వైనపద్మానాయకుఁడును, గలిసి పశువులబీళ్లకుఁగాను పదమూఁడవశతాబ్దమందు నెల్లూరిప్రభు వైన సిద్ధిరాజుతో యుద్ధము చేసినట్లును, సిద్ధిరాజుసేనలు కవితిక్కనతమ్మునికుమారుం డగుతిక్కనమంత్రిచే నడిపింపఁబడినట్లును" జెప్పంబడి యున్నది. దీనింబట్టి చూడఁగా సోమయాజితమ్మునికుమారుఁడు పదమూఁడవశతాబ్దములోని వాఁడు కాని సోమయాజి పదమూఁడవశతాబ్దములోనివాఁడు కాఁడని తేలినది. ౧౨౦౦ ల సంవత్సరము మొదలు ౧౩౦౦ ల సంవత్సరమువఱకును పదమూఁడవశతాబ్ద మగును. సోమయాజితమ్మునికుమారుఁడు ౧౧౭౦ కలకాలములోఁ బుట్టి ౧౨౦౧ వఱకు నన(గా ౪౦ సంవత్సరములవఱకును జీవించియున్నను పదమూఁడవశతాబ్దములోఁ జరిగెడుయుద్ధములో నుండవచ్చును. ఆయుద్ధములోనే హతుఁడైన నతఁడు పదమూఁడవశతాబ్దములో యుద్ధములో హతుఁ డయ్యె నని చెప్పఁబడవచ్చును. ఇతఁ డేఁబదిసంవత్సరములవాఁ డని యొకయూహాం జేసినారము. అంతకుఁ దక్కువవయస్సులో నుండువారికిఁ బూర్వకాలములో నున్నతోద్యోగములు దొరకెడునాచారము లేదు. ఏఁబదిసంవత్సరములవయస్సునకుఁ బైవాఁడే అయ్యెనేని అతనిజననకాలము ౧౧౩౦ లేక ౧౧౪౦ కూఁడఁ గావచ్చును. ఇది కాక తిక్కనసోమయాజితమ్ముని

కుమారుఁడు పదమూఁడవశతాబ్దమున నున్నట్లు చెప్పినను తిక్కన దానిఁ బట్టి అతనికి నతిసామీప్యకాలీనుఁ డని యూహింపఁ జాలి యుండను. సోమయాజితండ్రికి సోమయాజి అతిబాల్యంబునం బుట్టి యుండవచ్చును. అతనితమ్ముఁడు సవతితమ్ముఁ డై తండ్రి వృద్ధావస్థలోఁ గల్గి యుండవచ్చును. ఈయిర్వురకును నలుబదిసంవత్సరములవఱకును వ్యవధి యుండవచ్చును. అట్టితిక్కనసోమయాజితమ్మునకు మరల నైదవపదిలోనో లేక ఆఱవపదిలోనో పుట్టియున్నతిక్కనమంత్రి అతని యఱువదవసంవత్సరమున యుద్ధములో హతుఁ డయి యుండవచ్చును. అట్లైనఁ దిక్కనమంత్రిమృతినాఁటికిఁ దిక్కనసోమయాజి జననకాలము నూటయేఁబదిసంవత్సరములకు ముందుగాకున్న నూఱుసంవత్సరములవఱకైన నై యుండును. రెండవపక్షములోఁ గూడ సిద్ది శా. సం. ౧౦౩౦ అంతకుఁ బూర్వము అగు ననుటకు సందియ ముండదు. కాని యీపైవృత్తాంత మంతయు నూహాలపైని చేసిన సిద్ధాంతమునకు నట్లుగనే యూహించి యియ్యఁబడినసమాధానముగా నగును. తిక్కనసోమయాజికిఁ దమ్ముఁ డున్నాఁ డని సోమయాజికృతగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడి యుండలేదు. ఇట్లుగాఁ జెప్పఁబడకపోవుటంబట్టి సోమయాజితండ్రికి సోమయాజి యొక్కఁడే కుమారుఁ డని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. తిక్కన మంత్రినాముఁడు కాక దండనాథనాముఁడు వీరివంశములో నొక్కఁ డున్నట్లు గ్రంథము లున్నవి. అతనికే రణతిక్కన యని వాడుక. ఇతనితండ్రి సిద్ధయ. ఈసిద్ధయ సోమయాజికి మూఁడవ పెత్తండ్రి. సిద్ధయకుమారుం డగురణతిక్కన ముప్పదియిద్దఱునియోగులలోఁ జెప్పఁబడిన వాఁడును, వేములవాడభీమకవికాలములోనివాఁడు నై నట్లు నీవఱకే యాభీమకవిచారిత్రములోఁ జెప్పఁబడియెను. ఇతఁ దిక్కనతమ్మునికుమారుం డగుతిక్కనమంత్రి యున్నట్లు ప్రామాణికగ్రంథములు లేవు గావున దీనింబట్టి తిక్కనసోమయాజికాలము నిర్ణయింపము. ఇది నిర్ణయము కాలేదు గావునఁ దిక్కనమంత్రికిఁ బ్రత్యక్షముగా నుండినసిద్ధిరాజు తిక్కనసోమయాజులవలన [illegible]

రామాయణముం గృతి నందినసిద్ధిరాజైనట్లును నిశ్చయింపఁజాలము. కావున సోమయాజికాలనిర్ణయ మీమాంసలముగఁ గాలేదు.

౨. ఆంధ్రకవిచరిత్రములోనిమఱియొకయుదాహరణములోఁ దిక్కనసోమయాజికుమారుం డగుమారన మార్కండేయపురాణమును తెనిఁగించి దానిని ప్రతాపరుద్రదేవునిమంత్రి యగునాగయగన్నమంత్రికిఁ గృతి యిచ్చెఁ గావున దానింబట్టి తిక్కనసోమయాజికాలము నిర్ణయించెద మని చెప్పి యున్నది. ఇంతమాత్రమునఁ దిక్కనసోమయాజికాలమునిర్ణయింప వలనుపడదు. ప్రతాపరుద్రదేవుఁ డనునామము కాకతీయవంశస్థులలోఁ గొందఱకును, కటకప్రభువులలోఁ గొందఱకును నున్నది. వీరిలో నెవ్వని మంత్రిగానున్న నాగయగన్నమంత్రికిఁ గృతియిచ్చెనో తెలియదు. ఎట్లైనను మనదేశములో విశేషవ్యాప్తనాముఁ డగువాఁ డెవ్వఁడో అతనిమంత్రియగు నాగయగన్నమంత్రికే కృతియిచ్చె నని యూహింతము. "M. R. Sewell's Lists of Antiquities" అను స్యూయల్‌దొరగ్రంథములో నీక్రింద నుదాహరించినవారు రుద్రనామములై యున్నారు. ఎట్లన్నను :—

| క్రీ. శ. | | శా. సం. | |
|---|---|---|---|
| 1179—77 | = | 1102 | లో నొకరుద్రుఁడు. |
| 1179—77 | = | 1120 | ,, |
| 1255—77 | = | 1202 | ,, |
| 1299—77 | = | 1222 | ,, |
| 1310—77 | = | 1242 | ,, |

ఇట్లుగా నైదుగురురుద్రు లున్నారు. వీరు గాక పద్మనాయకులవంశావళీశాసనముం జేయించినరుద్రుఁడు మఱియొకఁ డున్నాఁడు. ఇతఁడు శా. సం. ౧౨౧౯ లోనివాఁ డైనట్లా శాసనమువలనఁ గాన్పించును. కోనసీమద్రావిడులకు నగ్రహారములును, స్వాస్థ్యములు నిచ్చినరుద్రుఁడు మఱియొకఁ డున్నాఁడు. ఇతనికాలము శా. సం. ౧౦౮౭. ఇట్లు

గాన్పించునేడ్గురుమంత్రులలో నెవ్వరివలన నాగయగన్నమంత్రికాలము నేర్పఱుపవలయునో తెలియకున్నది. ఇది యయినపిమ్మట నతనికి మార్కండేయపురాణముం గృతి యిచ్చినమారనకవికాలము నిర్ణయింపవలయును. ఇంతశ్రమకు నోర్చికొని మారనకవికాలము నిర్ణయించినచో నామారనకవి తిక్కనసోమయాజికొడుకు గాక తిక్కనసోమయాజిశిష్యుఁడగుతిక్కనమంత్రికుమారుం డైనట్లుగా నీవఱకే చూపించి యుంటిమి. మన మొకవేళ మారనకవికాలము నిర్ణయించినను మొదటియంశములోఁ జెప్పఁబడినయాక్షేపణలే యిందును ఘటస్థము లగును గావున దీనింబట్టియును తిక్కనసోమయాజికాలము నిర్ణయింప వీలుపడదాయెను. కావున నాంధ్రకవిచారిత్రములో వ్రాయఁబడినసిద్ధాంతము మాని తిక్కనసోమయాజికాల మిఁక నెట్లు నిర్ణయింపవలయు నని శంకించుకొనెదము. దాని క్రిందిభాగములోఁ జేయఁబోవునుపన్యాసము సమాధాన మై సిద్ధాంతమును స్పష్టీకరించును.

## సోమయాజికాలనిర్ణయము.

తిక్కనసోమయాజి యేకాలమువాఁడైనదియును నిర్ణయించుటకొకటిరెండు మార్గములు గలవు. అందు మొదటిది సోమయాజిప్రభుండగుమనుమసిద్ధిరాజుకాలపరిజ్ఞానము. రెండవది యారాజుయొక్కగాని, లేక, అతనిపూర్వులగురాజులయొక్కగానిసమకాలీనులకాలవిజ్ఞానము. ఈరెండును గానిచోఁ దిక్కనసోమయాజిసమకాలీనులకాలములఁ దెలిసికొనుట గాని లేక కేవలము లోకమువాడుకవలనఁ గల్గెడుకథాజ్ఞానము కల్గించుకొనుట గాని యయి యుండును. అందులకు ముందు మొదటిదానిలో నీసంశయమును నివారించుస్పష్టగాథలు లేవు. రెండవగాథలోనియంశములు చూచినం గాని దానిలోఁ గలసంశయములు తీఱవు. కావున రెండవదానిని వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

౧. తిక్కనసోమయాజితోఁ గొంచెము సంబంధము గల్గియున్న వాసిష్ఠరామాయణగ్రంథకర్త యగుసింగనకవి తనతాతభార్య తిక్కన

సోమయాజికుమారునికొమా ర్తె యని చెప్పెను. అటుపిమ్మట సింగన తనతండ్రింగూర్చి వ్రాయుచు నతఁడు రాజమహేంద్రవరమునఁ బ్రభుత్వ ముఁ జేయుచున్న తొయ్యేటి అనపోతభూపాలునిమంత్రి యని యీక్రిం దివిధంబుగఁ జెప్పెను. ఎట్లన్నను:—

సీ. ఆత్రేయగోత్రపవిత్రుఁ పేరయమంత్రి, పుత్త్రి సింగాంబిక పుణ్యసాధ్వి
కొలయ వివాహమై వేఁగిదేశంబులో నేపారు రాజమహేంద్రపురికి
నధిపతి తొయ్యేటి అనపోతభూపాలుమంత్రి యై రాజ్యసంపదలఁ బొదలి
యొప్పారుగౌతమియుత్తరతటమున వహానీయ మగు పెద్దమనికియందు

గీ. స్థిరతరారామతతులు సుక్షేత్రములును, పెక్కు లార్జించి సితకీర్తి పెంపు మిగిలి
యఖిలజగదన్నదాత నా నవనిఁ బరఁగె, మనుగగుణధుర్యుఁ డయ్యలమంత్రివరుఁడు.

దీనింబట్టి చూడ నీ అయ్యలమంత్రి అనపోతభూపాలునితో సమ కాలీనుఁ డని స్పష్టమే కదా. అనపోతభూపాలుఁడు కొండవీటిసీమలో రాజ్యము చేయువాఁడు. అతనిప్రభుత్వకాలము శా. సం. ౧౨౨౨ మొద లు ౧౨౪౧ వఱకునై యున్నట్లు కొండవీటి రెడ్లశాసనములవలనం గా న్పించును. ఇదియే అనఁగా శా. సం. ౧౨౨౦ మొదలు ౧౨౪౫ వఱకును, అతనిమంత్రి యగునయ్యలమంత్రికాలముగా నిర్ణయింపవలయును. అ య్యలమంత్రి మొదలు తిక్కనసోమయాజివఱకును బైని చెప్పిన విధమున నైదుగురుపురుషు లైరి. పురుషునకు ముప్పదిసంవత్సరములచొప్పున నై దుగురికిని నూటయేఁబదివత్సరము లగును. ఇది పంద్రెండువందలలోఁ ద్రోసివేయఁగ ౧౦౪౫ శా. సంవత్సర మగును. ఇది తిక్కనసోమయాజి కాలమును నిర్ణయించుట కొకమార్గము.

౨. ఇఁక రెండవవిధ మెట్లన్నను:—గోదావరీమండలములోని దాక్షారామదేవాలయముపై నున్నయొకశిలాశాసనములో శా. స. ౧౦౯౮ (SS. 1098+77=1175 AD) లోఁ గాకతీయగణపతిరుద్రుని యుల్లునిదాన మున్నది. దీనింబట్టి కాకతీయగణపతికాల మంతకుఁ బూ ర్వ మిరువదిముప్పదిసంవత్సరము లైనను నై యుండవచ్చును. ఈ గణ పతిరుద్రునికడకే తిక్కనసోమయాజి పోయి యుండె ననియు, నతని

కోర్కెపైని బౌద్ధమునులతో సోమయాజి సంవాదము చేసి యుండె ననియును నీవఱకుఁ జెప్పియుంటిని. గణపతిరుద్రుఁడు శా. సం. ౧౧౪౨ మొదలు ౧౧౮౪ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు సోమదేవరాజీయ వచనకావ్యమువలనం గాన్పించును. కావున సోమయాజియు నాకాలమువాఁడే యని నిశ్చయింపవలయును. తిక్కనసోమయాజి గణపతిరాజుం జూడఁబోవునప్పటికే భారతముం దెనిఁగించినట్లును, భారతార్థము లతనిసభలో నుపన్యసించినట్లును కానుపించును. సోమయాజి శివదేవయ్య యనుమంత్రియొక్కగుణవిశేషములు గణపతిరాజునకు బోధించిన ట్లుండుటచేతను, అతనిమూలముగనే రాజకీయవ్యవహారమంత్రయు నడిపింపు మని సోమయాజి లెస్స చెప్పుటచేతను గణపతిదేవుఁ డప్పుడే సింహాసనమునకు వచ్చి యున్నట్లును, అప్పటికే అనఁగా శా. స. ౧౧౪౨నకే సోమయాజి భారతముం దెనిఁగించినట్లును స్పష్ట మగుచున్నది. ఇట్టిమనయూహాలు పైనుదాహరించినకాలముతో సరిపడి యుండుటం బట్టి న్యాయ్య మగునవిగానే కానుపించుచున్నవి.

3. కాకతీయగణపతిరాజుమంత్రులలో నొక్కండగువాణసవంశపు కన్నమంత్రి వసిష్ఠరామాయణకవి యగుసింగనకవివలనఁ బద్మపురాణోత్తరఖండముం గృతి నందినకందనమంత్రికి నాలవపురుషుఁడు. వసిష్ఠరామాయణకవి యైన సింగనమంత్రి తిక్కనసోమయాజికి నైదవపురుషుఁడు. కాఁబట్టి తిక్కనసోమయాజియును కాకతీయగణపతిరాజును సమకాలీను లని చెప్పుట కేయాక్షేపణియును లేదు. సోమదేవరాజీయమను వచనపద్యకావ్యములరెంటికిని ప్రారంభము మొద లొకవందసంవత్సరములు వ్యత్యాసము గాన్పించును. ఆవ్యత్యాసముంగూర్చి కాకతీయరాజవంశచారిత్రములో నాచేత సవిస్తరముగ సంవాదింపఁబడినది గావున నిపు డది యంతయు నీకవిజీవితములలో వ్రాయఁబడక వచనకావ్యములోఁ జెప్పఁబడిన గణపతిరాజుకాలమే సరియైనది యనియును, దానికి నీదృష్టాంతమునే చూపి యుంటి ననియుఁ దెలియఁజేయుచున్నాఁడను.

౩. చెన్నపట్టణములోని గవర్నమెంటువారి ప్రాచీనపుస్తక భాండాగారములో సి. పి. బ్రౌన్ (Mr. C. P. Brown) దొరవలన మెకంజీకలెక్షన్స్ (Mackenzie Collections of old Manuscripts) లలో నుండి యెత్తి వ్రాయించఁబడిన లోకల్ రికార్డు (Local Records) లను స్థలచారిత్రగ్రంథములలో మూఁడవసంపుటము 3౮౯ పుటలోఁ దిక్కనసోమయాజిమృతికాలమును స్పష్టపఱుచునొకపద్యము కానుపించును. అదెట్లన్నను:—

క. అంబరరవిశశిశాకా, బ్దంబులఁ జను కాళయుక్తిభాద్రపదపుమా
సంబున రవిప్రభావిని, భంబగు శ్రీతిక్కయజ్వ బ్రహ్మముఁ జేరెన్.

అనునీపద్యములోని "అంబర=౦, రవి=౧౨, శశి=౧ అనుదానిని "అంకానాం వామతో గతిః" అనుగణితశాస్త్రసూత్రముం బట్టి లెక్కింపఁగా ౧౧౨౦ తేలును. ఇది శాలివాహనశకము. సంవత్సరనామము కాళయుక్తి. ఇది తిక్కనసోమయాజిమృతివత్సరము. ఈపైసంఖ్యను ౧౨౧౦ గా లెక్కించి ఆంధ్రకవులచారిత్రములో వ్రాసినది గణితశాస్త్రసంప్రదాయమునకు సరి కాదు. అట్టివత్సరము కాళయుక్తివత్సరము కాదు. రెండంకెలఁ గూర్చి యొక్కటే సంకేతనామము చెప్పఁబడినప్పుడా రెండంకెలకు "అంకానాం వామతో గతిః" అనుసూత్రము పట్టదు. దీనిం దెల్పుటకు మఱియొక్కశాసనోదాహరణముం దెల్పెదను. అది రాజమహేంద్రవరములో మార్కండేయశివాలయమును మరలఁ గట్టించినకాటయవేమారెడ్డిభార్య మల్లాంబ కోనసీమలోనిమల్లవరాగ్రహారదానముం జేసినప్పు డిచ్చినశాసనము. దీనివివరణము రెడ్లచారిత్రములో వ్రాయఁబడినది. ఇపుడు ప్రస్తుతాంశమునకు వలయుశ్లోకమును మాత్రముదాహరించెదను. ఎట్లన్నను:—

"శ్లో. శ్రీశాకే గుణ రామ విశ్వ గణితే కార్తిక్యహేఽబ్దే ఖరే." అని,

ఇం దుదాహరింపఁబడిన శకవత్సరము గుణ=3, రామ=3, విశ్వ (౧3 విశ్వే దేవతలు)=౧3-దీనిని లెక్కించునపుడు "అంకానాం" అను సూత్రమునకుఁ బైయర్థమే కాకున్న 3౧33 శాలివాహనశకము

కావలసివచ్చును. ప్రస్తుతములోఁగూడ శాలివాహనశక మింకను ౧౮౨౦ లోపే కావునఁ బైగుణితము సంపూర్తిగా నసంబద్ధ మని చెప్పక తప్పదు. సోమయాజిమరణముం దెల్పుపద్యములో మనము చేసిన సిద్ధాంతమే సరియగునది యని ఖరసంవత్సరము శా. సం. ౧౩౩౩ అగుటచే స్థిరపడుచును. అట్లైనచో సోమయాజినిర్యాణము శా. సం. ౧౧౨౦ అగును.

ఇట్లు సోమయాజిమృతికాలము సిద్ధాంతము కాఁగా సోమయాజి జననకాలము దానింబట్టి నిశ్చయించుట అతిసులభమై యుండును. ఇదివఱలో భారతము శా. సం. ౧౦౫౭ నకుఁ బూర్వమే తెనిఁగింపఁబడె నని చెప్పియున్నాము. అప్పటికిఁ దిక్కనసోమయాజి నలుబదియేఁబదిసంవత్సరములవాఁ డని యూహింపవచ్చును. అట్లైనచో నాతనిజననము శా.సం. ౧౦౨౫ లోపుననే అయి యుండును. అది మొదలు సోమయాజికి నూఱువత్సరములు చెప్పవలసియుండును. ఇది సామాన్యముగ మనదేశములోఁ బ్రస్తుతకాలాయుర్దాయములనుబట్టి చూడ నాశ్చర్యముగాఁ గాన్పించును గాని సోమయాజిసమకాలీను లగురామానుజాచార్యుఁడు మొదలగు ౧౨౦ సంవత్సరములు జీవించినవారితో సరిచేసి చూడఁగాఁ దక్కువయే కాని అధిక మేమియును లేదు. పూర్ణాయుర్దాయవంతులు వేయిసంవత్సరముల క్రిందట ప్రస్తుతమునకంటెఁ బెక్కండ్రున్నట్లుగా ననేకగ్రంథదృష్టాంతములు కలవు. కావునఁ దిక్కనసోమయాజి నూఱుసంవత్సరములు జీవించె నని చెప్పుట యుక్తిసహ మని వక్కాణించెదను.

### సోమయాజియు నన్నయభట్టును సమకాలీను లనుట.

పై సంవాదములోఁ దేలినసిద్ధాంతములంబట్టి తిక్కనసోమయాజి పదునొకొండవశతాబ్దములో నున్నవాఁ డనుటకు సందియము లేదు గదా? ఇదివఱలో నన్నయభట్టారకుఁడు పదియవశతాబ్దాంతమునను పదునొకొండవశతాబ్దములో నుండినట్లు చూపించి యున్నాము. ఈ యిర్వురును సమకాలీను లనుమాట దృఢపఱుచుటకుఁ బైసంవాదమే

చా[illegible]ండును. అయినను ఆంధ్రులలోని బుద్ధిశాలు లాలోచించి యింకనుఁ బరిశీలించుటకుఁగాను లోకములోఁ గలయింకొక ప్రతీతిని వివరించుచున్నాఁడను. దానిని మనస్సున నుంచుకొని శోధకులు గ్రంథములు లభించినపుడు పరిశీలింతురుగాక. అది యెద్ది యనఁగా :—

రామాయణము నాంధ్రీకరించిన భాస్కరుఁడును, నన్నయ భట్టారకుఁడును, వేములవాడ భీమకవియును, దిక్కనసోమయాజియును సమకాలీను లనియును, భాస్కరకవి రామాయణము తెనిఁగించుచు రావణసంహారానంతరము శ్రీరాముని వివిధ దేవతలు చేయుస్తోత్రములు వివిధభూదేవత లగుకవీశ్వరులచే రచియింపఁబడి తనగ్రంథములో నుండవలయు నని కోరఁగాఁ బైకవీశ్వరు లందఱును తమపేరు లుంచి యొక్కొక పద్యము రచియించి యిచ్చి రనియును, ఆ పద్యములను వారిపేరటనే ప్రకటించి రనియును వాడుక గలదు. కాని ముద్రితగ్రంథములలోఁ గాండాంతగద్యములుకూడ మార్చి ముద్రింపఁబడినట్లుగా రామాయణకవుల చారిత్రములోఁ జూపించి యుంటిమి. కాఁబట్టి ప్రాచీనము లగు తాళపత్త్రిగ్రంథములు దొరకినపు డెల్ల నీవిషయమై పరిశీలన చేయుటకు బుద్ధిమంతులను బ్రార్థించి యిప్పటి కీవృత్తాంతమును వ్రాయ విరమించెదను.

---

శ్రీ ర స్తు.

# క వి జీ వి త ము లు.

## 4.

## ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

(శంభుదాసుఁడు).

ఇతఁడు భారతములోని యారణ్యపర్వశేషమును భారతములోఁ జేరినహరివంశమను గ్రంథమును దెనిఁగించెను. లక్ష్మీనృసింహకథ ద్విపదగాఁ జేసెను. ఇతనింగూర్చినచారిత్రవిశేషములు తెలియకున్నను నీతనిగ్రంథములం జూచిన నీతనివంశావళి మొదలగునవి కొన్ని తెలియఁగలవు. వానిని మఱియొకచో వివరించెదను.

### గ్రంథరచనాకారణము.

"అని యిట్లు పూజ్యపూజాతత్పరుండై సైనవాస నభీష్టార్థదాతయై యవదాతచరితంబున నఖిలజనరంజనం బొనర్చుటంజేసి రాజశబ్దంబునకు భాజనం బగుచుఁ దేజోవిలాసైకనిత్యుండు,పల్లవాదిత్యుండు మొదలగు బిరుదంబుల నొప్పువేమజనేశ్వరుండు"

అని గ్రంథారంభములో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యొకవచనమును వ్రాసి ఆప్రభుండు అద్దంకిపురంబున భద్రసింహాసనమున నుండి తన్నుం బిలువం బనిచి యాక్రిందివిధంబునఁ బల్కినట్లు చెప్పియుండెను. ఎట్లన్నను:—

క. అంబుజభవనిభుఁడును పో, తాంబావిభుఁడు నగునార్యునిసుతు న
న్నం బూజితధూర్జటిచర, ణాంబుజు శ్రీవత్సగోత్రు సంచితచరితున్.

వ. సవినయంబుగా నర్పించి యిట్లనియె.

గీ. సకలభాషాకవిత్వవిశారదుఁడవు, సాధుసమ్మతుఁడవు నిత్యసౌమ్యమతివి
భవ్యుఁడవు గాన నీమీఁదఁ బరఁగఁ బత్తు, మేము గల్గి యుండుదు మెప్డు మెచ్చి శాస్త్ర.

శా. నాతమ్ముండు ఘనుండు మల్లరథినిసాథుండు ని స్నాతత
శ్రీతోడన్ సముపేతుఁ జేసి యొలమిన్ జేపట్టి మా కిచ్చుటన్
జేతోమోద మెలర్ప రాముకథ మాకున్ జెప్పించి యత్యుత్తమ
ఖ్యాతిం గాంచితి శంకరుం దనియఁ జేఁ గావ్యామృతాస్వాదనన్

క. భారతపురాంశ మని యిం, పారఁగఁ జెప్పుదురు బుధులు హరివంశము నీ
వారమ్యకథఁ దెనుఁగున, ధీరోత్తమ నిర్వహించి తెలుపుమీ నాకున్.

అని చెప్పియుండెను. దీనింబట్టి యీకవి అనవేమారెడ్డియాస్థానములో నుండె ననియు, నద్దంకివాసస్థుఁ డనియు, వేమారెడ్డితమ్ముఁ డగుమల్లారెడ్డి మొదట నీతనిని తనకడ నుంచికొని యనంతర మతని యన్నయగువేమారెడ్డి కొప్పించె ననియు నావేమారెడ్డి ప్రథమములో నీతనివలన రామకథ చెప్పించె ననియును, అనంతర మీభారతశేష మగుహరివంశముం దెనిఁగింపు మని కోరఁగా దానిం దెనిఁగించినట్లును దేలినది. అట్లుగాఁ బ్రభుఁడు తన్ను గ్రంథరచన కుత్సహింప 'నెఱ్ఱా ప్రెగ్గడ యీక్రిందివిధంబునఁ బ్రభున కుత్తరము చెప్పినట్లుగ నున్నది. ఎట్లన్నను:—

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవినాథులు చూపినత్రోవ పావనం
బెన్నఁ బరాశరాత్మజమునీంద్రునివాఙ్మయ మాదిదేవుఁడౌ
వెన్నునివృత్త మీవుఁ గడు వేడుకతో వినునాయకుండ వి
ట్లన్నియుఁ సంఘటించె మదభీప్సితసిద్ధికి రాజపుంగవా.

క. కావునఁ జెప్పెదఁ గర్ణ్యా, ణావహమహనీయరచన హరివంశము స
ద్భావమున నవధరింపుము, భూవినుతగుణాభిరామ పోలయవేమా.

అని యున్నది. దీనింబట్టి చూడ నీయెఱ్ఱాప్రెగ్గడ తాను నన్నయ తిక్కనలమార్గములనే పోవునట్లుగాఁ జెప్పెను. ఈహరివంశములోఁ దానావఱకుఁ జేసియున్నగ్రంథ మొక్క-రామాయణ మనియే చెప్పి యుండెంగాని రెండవగ్రంథము కానుపింపదు. ఆరామాయణముగూడ వ్యాపకములో నున్నట్లు కానరాదు. కొంతకాలముక్రిందట నొకచిన్నయచ్చుపొత్తములో నుత్తరరామాయణగాథ ద్విపదలో నున్నది చూచి యుంటిని. అది యెఱ్ఱాప్రగ్గడనామమున నున్నట్లు జ్ఞాపక మున్నది. అదియును పూర్తిగా నచ్చుపడక యక్షగానగ్రంథముల కుపయోగ మగుభాగమువఱకే అచ్చుపడి యుండుటంబట్టి దానియం దంతశ్రద్ధ చేసి సంపాదించి యుండలేదు. ఇతఁడు చేసిన రామాయణ మదియే యగునేని యది యంతవిశేషగ్రంథము కాదనియును దానిని వంతయుఁ బ్రకటించు

ట యనావశ్యక మని అచ్చులొత్తువారు అందలిముఖ్యభాగములుమాత్రమే ప్రచురించి రనియు నూహింపనై యున్నది.

### ఆరణ్యపర్వశేషము.

భారతములోని ఆరణ్యపర్వశేషము నీతఁ డెప్పుడు తెనిఁగించెనో అది యితనిచేత విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడలేదు. కాని యందులో నాల్గవయాశ్వాసములో "ధర్మరాజు నహుషప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చుట" అనుభాగములోఁ గొంత నన్నయభట్టుచేతను అటుపిమ్మట నెఱ్ఱాప్రెగ్గడచేతను రచియింపఁబడినట్లు చెప్పఁబడి యున్నది. అందునన్నయభట్టుకవిత్వములోని తుదిపద్యము :—

ఉ. శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలసత్తరతారకహారపంక్తులన్
జారుతరంబు లయ్యె వికసన్నవకైరవగంధబంధురో
దారసమీరసౌరభము దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణ
కర్పూరపరాగపాండురుచిపూరము లంబరపూరితంబులై.

అన్నది. దీనినే పత్త్రికాముఖంబునఁ బ్రకటింప దానికిఁ దిక్కనసోమయాజి వర్ణము వేసె ననియు దానంజేసి యతఁడు భారతశేషము రచియించుటకుఁ బిలువంబడె ననియును మఱియొకప్రతీతియుఁ గలదు.

ఈపద్యముతో నన్నయభట్టుకవిత్వము నిలిచిపోయినది. అనంతరము ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకవిత్వము కానుపించును. కాని యిదియా వెంటనే అనఁగా నన్నయభట్టు వదలివేసినవెంటనే రచియింపఁబడక మఱికొంతకాల మైనపిమ్మట వ్రాయఁబడినట్లు కానఁబడును. తిక్కనసోమయాజి తనకవిత్వము ఆరణ్యపర్వశేషమునుండి యారంభింపక విరాటపర్వము నుండి యారంభించెను. అందులో :—

"అం, దాది దొడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వవిశారదుండు
విద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్.

అని చెప్పియుండెను. దీనింబట్టి చూడఁగాఁ దిక్కనసోమయాజి నన్నయభట్టు ఆవలికు రచియించియున్న గ్రంథమును జూడక యే వ్రాసియున్నట్లును గాన్పించును. కాని యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ భారతములోఁ జేరియున్న వారి

వంశము తెనిఁగించుటకుఁగా నేర్పఱుచుకొని దానిని పూర్తిచేసినపిమ్మట భారతములోఁ గొంతభాగము మాత్రము సంపూర్తి కాకయుండుట బాగుగా దని దానిఁగూడఁ బూర్తిచేసినట్లు కానుపించును. కాని యట్టిసందర్భము దీనిలో వ్రాయఁబడియుండలేదు. నన్నయభట్టు ప్రారంభించిన శరదృతువర్ణననే తానును మఱికొన్నిపద్యములతోఁ జెప్పి గ్రంథమంతయు నన్నయభట్టు రచియించినట్లే రాజనరేంద్రునిపైఁ గృతియుంచి పూర్తి యొనరించె. నన్నయభట్టుకవిత్వమునకును శంభుదాసునికవిత్వమునకుం గలశయ్యాభేదంబు సూచించుటకుఁ గాను శంభుదాసుని శరదృతువర్ణనలోనియొకటిరెండుపద్యముల నిటవివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

చ. స్ఫురదరుణాంశురాగరుచిఁ బొంపిరివోయి నిరస్తనీరదా
వరణములై దళత్కమలవైభవజృంభణ ముల్లసిల్ల ను
ద్ధురతరహంససారసమధువ్రతనిస్స్వనముల్ సెలంగఁగాఁ
గరము వెలింగె వాసరముఖంబులు శారదవేళఁ జూడఁగన్.

శా. దానాంభఃపటలంబునం బృథుపయోధారావళిం దాల్చి గ
ర్జానిర్ఘోషము బృంహితచ్ఛలనఁ బ్రచ్ఛాదించి ప్రావృట్పయో
దానీకంబు శరద్భయంబున నిగూఢాకారత౯ డిగ్గె నాఁ
గా నొప్పారె మదోత్కటద్విరదసంఘంబుల్ వనాంతంబునన్.

ఆరణ్యపర్వాంతమున శంభుదాసుఁడు తా నీగ్రంథరచనఁ జేయుటకుఁ గలకారణము నొకపద్యములో రచియించెను. దానినిచ్చోట వివరించెదను. ఎట్లన్నను :—

సీ. భవ్యచరిత్రుఁ డాపస్తంబసూత్రుండు, శ్రీవత్సగోత్రుండు శివపదాబ్జ
సంతతధ్యానసంసక్తచిత్తుఁడు సూర, నార్యునకును బోతమాంబికకును
నందనుం డిలఁ బాకనాటిలో నీలకంఠేశ్వరస్థానమై యెసకమెసఁగు
గుడ్లూరు నెలవుగ గుణగరిష్ఠత నొప్పుధన్యుఁడు ధర్మైకతత్పరాత్ముఁ

గీ. డెఱ్ఱనార్యుఁడు సకలలోకైకవిదితుఁ, డైననన్నయభట్టమహాకవీంద్రు
సరససారస్వతాంశప్రశస్తి దన్నుఁ, జెందుటయు సాధుజనహర్షసిద్ధి గోరి.

క. ధీరవిచారుఁడు తక్కవి, తారీతియుఁ గొంత దోఁపఁ దద్రచనయ కా
నారణ్యపర్వశేషము పూరించెఁ గవీంద్రకర్ణపుటపేయముగాన్.

## ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడవంశము.

ఇతనిచే నిందులో ముందుగాఁ జెప్పంబడిన పద్యానుసారము శ్రీవత్సగోత్రుఁ డైనట్లును, ఇతనితల్లి పోతమ్మ, తండ్రి సూరన్న యనియు, ఇతఁడు శైవోపాసకుం డనియు, శంకరస్వామి యనుయతీంద్రుల శిష్యుం డనియును సకలభాషాకవిత్వవిశారదుఁ డనియుఁ దేలినది. ఈ శంకరస్వామి విద్యారణ్యస్వాములకు గురుఁ డగునట్టియు లంబికాయోగ పారగు లైనట్టివిద్యాశంకరులు. విద్యాశంకరులు సన్న్యసించినది శా. సం. ౧౧౫౦. సిద్ధినందినది శా. సం. ౧౨౫౫.

ఈహరివంశగ్రంథమువలన దొరకినచారిత్ర మింతయే అయియున్నది. పైపద్యములవలనఁగాని ఆశ్వాసాంతగద్యమువలనఁగాని యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ నియోగిశాఖలోనివాఁడో, వైదికశాఖలోనివాఁడో తెలియఁబడుట లేదు. ఆశ్వాసాంతగద్యములో "ఇది శ్రీశంకరస్వామిసంయమీశ్వర చరణసరోరుహధ్యానానందసౌందర్యధుర్య శ్రీసూర్యసుకవిసంభవశంభుదాసలక్షణాభిధేయయెఱ్ఱయనామధేయప్రణీతము" అని యుండుటంబట్టి యీహరివంశగ్రంథమువలన నీసంశయము నివారణ కాలేదు. ఇతనినే యెఱ్ఱప్రెగ్గడ యని వాడుటచేత నియోగియే అని నిశ్చయించినను గ్రంథములోఁ బ్రెగ్గడశబ్దము గాని పర్యాయపదములు గాని వేసికొని యుండక పోవుటచే నీతఁ డెవ్వరో యనుసందియము గల్గును. అది నివారింపఁబడుటకు గ్రంథాంతరముం జూచెదము గాక.

శ్రీమదాంధ్ర భాగవతమున నెఱ్ఱాప్రెగ్గడవంశస్థుఁ డగుసింగనచే నతని వంశావళి తెల్పఁబడినది. దానింబట్టి చూడ నీతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడే అయినట్లు నీతనివంశంబులో నొక్కఁడు హరివంశము, నొక్కఁడు శ్రీభాగవతములోని కొన్ని భాగములును దెనిఁగించె ననియుం దేలినది. తిక్కనవంశస్థులవలన భారతరామాయణములు తెలిఁగింపఁబడినట్లుగా నెఱ్ఱాప్రెగ్గడవంశస్థులవలన భారతభాగవతములలోనిభాగములు తెలిఁగింపఁబడినవి. భాగవతములోని వంశావళిపద్య మెద్ది యనఁగా:—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రుండు శివభక్తియుక్తుఁ డాపస్తంబసూత్రుఁ డపారగుణుఁడు
ఏర్చూరిశాసనుం డెఱ్ఱనప్రెగ్గడ, పుత్త్రుండు వీరన పుణ్యమూర్తి
కాత్మజుం డగు నాదెయామాత్యునకుఁ బోల, మాంబకు నందను లమితయశులు
కసువనామాత్యుండు ఘనుఁడు వీరనమంత్రి, సింగధీమణియు సంచితగుణాఢ్యు
తే. లుద్భవించిరి తేజంబు లూర్జితముగ, సొరిది మూర్తిత్రయం బన శుభ్రకీర్తిఁ
బరఁగి రందుఁ గసువనప్రభువునకును, ముమ్మడ మ్మనుసాధ్వి యుమ్మలను వెలసె.

క. ఆకసవమంత్రికిం బు, ణ్యాకల్పశుభాంగి ముమ్మడమ్మయు మను న
వ్యాకులచిత్తుల నిరువుర, శ్రీకరగుణగణులఁ బుణ్యశీలురఁ గాంచెన్.

క. అంగజసమలావణ్యులు, భాంగులు హరిదివ్యపదయుగాంబుజవిలస
ద్భృంగాయమానచిత్తులు, సింగయతెలగయలు మంత్రిశేఖరు లనఁగన్.

క. అం దగ్రజుండ శివపూజం దనరినవాఁడ విష్ణుచరితామృతని
ష్యందిపటువాగ్విలాసా, నందోచితమానసుఁడను నయకోవిదుఁడన్.

ఈపై నుదాహరించినయెఱ్ఱాప్రెగ్గడవంశావళి నీక్రింద వివరించెదను, ఎట్లన్నను:—

శ్రీవత్సగోత్రము (ఆపస్తంబసూత్రము.)
|
సూరన
|
ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ (ఏర్చూరి శాసనుఁడు)
|
వీరన
|
ఆదెయామాత్యుఁడు
|
కసువనమంత్రి — వీరనమంత్రి — సింగరాజు

కసువనమంత్రి
|
సింగయమంత్రి (భాగవత షష్ఠస్కంధ గ్రంథకర్త.) — తెలగయమంత్రి.

ఈసింగనమంత్రిచారిత్రము భాగవతములో వ్రాసియుంటిని గావున దాని నిచ్చోట వ్రాయ మానినాఁడను.

## కౌశికగ్రంథవిషయము.

కళాశాస్త్ర మనునామంబుతో వ్యవహరింపఁబడు నీకౌశికగ్రంథకవి కొంచెమెచ్చుదగ్గుగఁ బై యెఱ్ఱాప్రెగ్గడవలెనే కాన్పించుచున్నాఁడు. అం దాతనిచేఁ జెప్పఁబడినవంశావళీ వర్ణనము నిట వివరించుచున్నాఁడను, ఎట్లన్నను :—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రప్రసిద్ధసంభూతి నాపస్తంబసూత్రప్రశస్తఘనుఁడు
గురుదయానిధి యైనకూచనమంత్రికి, నంగనామణి నుత్తమాంబికకును
తనయుండు సత్కవీశ్వరమానిభరతుండు, శివకృప సుజ్ఞానశేఖరుండు
వారాధవిద్యాచలానందయోగీంద్రు, శిష్టప్రచారి విశిష్టఘనుఁడు
తే. ఎఱ్ఱయామాత్యుఁ డన సత్కవీంద్రహితుఁడు
కలితవాక్ప్రౌఢిఁ గౌశికకవివరుండు
చతురమతితోడ రతికళాశాస్త్రమిదియు
తెనుఁగుగాఁ జేతు రసికులు వినుతి సేయ.

•అనుదీనింబట్టి చూడఁగా నీకవిపేరు "ఎఱ్ఱయ" యనియు, నమాత్యుఁడనియు నుండుటంజేసి నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డనియు, శ్రీవత్సగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, శివోపాసనాపరుఁడు, ఆరూఢుఁ డగువిద్యాచలానందయోగీంద్రునిశిష్యుం డనియు, కూచనమంత్రికుమారుఁ డనియుఁ దేలినది. కాని హరివంశములోఁ జెప్పఁబడిన యెఱ్ఱయ సూరనమంత్రికుమారుఁ డనియు నతనితల్లిపేరు పోతమ అనియు నున్నది. ఇది యొకభేదము. ఇర్వురకును సమానధర్మములు మఱికొన్ని కానుపించుచున్నవి. అందు మొదటియతఁడు శంకరస్వామిసంయమీశ్వరశిష్యుఁడు. రెండవయాతఁడు విద్యాచలానందయోగీంద్రునిశిష్యుఁడు. కావున నిర్వురును యతీశ్వరశిష్యులు. మొదటియతఁడు సకలభాషాకవిత్వవిశారదుఁడని యున్నది. రెండవయతనికి అష్టభాషాకవిమిత్రుఁ డని యున్నది. కావున నీయిర్వురును గవిత్వప్రజ్ఞలో సమానులే. పైవాని నన్నిటిం బట్టి చూడఁగా నీ యిర్వురు నొకరే అని తోఁచుచున్నది. తలిదండ్రులపేరులు భేదముగా నుండుటంబట్టియు, గురువులపేరులును భేదముగా నుండుటంబట్టియు మొదట వతనికి శంభుదాసనుపర్యాయనామము ముందు

టంబట్టియు రెండవయతనికి నది లేక నవఘంటసురత్రాణుం డనుబిరు దుండుటంబట్టియు, లక్షణాభిధేయుం డనుబిరుదు లేకుండుటంబట్టియు నీయిర్వురు నొకరు కా రని నిశ్చయింపవలసెను. కాని భాగవతశేషము రచియించినసింగనకవిమాత్రము వీరియిర్వురిలో నెవ్వరిసంతతివాఁడో యిపుడు చెప్పఁజాలము. అతఁడు శ్రీవత్సగోత్రుఁ డగునెఱ్ఱన తనమూల పురుషుం డని చెప్పెను. అందుచే నీయిర్వురిలో నొకఁడు కానోపును. అనిమాత్రము చెప్పవలసి యున్నది.

ఇఁకఁ గొక్కొకకవివరునికాలము నిర్ణయింపఁబడవలసి యున్నది. అది సులభసాధ్యముగాఁ గానుపించుట లేదు. ఈ గ్రంథమును గృతి నందినకుంటముక్కలమల్లనామాత్యునివంశచారిత్రముంబట్టి చూడవలసి యున్నది. అతనివంశముంగూర్చి వ్రాయుచోఁ గృతిపతితండ్రియైనభైరవమంత్రింగూర్చి యీ క్రిందివిధంబుగ వ్రాసియున్నది. అదెట్లన్నను :—

గీ. అట్టిబయ్యమంత్రి కనుకూలసౌభాగ్య, భాగ్యగరిమ వెలయుపత్ని యయ్యె
నక్కమాంబతనయు లనఘుల చలువురఁ, గనియె గుణసముద్రు లనుచుఁ బొగడ.

క. వారెవ్వ రనిన గంగన, ధీరుఁడు పెదమల్లనయును దీప్తయశశ్శ్రీ
ధారుఁడు మల్లామాత్యుఁడు, భైరవుఁడు ననంగ నఖిలభాగ్యోన్నతులై.

వ. వారిలోన.

సీ. హరిపదధ్యానతత్పరుఁడు చండలమహాలక్ష్మీప్రసాదైకలబ్ధవరుఁడు
రహిఁ గజపతిమహారాయ లిచ్చినసమంచితమహాపాత్రప్రసిద్ధయశుఁడు
శితఖానరాయనిచేతను నొడయఁడై, వినుకొండదుర్గ మేలినఘనుండు
కృతివననిక్షేపసుతతటాకాదిక, ధర్మైకసప్తసంతానఘనుఁడు

తే. "మునిపరాశరగోత్రసంజనితుఁ డార్య, సేవ్యతిరువేంగళాచార్యశిష్యుఁడు నగు,
మంత్రిపెరుమాళ్ల కొమ్మయామనుమఁడౌ బ, మంత్రి తెలగయ భైరవమల్లమంత్రి."
అనియున్నది.

షష్ఠ్యంతములలో

క. ఇటువంటిమంత్రినిధికిని, పటుతరవిద్యావిశేషపాండిత్యనకుఁ
గటక, కలుబరిగ, ఢిల్లీ, కటకస్తవనీయసుగుణగణనిత్యనకున్.

క. తిరుమల తిరువెంగళగురు, పరమకృపాలబ్ధవిభవభాగ్యాత్మునకున్
హరిచరణకమలమధుకర, వరమతికిని జటులగంధవారణకృతికిన్.

అనుపద్యములంబట్టి యీమంత్రి గజపతిరాయనిమంత్రి యనియు, మహాపాత్రుఁ డనుబిరు దందినవాఁ డనియును, "జెంఖాన్" అనుప్రభునివలనఁ బ్రభుత్వము నంది వినుకొండకోట కధికారముచేసె ననియు, కటకము, ఢిల్లీ, కలుబరిగ మొదలగుస్థలములలో వ్యవహారము కలవాఁ డనియును, తిరుమల తిరువెంగళాచార్యులశిష్యుఁ డనియును దేలినది. ఇందులోఁ జారిత్రానుకూలము లగువిశేషములు పెక్కులున్నను అవిప్రత్యేకము విస్పష్టమై ప్రసిద్ధము లైనగాథలు కాకుండుటచేత నిదమిత్థమని నిర్ణయింప వీలులేదు. గజపతిరాయలవలన మహాపాత్రప్రసిద్ధబిరు దందినవాఁ డని చెప్పుటచేత ఆకాలము గజపతులు కొండవీడుదేశమును బాలించుచున్నకాల మని తోఁచుచున్నది. ఇది కృష్ణదేవరాయలు కొండవీటిదుర్గమును జయించుటకుఁ బూర్వము దీనింబట్టి యీమంత్రిశిఖామణి కృష్ణరాయలకాలమునకంటెఁ బూర్వుఁ డనియును, శ్రీనాథుఁడు, పోతరాజు మొదలయినవారికాలములోనివాఁడు కావచ్చుననియుం దోఁచుచున్నది. ప్రస్తుతములో నింతకంటె విస్తరింపవలసినది లేదు. కనుక నిపుడు మనము వ్రాయుచున్న యెఱ్ఱయకవియును ఆకాలమువాఁడే అని చెప్పెదను.

### ఇందలిపైకవులశయ్యావిశేషంబులు.

నన్నయభట్టారకునికవనంబును దిక్కనసోమయాజి కవనంబును బదశయ్యాదులం దొక్కతీరున నుండును. వీరిలోఁ దిక్కన మిక్కిలి సంగ్రహనైపుణి కలవాఁడు. ఈతఁ డేపద్యంబుఁ దాఁ జెప్పఁ దొరకొన్నను దానియందే తాఁ జెప్ప నిశ్చయించినయర్థమంతయుఁ బొందుపఱుచునుగాని తఱుచుగ నింకొకపద్యంబుతో దానికి సంబంధ ముండునట్లు చెప్పఁడు. చరణపూరణంబునకుఁ బ్రయోగింపఁబడుపొల్లుపదంబులు తిక్కన కవనంబునఁ దఱుచుగఁ గానరావు. నన్నయ తిక్కనల కవనంబుల వ్యాకరణభంగంబులుగాని ఛందోభంగంబులుగాని యుండవు. కా

వున వీరు ప్రామాణికకవు లని వాడఁబడుదురు. వీరిప్రయోగంబులే జనులందఱుం బ్రయోగింపందగును. ఇతరకవులు వీనికి భిన్నంబుగఁ బ్రయోగంబులు సేసినను నాశబ్దంబులు బుధజనాదరణంబు నొందవు. వీరు తెఱుచు ఱాకును రేఫమునకు మైత్త్రిం జెప్పి యుండలేదు. కావున నితరకవులు వానికి మైత్రిఁ జెప్పి ప్రయోగించుటకు సంశయింతురు. వీరికాలమువాఁడగుభీమకవి వీనిమైత్త్రికి సమ్మతించెను. అందుల నప్పకవిమాత్రము సమ్మతింపఁడయ్యెను. దానికి నాతనిచేఁ జెప్పఁబడిన కారణము లిప్పటివారికి సమ్మతములు గావు. ఎఱ్ఱప్రెగ్గడయుఁ గవనంబున నన్నయతిక్కనలకు సరియగువాఁడు. ఈతఁడు భారతంబున మిక్కిలి తక్కువభాగంబుఁ దెనిఁగించి యుండుటంజేసి యిం దీతనిపాండిత్యము మనకుఁ దెల్లంబు గాదు. ఈతఁడు దెనిఁగించినభారతముతోఁ జేరినహరివంశంబున నీతని సామర్థ్యాతిశయంబు బోధ యయ్యెడిని. ఈతనికవనము నన్నయతిక్కనల కవనముకంటె నించుక కఠినము. విశేషించి తెనుఁగుపదంబులఁ బ్రయోగించునిష్టము గలవాఁడు. అచ్చటచ్చట సంస్కృతజటిలంబు లగుసమాసములు గానవయ్యెడిని. అన్వయకాఠిన్యమును గలదు. పైనిచెప్పఁబడిన మువ్వురుకవులును బురాణశైలికి నెంతయుఁ దగియున్నారు. వీరికాలంబునం గలకవులచేఁ బురాణంబు లన్నియు నించుమించుగఁ దెనిఁగింపఁబడియెను. హరివంశము నాచనసోమునిచేతనుఁగూడఁ దెనిఁగింపఁబడియెను. ఆతఁడును బదలాలిత్యంబునకును జాతీయకవనంబునకును బ్రసిద్ధుఁడే. ఈపైని జెప్పిన కవులకల్పనలంగూర్చి పోతనామాత్యునికథలో నింకను గొంత వ్రాయఁబడును. రెండవయెఱ్ఱనకవికవిత్వము మృదుమధుర మైనది.

## భారత పర్యాయనామ గ్రంథకర్తలు.

ఇదివఱలో మనము భారతనామంబున నొప్పునట్టిదియు, దానికనుబంధమై భారతశేషమై హరివంశనామమున నొప్పునట్టిదియునగు గ్రంథమును రచియించినకవులంగూర్చియును వారితో సంబంధించిన కవులంగూర్చియు వ్రాసియున్నారము. ఇఁకముందు "జైమినిభారతము,

చిత్రభారతము" అనుమఱిరెండుగ్రంథములకుఁ గవు లగు "పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రయ్య, చఱికొండ తమ్మన్న"అనువారి చరిత్రములు వ్రాయవలసియున్నది. కాని హరివంశమును దెనిఁగించిననాచనసోమనాథుఁ డను మఱియొకకవిచరిత్రమునుగూడ వ్రాయవలసియుండును. అతనికిఁ బ్రత్యేకము చారిత్రము వ్యాపకముగా లేకయుండుటంబట్టి యతనికులగోత్రములు మఱికొందఱిచే నీవఱకే వ్రాయఁబడుటంబట్టియు నట్టివారిని చరిత్రములు గలవారితోఁపాటుగ వివరింపఁజాలను. ఇతనివలెనే చిత్రభారతమును రచియించిన చఱికొండతిమ్మనకవియు నున్నాఁడు. కావున నతని చారిత్రమును వ్రాయఁబడలేదు. పైయిర్వురిపేరులును స్మరియించి చారిత్రవిశేషములు గలజైమినిభారతగ్రంథకర్త యగుపిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రయ్యంగూర్చి మాత్ర మిపుడు వ్రాసెదను.

---

# కవిజీవితములు.

## 5.

## పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రయ్య.

ఇతఁడు నియోగిశాఖాబ్రాహ్మణుఁడు. తండ్రిపేరు గాదయమంత్రి. అన్నపేరు పెదవీరభద్రయ్య. ఇతఁడు సాళువగుండ నృపాలుని యాస్థానపండితుఁడు. ఈరాజు సభ్యులం జూచి జైమినిభారత మాంధ్రీకరించుటకుఁ దగువార లెవ్వ రని యడుగఁగా నాపండితులు పినవీరభద్రయ్యవంశవిశేషముల నీక్రిందివిధమున వర్ణించిరి. ఎట్లన్నను:—

సీ. అమృతాంశుమండలం బాలవాలము గాఁగ, మొలిచె నొక్కటి జగన్మోహనముగ,
జిగిరించె వియత్సింధుగతకైతవడింభ, కమనీయవరపలాశములతోడఁ
పితృదేవతులకు సంచితసత్త్రశాలయై, చెట్టు గట్టెను గయాక్షేత్రసీమ
నిలువ నీడయ్యె నిందీవరప్రియకళా, కోటీరునకు భోగికుండలునకు

తే. మత్తిమాత్రంబె పిల్లలమఱ్ఱిపేరు, పేరుకలెఁ గాదు శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలఁ బినవీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరసాయనంబు.

అనుదీనింబట్టి యితనివంశముయొక్క నామము పిల్లలమఱ్ఱివార నియును, అది శారదాపీఠ మగుమఱ్ఱి యనియును, అందనేకులు కవు లుండిరనియును, వారియందఱిలోని పినవీరన (పినవీరభద్రకవి) యొక్క వాక్యరచన సరసకర్ణరసాయనం బనియును దేలినది. పైపద్యములోనీ కవివంశమువారిలోఁ బెక్కండ్రు కవులున్నా రని చెప్పినచోనితనితండ్రి తాతలు కవు లగుదురో కారో యనుశంక కల్గు నని నిశ్చయించుకొని సభ్యు లీక్రిందివిధంబుగ నింకొకపద్యముం జెప్పిరి. ఎట్లన్నను :—

క. తాతయుఁ దండ్రియు నగ్ర, భ్రాతయునుం దాను భువనభాసురకృతిని
ర్మాతలు పిల్లలమఱ్ఱి వి, ఖ్యాతునిఁ బినవీరుఁ బోలఁగలరే సుకవుల్.

ఇట్లీపద్యమున ననుస్యూతముగఁ బినవీరనవంశమునఁ గవు లున్నా రని తెల్పుట వీరనకవిత్వము సంప్రదాయసిద్ధ మైన దనియును ఆవిషయమై శంకింపవలసిన యవసరముండ దనియును రాజునకు విస్పష్ట మగుటకుఁగా నై యున్నది.

## కాలనిర్ణయము.

ఇఁకఁ బినవీరనకవియొక్క కాలము నిర్ణయింపవలసియున్నది. అది రెండువిధములుగ నై యుండును. అందు మొదటిది యితనిప్రభుం డగు గుండమరాజు కాలవిజ్ఞానము. రెండవది పినవీరనతోనమకాలీనులకాలవిజ్ఞానము. ఇందు మొదటిది కష్టసాధ్య మగునదియును, రెండవది మిక్కిలి సులభ మైనదియు నై యున్నది. కావున రెండవదానింబట్టి దీనిని నిర్ణయించెదను. ఎట్లన్నను :—

ఆశ్వాసాంతగద్యములో :—

"ఇది భారతీతీర్థ శ్రీచరణకరుణాపాత్ర గాదయామాత్యపుత్త్ర వినయవిద్యాసముద్ర, పినవీరభద్రప్రణీతం బైనజైమినిభారతము"

అని చెప్పియుండెను. కావున నీతఁడు భారతీతీర్థుల శిష్యుఁడు. అట్లగుటచేఁ బినవీరన యతనిసమకాలీనుఁడే కదా. ఇఁక భారతీతీర్థుల కాల మెప్పటిదో తెలియవలయును.

## భారతీతీర్థులకాలము.

భారతీతీర్థులకాలమును నిర్ణయించుటకుఁ బూర్వము భారతీతీర్థులవృత్తాంతము చెప్పవలసి యుండును. ఇతఁడు శృంగేరిలోని జగద్గురుపరంపరలోనివాఁడును, వేదభాష్యకారుఁ డగుమాధవామాత్యాపరనామవిద్యారణ్యులతమ్ముండును నై యున్నాఁడు. ఇతనికే భారతీతీర్థు లనియు, భారతీకృష్ణతీర్థు లనునామములు గలవు. జగద్గురుపీఠములోనివిద్యాశంకరున కీతఁడు ప్రథమశిష్యుఁడు. ఇతనియనంతరము విద్యారణ్యులు విద్యాశంకరస్వామిశిష్యుఁ డయ్యెను. అందుకుఁ గారణములు నావిద్యారణ్యచరిత్రములోఁ జూడం దగును. భారతీతీర్థులు యోగమార్గప్రవర్తకుఁడును, విద్యారణ్యులు కర్మబ్రహ్మమార్గప్రవర్తకుఁడునునై యున్నారు. ఈయిర్వురుం గలిసి యద్వైతమునకుఁ బ్రకరణగ్రంథ మగు పంచదశప్రకరణము అనుగ్రంథమును రచించిరి. భారతీతీర్థులు శా. సం.-౧౨౫౦ సన్యాసాశ్రమము గైకొని శా. సం. ౧౩౦౨-న సిద్ధి నొందెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రయ్యయు నీభారతీతీర్థుల శిష్యుఁడు గావున నించుమించుగ నీకాలమువాఁడే అని నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

## పినవీరనశాస్త్రిపాండిత్యాదికము.

ఇతఁడు భారతీతీర్థులశిష్యుం డగుటచేత యోగాభ్యాసపాటవంబు గలవాఁ డని చెప్పవలసియున్నది. యోగసిద్ధుఁ డనియునుఁ బ్రతీతి గలదు. పైభారతీతీర్థులు శృంగగిరిజగద్గురుపరంపరలోనివాఁడే అని చెప్పుటకు నీపినవీరనకవివలనఁ జేయంబడినభారతీవర్ణనముచేతను పండితులీతనివంశనామ మగు "పిల్లలమఱ్ఱి" అనుదానిని శారదాపీఠమని చెప్పుటచేతను నూహింపనై యున్నది అందు సరస్వతీవర్ణన మెట్లన్నను :—

సీ. ప్రణవపీఠమున మంత్రిపరంపరలు గొల్వ, నుండు నేదేవి పేరోలగంబు
భావజ్ఞులకుఁ బరాపశ్యంతిమధ్యమా, వైఖరు లేదేవికర్తసరణి

జపహారకీరపుస్తకవిపంచిసముంచితంబు లదదివ్యహస్తాంబుజములు
కుందేందుమందారకందళీబృందంబు, చంద మేదేవియానందమూర్తి

గీ. కాంచె నేదేవి కాంచన గర్భచతుర, పూర్వదంతకవాట విస్ఫుటమనోజ్ఞ
చంద్రకాంతశిరోగృహ స్థలవిహార, మమ్మహాదేవి వాగ్దేవి నభినుతింతు.

అనియుండెను. కావున నీతఁ డుపాసించుదేవత యగుభారతి జగద్గురుశారదాపీఠవర్తిని యనియు, నట్టిభారతి నుపాసించిన భారతీతీర్థులే పినవీరనకు గురుఁ డనియును, పినవీరనకుఁ గల్గిన జ్ఞానవిశేషమున కాదేవతోపాసనయే కారణ మనియునుఁ జెప్పఁదగి యున్నది. ఇంతియకాక పైవర్ణనమును క్రిందిపద్యమును బరిశీలింపఁగాఁ బినవీరన మంత్రయోగరహస్యములుగూడఁ బెక్కులు తెలిసినవాఁడుగాఁ గాన్పించును. ఆపద్య మెట్లన్నను:—

గీ. కరముగా భారతీ తీర్థగురుకృపాస, మిద్ధసారస్వతుఁడు సకలవిందవిహితుఁడు.

పై భారతీతీర్థులు శా. సం. ౧౨౫౦ లోఁ దురీయాశ్రమమును స్వీకరించి శా. సం. ౧౩౦౨ లో సిద్ధినందినట్లు శృంగేరీజగద్గురుపీఠాధిరోహణకాలనిర్ణయపట్టికలో నున్నది. దాని నే నీవఱ కాచార్యకల్పవల్లిలోఁ బ్రచురించియున్నాఁడను. పినవీరన భారతీతీర్థులచరమకాలములో యోగోపదేశము నందియుండు నని తోఁచెడిని. అప్పటి కీతఁడు మిక్కిలి బాల్యవయస్సున నుండి యుండును. కావున నీపినవీరన శా. సం. ౧౩౦౦ మొదలు శా. సం. ౧౩౫౦ వఱకుఁ గలకాలమువాఁ డని నిర్ణయించెదను.

పినవీరన కుకవులయెడ మిగుల భీకరుఁడై యున్నట్లు పైగీతపద్యములోనియుత్తరార్థమువలనం గాన్పించును. అదియెట్లన్నను :—

" కుకవిమూర్ధవిలుంఠనకులిశహస్త, పల్లవుఁడు ఖ్యాతిఁ బినవీరభద్రసుకవి.

⟶ పినవీరభద్రయ్యగోత్రవిషయము. ⟵

దీనింగూర్చి పినవీరభద్రకవిచే నేమియుఁ జెప్పఁబడదయ్యెను. కాని యతఁ డాంధ్రకవులంగూర్చి వర్ణించుచు వ్రాసినపద్యమువలన నీతనిగోత్ర మూహింపఁదగి యున్నది. ఎట్లన్నను :—

మ. కవులన్ బంకజగర్భసన్నిభుల వక్కాణింతు వల్మీకసం
భవునిన్ వ్యాసునిఁ గాళిదాసు బిలహున్ బాణున్ మయూరున్ శుకున్
భవభూతిన్ శివభద్రు మల్హణుని ఘంటామాఘునిం జోరు భా
రవి మానన్నయభట్టుఁ దిక్కకవి వేఱాప్రగ్గడన్ సోమునిన్.

అనుపద్యములోని " మా" అనుదానింబట్టి చూడ నన్నయభట్టును పినవీరనయొక్క వంశమువారును నొక్కగోత్రమువారై యుందురనియుఁ జెప్ప నొప్పి యున్నది. నన్నయభట్టుది భారద్వాజసగోత్రము కావునఁ బినవీరనగోత్రమును నదియే యని యూహింపనై యున్నది.

## జైమినిభారతరచనావిషయము.

ఇందువిషయమై లోకమునఁ గలప్రతీతిని గథాసందర్భములో వివరించెదను. కాని యితనిగ్రంథములో వక్కాణింపఁబడిన వృత్తాంతము ముఖ్యముగ నమ్మఁదగియుండు నని యెంచి దాని నీక్రింద వివరించెదను. ఎట్లన్నను :—

"ఆరాజపరమేశ్వరుండు (సాళ్వగుండ నరసభూపాలుఁడు) ఒక్కనాఁడు........యర్ధాసనసమాసన్న రాజన్యశిరఃప్రసవ వాసనా ముద్రితం బైనభద్రాసనంబునఁ బేరోలగం బుండి పురాణేతిహాసకథాప్రసంగంబుల వినోదించుచు :—

క. నామది నిరతము భారత, రామాయణకథలఁ బ్రేమ రంజిలు నందున్
జైమినిభారత మనఁగా, భూమి నపూర్వము పురాణముల గణియింపన్.

గీ. ఆపురాణంబుఁ గనఁ దెనుఁగయ్యెనేనిఁ, జెప్ప నేర్చినకవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేని
తెనుఁగు నుడికారమున మించుఁ గనియెనేని, కుందనముకమ్మ వలచినచందమగును.

వ. అని సభాసదుల మొగంబులు చూడ నవధరించిన నారాజసత్తముచిత్తం బెఱింగి వా రిట్లని విన్నవించిరి.

క. ఏరీతి నెఱిఁగెనో పిన, వీరన దేవరతలంపు విఖ్యాతముగాఁ
బేరును బెట్టిదియును దన, పేరుగ రచియింపఁ బూనెఁ బేశలఫణితిన్.

క. అని విన్నపంబుఁ జేసిన, ననుఁ గనుఁగొని యలరి సాధనంబు బుణముగాఁ
దినక యుపార్జించె మాకో, ధన మిటు గావలదె యాశ్రితత్వం బనుచున్.

క. దరహాసరసముఁ దాంబూ, లరసముఁ గప్పురపుఁబల్కులం గుంకుమపూ
బెరసినగతిఁ దోఁపఁగఁ సా, దరముగ నిట్లనియె భారతజ్ఞులతోడన్.

ఉ. అల్లన విచ్చుచెంగలువలందురజంబును గప్పురంబుఁ బైఁ
జల్లఁగఁ జల్లనై వలచుసౌరభముల్ వెదఁజల్లుభావముల్
పల్లవహస్తచన్నుఁగవపయ్యెదజీబుగఁ దోఁచుభాతి గాఁ
బిల్లలమఱ్ఱివీరన యభిజ్ఞుఁడు చెప్పఁగ నేర్చుఁ గల్పనల్.

వ. అని సమీపంబునఁ గొలిచియున్న నన్నుం గృపాతరంగితాపాంగంబున విలోకించి మామకమనోరథం బెఱింగినట్లు చెప్ప నుద్యోగించితివి హృద్యానవద్యగద్యపద్యానుబంధంబు గాఁ బ్రబంధం బంధ్రభాషను జైమినిభారతంబునం దశ్వమేధపర్వంబు నిర్విఘ్నంబు గా రచియింపు మని యానతిచ్చినఁ బ్రసాదం బని యంగీకరించితిని".

అని యున్నది. ఈపైపద్యములు పినవీరనను రాజు అతని గ్రంథరచనకై ప్రేరేపించకపూర్వమే జైమినిభారతగ్రంథరచన చేయుచుండెనని తెల్పుటయేకాక అతని కవిత్వమునందుఁ గలవిశేషములను భావస్ఫుటము చేయుటయందుఁ గలసామర్థ్యాదులంగూడఁ జూపును. అందులో "నల్లన విచ్చుచెంగలువ" లనుపద్యములోఁ జెప్పినవిధముగ నీతనికవిత్వము, వినినమాత్రనే హృదయాహ్లాదకర మనియునుఁ జెప్పఁబడియె. ఇట్టికవిత్వములోఁగూడఁ గథానుసారమైన కాఠిన్యములు కొన్నిచోట్లఁ గానుపించును. ఎట్లైనను మెట్టున నీపినవీరభద్రుఁడు ముక్కుతిమ్మన మొదలగువారివలె మిక్కిలి మృదుమధురవాక్కులు గలకవిగా నెన్నవలసి యుండును. ఇతఁడు శ్రీనాథునికంటెఁ గొంచెము చిన్నవాఁడై యున్నట్లుగాఁ గనుపించును. ఆవివరము శ్రీనాథునికవిత్వముతోఁ జూపి యుంటిని గావున నావిషయమై యిందు విశేషించి వ్రాయక లోకమువాడుకనుబట్టి యితనికవిత్వమహత్త్వాదుల నీక్రిందిభాగములో వివరించెదను.

## లోకమువాడుకంబట్టినపినవీరభద్రయ్యచర్యలు.

ఇతఁ డాకాలపుఁ బండితులలోఁ బ్రసిద్ధుఁడు. మిక్కిలి బాలుండై వీథులలో నాడుకొనుచున్న సమయమందు నీతనిప్రతిభావిశేషంబులు పండితులకు నచ్చెరువుఁ బుట్టించుచుండును. ఇట్టిసమయంబుననే

శ్రీనాథుఁడు తన నైషధ మీతనికడకుఁ దెచ్చెను. అపు డతఁడు బాల్యచాపలంబునఁ జెలికాండ్రతో నాడుకొనుచుండెను. ఇతఁడే పినవీరన యగు నని నిశ్చయింపలేక శ్రీనాథుఁడు పినవీరన యెచ్చో నున్నాఁ డని సంప్రశ్నంబు చేసెను. దానిని విని పినవీరనవృత్తాంతమున కేమి గాని నీ వెవ్వండవో యాతనితో నీకుం గల్గుకార్యం బెద్దియో ముందుగఁ దెల్పు మని యడిగెను. అంతటితో నైన నతఁ డితఁడే యని గ్రహింపక వీరనతో నాకొకకార్యంబు గల దని శ్రీనాథుఁడు చెప్పెను. ఆమాట విని వీరనతోఁ గల్గుకార్యంబు నాకుఁ జెప్పనగత్యంబు నీకు లేదు కాని వీరన యెచ్చో నున్నాఁడో దానిఁ దెల్పునగత్యంబు నాకే విశేషంబై యున్నదా? యేమి? అనుడు శ్రీనాథుం డా బాలుఁడే వీరన యగు నని యెంచి తాను వచ్చినకార్యము నివేదించెను.

## శ్రీనాథుఁడు నైషధముం జూపుట.

శ్రీనాథుఁ డంతఁ దన యాంధ్రనైషధముం జూపి మీరు దీనిని బాగనిన జగద్వ్యాపకం బవున ట్లొనరించెదఁ జూడుఁ డనుడు. నాతఁడు శ్రీహర్ష నైషధంబులోని దగు "గమికర్మీకృత నైకనీవృతా" అనుదాని నెట్లు దెనిఁగించి తని యడిగెను. అంత "గమికర్మీకృతనైకనీవృతుఁడనై" అని తెనిఁగించితి నని శ్రీనాథుం డనియె. అపుడు వీరన శ్రీనాథుం జూచి నవ్వి యోయీ నీ విందు "నై" తెనిఁగించితివి గాఁబోలు. అనుడు వీరనపల్కుల కేమియు నుత్తర మీఁజాలక శ్రీనాథుఁడు తా నాగ్రంథమును దెనిఁగించుతఱిం జేసినపరిశ్రమవిశేషంబులు దెలుపఁదొడంగెను. అంత వీరన చిఱునవ్వు నవ్వి యిది మాబోంట్లకుఁ గాకున్న నేమి సామాన్యులకుఁ బఠనార్హం బగుఁ గావున దీనిని జగద్వ్యాపకంబు నేయు మనుడు శ్రీనాథుండు గర్వం బేది నిజావాసంబునకుం జనియె. వీరన యెట్లన్నను శ్రీనాథకృతనైషధము తెనుఁగుగ్రంథంబులలో మిగుల శ్లాఘనీయంబు. సంస్కృతంబునకు సరియైన తెనుఁగని దీనినిం బండితులందఱును నొప్పికొని యున్నారు.

## ఇచ్ఛావిహారవర్తనము.

ఈపినవీరన బాల్యమునుండియు స్వేచ్ఛావిహారంబున నుండుని ష్టంబు గలవాఁడు. కావున నీతనిప్రవర్తనము తనవారికిని, బరులకును సరి పడి యుండదయ్యెను. ఇతనియన్న యగు పెదవీరన్నయు నీతనినిం జిన్న చూపే చూచుచుండెను. ఇతని యన్న భార్యమాత్ర మీతనిప్రభావమును దెలిసికొని పుత్త్రప్రేమచే గారవించుచు నీతఁ డిలు సేరు సమయంబు నకు నన్నపానంబులు సిద్ధపఱిచి యిచ్చుచు నుండెను. ఇట్లింటికి వచ్చి భోజనంబు సేయుట తడవుగ నిలువెడలి భోగభామినులగృహంబులకుం జని యచటనే కాలం బంతయుఁ గడపుచుండెను. ఇతఁడు భోగినీజన భాగధేయుండై యుండియుఁ బక్షంబున కొకపరి రాజదర్శనంబునకుఁ బోవుచుండెను. అహరహంబు పూర్వాహ్ణం బంతయు సుషుప్తిం గడ పి, తములం బుమియుచు, వెలవెలందుకలగృహంబులు వెడలి, స్వగృ హంబునకు వచ్చి అపుడు వదినె నడిగి దంతధావనోదకంబుఁ దెప్పించి కొని ముఖసమ్మార్జనము సేయుచుండును. ఇట్టిప్రవర్తనంబు గలమను జులకడ యోగమహిమాతిశయంబు లున్న వని యూహించుటకు నిత రుల కేమియుక్తులు గలవు? కావున నితనియన్నకు నితనియెడఁ గల్గిన నూయ దినదినప్రవర్ధమానం బయ్యెను. వదినెమాత్ర మీతనిని మిక్కిలి యడఁకువతో గారవించి ముం దీతనిపని నమర్చి మఱి గృహకృత్యం బులు సలుపుచుండును. ఇతనియందు మహిమలు కొన్ని యున్నట్లు వ్రాసి యుంటిమి. వాని నిట జనంబులు వాడికొనునట్లుగ, వివరించి, యితనిగ్రంథం బగుజైమినిభారతరచనావృత్తాంతము తర్వాత వ్రాయు దుము.

### పినవీరనయోగమహిమలు.

ఒకానొకదినంబున నీతఁ డుదయంబున గృహంబునకు వచ్చి దం తధావనోదకంబు తెమ్మని వదినె నడుగుడు నాపె సత్వరంబుగఁ దెచ్చి యందిచ్చినది. అపు డాపెకాలి నుండుపావడంబులు బాళబాళ యని

ధ్వనిచేసినవి. అట్టిధ్వనిని దూరంబునం గూర్చుండి శివపూజ సేయుచున్న పెదవీరన్న విని, దీనిపావడముల క్రింద నందియలు లేకుండుటం జేసి యిట్లు ధ్వని పుట్టుచున్నది. కావున మనము త్వరలో నందియలం జేయింపవలయును. అని నిశ్చయించి ఆపని నెఱవేర్పుపనివాఁ డెవ్వం డని యిద్దఱు ముగ్గురు పనివాండ్రపేరు లూహించి యందులో నమ్మఁదగినవాఁడును, దనయింటికి సమీపంబున నున్నవాఁడును నగునొకకంసాలిని నిశ్చయించి తూర్ణంబుగ నానసుపు పూర్ణంబు సేయింప నిశ్చయించుచుండెను. ఇట్లీతఁడు పరాయత్తచిత్తుండై పరంబును మఱచి యుండుతఱి నొకమనుజుఁడు లోనికిఁ జనుదెంచి పెదవీరన్న యున్నాఁడా? అని కేకవేసెను. దాని నీయాలోచనలో మునిఁగియున్న పెదవీరన్న తిన్నఁగ విని యూహింపలేక పెదవీరన్న యింటికడ లేఁడని యతఁడె యుత్తరంబిచ్చెను. దాని విని పినవీరన నవ్వి పెదవీరనగారు కంసాలి దుకాణంబుపైఁ గూర్చుండి పెండ్లాముపావడంబులకు నందెలు చేయింపనున్నారు. మఱల రమ్ము పొమ్మనియెను. దాని విని పెదవీరన వెఱఁగంది స్వమనోగతార్థ మితని కెట్లు గోచరం బయ్యె నని యోజించి యేదియేని యొకమహిమాతిశయం బితనికడఁ గల దని నిశ్చయించెను. ఇంతియ కాక తనమనంబు శివపూజాసమయంబున సంచలించుచున్నదాని జూపుటకుఁగూడ నాతఁ డావార్తం దెలిపె నని నిశ్చయించి నాఁటనుండియుఁ దమ్మునియెడ జాగరూకుఁడై యుండెను.

### పినవీరన పిల్లలకడుపులు గడుగుట

ఇట్లుండ నొకానొకదినంబున నీపెదవీరన శివపూజ సేయుచోఁ దనతమ్ముఁడు భోజనంబునకు రాఁ గని పూజాంతంబువఱకును భోజనంబున కీతఁడు నిలువఁ డని సంశయించి యోరీ! పిల్లలం దోడ్కొని చెఱువునకుఁ బోయి కడుపులోపల వెలపల శుభ్రముగఁ దోమి స్నానంబు సేయించి త్వరతో భోజనము సేయ రమ్మనియెను. ఆమాట విని పినవీరన యాబాలుర సరోవరంబునకుఁ దోడ్కొని చని పొట్టలు

దించి నీటఁ బడవైచి కడుపులోపట వెలపటఁ బరిశుభ్రంబుగఁ గడిగి నిర్జీవంబు లగుకళేబరంబుల భుజంబులపై నిడికొని గృహంబునకుం జనుదెంచి యాకళేబరంబుల నన్నముం దుంచి నీయాజ్ఞానుసారంబుగఁ గుజ్జులకడుపులోపల వెలుపటను గడిగితిని. అనుడు నాకళేబరంబులు చూచి పెదవీరన కన్నకడుపు గావున దుఃఖంబు నిలుపలేక యమ్మొ మోఁదికొనుచుఁ దమ్ముని నేమియు ననఁజాలక రోదనంబుసేయ నారంభించెను. అతనిభార్యమాత్ర మాకళేబరంబులఁ జూచి యేమియు సంశయింపక అది యంతయుఁ దనముద్దులమఱఁది లీలావినోదంబులుగ నెఱింగి నవ్వుచు నూరకుండెను. పాకంబు సిద్ధంబు చేసి యాపె పినవీరనం జూచి "అబ్బాయీ! పిల్లలం దోడ్కొని భోజనంబునకు రమ్ము" అని పిలిచినది. తోడనే పినవీరన యన్నకు నద్భుత మావహిల్ల నాపిల్లల వారివారినామంబులచేఁ బిలిచి "మీయవ్వ బువ్వఁ దినఁ బిలుచుచున్నది. రండు రం" డని యాకళేబరంబులఁ బట్టి యెత్తెను. వారలు నిదె వచ్చితి మని యుత్తరం బిచ్చి లేచి వచ్చిరి. వారిం జూచి పెదవీరన యత్యంతానందంబునఁ దమ్ముని గౌఁగిలించికొని అతని కట్టిమహిమల నిచ్చినభగవంతుని నుతించి తనయదృష్టంబుం గొనియాడెను. అనంతరము పిల్లలంగూడి పినవీరన యన్నపొత్తున భుజించెను.

### జైమినిభారతాంధ్రీకరణవిశేషములు.

ఇట్టియద్భుతకృత్యంబులు సేయుపినవీరనవిఖ్యాతి లోకంబునం దంతటను వ్యాపింపఁదొడంగెను. జనులందఱును నీతనిని దేవునిగఁ జూచుచుండిరి. ఇట్లుండ నీవీరన యొకనాఁడు సాళ్వగుండనరసరాజుతో సల్లాపించుచుండెను. అపు డాతఁడు జైమినిభారతంబును దెనిఁగింప సమర్థులెవ రని పండితులతోఁ బ్రశంసించెను. వారపుడు కొందఱుపండితుల పేరులు చెప్పి వారిలో నీపినవీరన యత్యంతము సమర్థుం డని రని చెప్పి యుంటిమి. దాని విని రాజు మనకు గ్రంథము కొంచెముకాలములో సంపూర్ణము సేసి యీఁగలసమర్థు లెవ రనుడు దానికిని నితఁడే

సమర్థుం డనిరి. ఎంతకాలములోపల దీని నీతఁడు రచింపఁగలఁ డనుడుఁ గొందఱితని కొకవత్సరంబు చాలు ననిరి. మఱికొందఱాఱుమాసం బులు పట్టు నన్నిరి. అందుపై రా జీతనిం జూచి మూఁడుమాసములకు సంపూర్ణమగునా? యనుడుఁ బినవీరన నవ్వి యొకమాసములోపల సెలవేనిఁ దెత్తు ననియెను. అపుడు రాజు త న్నగతాళి సేయుట కాతఁ డట్లనె నని యూహించి మనంబున గోపించి యొకమాసంబునకుఁ దేకున్నచో:—అని యూరకుండెను. దాని విని వీరన మరల నవ్వి "అట్లు తేకున్నచో మీయిష్టానుసారముగఁ గార్యము నడుపుఁ" డనియెను.

రాజును మంచిదే యని యపుడ కర్పూరతాంబూలంబు తెప్పిం చి యిచ్చి యాతనికి సెల విచ్చెను. వీరన యచ్చోటు వాసి యెప్పటి యట్ల తనలీలావాసంబునకుం జనుదెంచెను. సభ్యులందఱు నీపినవీరన వాక్యంబులకు భయ మంది "అయ్యయో! యీతనికి మతిభ్రమణంబు గల్గె నని తోఁచెడిని. ఆస్థానంబున నిట్లు వృథాజల్పనంబు లాడఁగూడు నే? అనుడు మఱికొందఱు "బాగుబాగు! అతఁ డూరక ప్రగల్భ వాక్యములు పల్కు వాఁడు గాఁడు. ఏదియేని ధైర్యముచేత నే యిట్లు అని యుండును. లోకమునఁ దనముప్పు దప్పించుకొనఁ బ్రయత్నంబు సేయనివా రెవ్వరుం గలరె. అయిన మన మొకనెల యోపికపట్టి యున్నచో సర్వంబును దెల్లం బగును" అని నిజనివాసంబులకుం జనిరి.

ఇట పినవీరన రాజుకడఁ దాంబూలం బందినవృత్తాంతంబు సభ్యు లవలన నితనియన్న విని భయకంపితశరీరుండై తమ్ముఁ డింటి కెప్పుడు వచ్చు నని యతనిరాక కెదురు చూచుచుండెను. ఇట్లుండఁ గొంతవడికిఁ దమ్ముఁ డింటికి వచ్చెను. అప్పు డాతఁ డతనిహస్తములు పట్టుకొని దైన్యము ముఖమునఁ దోఁప "దమ్ముఁడా! రాజుకడ నీ వట్టిప్రతిన పట్టుట తగునా? నెలవేఱుకు నసాధ్యం బగుపని నెలవేర్ప నేరితరంబు? నీవు మొదటినుండియుఁ గడుదుడుకువుగనే యుంటివి గదా! ఇఁక నేమి

గతి యోజించెదు? అనుడు నవ్వి చినవీరన్న "యన్నా! భయము వలదు. ఈపని నెఱవేఱుప సమర్థుఁడను. దీనిచే మనకు శాశ్వతయశంబుండును." అని యతనిని ధీరుం గావించి తాను భుజియించి నిజావాసంబునకుం జనియెను. పెదవీరన తమ్మునిమాటయందు గుఱి యుంచి యూఱడిలి కొన్నిదినంబు లూరకుండెను. ఇట్లు కొన్నిదినంబు లుండి తమ్ముఁడు గ్రంథ మెచ్చో నైనను వ్రాయుచున్నాఁడా యని యరయుచోఁ గాలయాపనంబు సేయుటయ కాని కార్యంబు సేయుచున్నట్లు కానరాదయ్యెను. కావున నీతఁడు తమ్మునియాస వదలి యాతనితో మరల నీప్రస్తావన సేయక యూరకుండెను. చినవీరన్న యానెల యంతయు నించుమించుగఁ గడపి యొకానొకదినంబున నింటికి వచ్చి తనవదినెను బిలిచి యొకగది శుభ్రంబు సేసి తగుమాత్రముగ నలంకరించి యొకటి రెండుదీపము లుంచి కొంతచమురు గూడ నుంచు మనియెను. అతని పల్కు లాలించి యావనితయు నట్లె యొనరించినది. చినవీరన్న నాఁటి రేయి యతిత్వరితగతి భుజియించి యాగదిలోనం బ్రవేశించి తల్పునకు గొలుసు తగిలించెను. ఇది యంతయు గ్రంథసన్నాహంబె కావచ్చునని యాతనివదినె గ్రహించినది. అన్నమాత్ర మీవృత్తాంతం బెఱుఁగనివాఁడు గావునఁ దమ్ముఁ డాదినం బింటఁ బవ్వళించునదృష్టము గల్గెనని సంతసించుచుండెను. ఇట్లుండ లోపలనుండి కొంతవడికిఁ దాటాకు వ్రాయ నగుచప్పుడు వీతెంచెను. దానిఁ దడ వాలించి తమ్ముఁడేమైనను వ్రాయుచున్నాఁడా? యని భార్య నడుగ నాపె యూరకుండెను. ఇంకొకకొంతవడికి లోపలనుండి నిద్రించువాఁడు బుసకొట్టునట్లుగ వినంబడియెను. దాని విని యిప్పుడు తమ్ముఁడు నిద్రించుచున్నాఁడని నిశ్చయించెను. మఱికొంతవడికి బుసకొట్టుట తాటియాకు వ్రాయుటయుం గూడ విననయ్యెను. ఇట్టిధ్వనులను తడవుఁ విని యేమియు నిశ్చయింపలేక పెదవీరన మెల్లన లేచి తమ్మునిగదిగుమ్మమునమీపంబునకుం జని నలుగెలంకులు చూచి తలుపున నొక్కచో నున్నరంధ్రం

బునఁ గన్నుంచి లోపలివృత్తాంతంబు గన్గొనుచో నొకసుందరాంగి సర్వాభరణభూషితయై యొకచేతఁ బైఁడిఘంటంబు పట్టి యింకొక చేత పుస్తకంబు పట్టిశరవేగంబున వ్రాయుచున్నట్లు గాన్పించెను. పిన వీరన యచ్చో నున్నమంచంబుపైఁ బవ్వళించి నిద్రించుచున్నట్లు చూ పట్టెను. ఇట్టిచూపున కద్భుతం బందియుఁ బెదవీరన యాపెఁ బ్రహ్మభవుని రాణిగ నెఱుంగలేక సామాన్యభావంబుచేఁ జూచుచుండఁగా దీనిని గ్రహించి విరించిరాణి తనఘంటం బాతనికంఠం బడ విసరినది. దానిచే నాతఁ డొకబొబ్బ వేసి భూమిపయిం బడుడుఁ బినవీరన్న లేచి వచ్చి యేమికారణం బనుడు నాతఁడు తనకన్నుం జూపెను. అవు డాతఁడు వెఱవకు మని లోపల వ్రాయుటచే రాలినతాటాకుపొడిఁ దెచ్చి యాత నికంటిలో నుంచి కొంతసేపు కట్టి విప్పినతోడనే మఱల నేత్రం బెప్పటి యట్లు గాన్పించెనఁట.

ఇట వాణి తన్నన్యుఁడు వీక్షించుటంజేసి యచ్చో నుండ నొల్లక యంతర్హిత యయ్యెను. వీరన మిగిలినభాగంబు సంపూర్తిచేసి దానితుదిని :—

సీ. పరఁగఁగ మల్లమాంబకుమారునకు పోన,మకులాంబునిధిపూర్ణిమావిధునకు
భరతకీర్తికిఁ దులాపురుషాదిదానాంబు, జంబాలితాస్థానసౌధునకును
పరరాజభీకరధరణీవరాహున,కాత్రేయగోత్రపవిత్రునకును
గుండయనరసింహమండలేశ్వరునకు, నభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధి
గీ. కరము గా భారతీతీర్థగురుకృపాస, మిద్ధసారస్వతుఁడు సత్కవీంద్రసఖుఁడు
కుకవిమూర్ధవిలుంఠనకులిశహస్త, పల్లవుఁడు చెప్పెఁ బినవీరభద్రసుకవి.

అని వ్రాసి గ్రంథంబు ముగించి దానిని వదినెతో విన్నవించి మాయన్నతో దీని నాస్థానంబునఁ జదువఁ జెప్పు మని ప్రార్థించెను. ఆపె తనభర్తతో మఱఁదియభీష్టంబు తీరుటకు నాస్థానంబునకుఁ జనుం డని మనవి యొనరించినది. అతఁడును తమ్ముఁడు నాసమీపంబున నున్న నే దీనిం జదివెదఁ గాని లేకున్న నే నిద్దానిని ముట్ట ననియెను.ఆమాట విని పినవీరన తానును వచ్చెద నని సమ్మతించెను.

ఇట్లు వీరు సంభాషించుచుండ సూర్యోదయం బయ్యెను. అప్పుడు సాళ్వగుండ నరసింహనృపాలుఁడు సభామండపంబునకు విచ్చేసి నిండోలగం బుండి పినవీరనరాక నిరీక్షించుచుండెను. అప్పుడు ముందు పెదవీరనయు నాతనియనంతరము పినవీరనయు వచ్చి యథోచితస్థానంబులఁ గూర్చుండి గ్రంథంబు పరిసమాప్తి యయ్యె నని తెలిపిరి. దానిని విని రాజు మిగుల సంతసించి దానిం జదువు మనియెను. అపుడు పెదవీరన కథారంభంబు మొదలు గ్రంథాంతమువఱకును జదివెను. దానిని విని పండితులు పినవీరనసరసతకు నెంతయు సంతసిల్లి యీక్రింది పద్యంబును మరలఁ జదివిరి. అదియెద్ది యనిన :—

సీ. అమృతాంశుమండలం బాలవాలము గాఁగ, మొలిచె నొక్కటి జగన్మోహనముగఁ
జిగిరించె విలయసింధుగతకైతవడింభ, శయనీయవరపలాశములతోడఁ
బితృదేవతలకు నంచితసత్త్రిశాలయై, చెట్టు గట్టెను గయాక్షేత్రసీమ
నిలువ నీడయ్యె నిందీవరప్రియకళా, కోటీరునకు భోగికుండలునకు
గీ. మఱ్ఱిమాత్రంబె పిల్లలమఱ్ఱిపేరు, పేరువలెఁ గాదు శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలఁ బినవీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరసాయనంబు.

అనుడు భళిరే! మీవచించున దింత యొప్పునే. ఈతఁ డిట్టివాఁ డ యగును. ఈతనివంశము నట్టిదయ. ఈతని కల్పన లెట్టివో చూచితిరే.

ఉ. "అల్లన విచ్చుచెంగలువలందురజంబును గప్పురంబుపైఁ
జల్లఁగఁ జల్లనై వలచుసౌరభమున్ వెద చల్ల భావముల్
బల్లవహస్తచన్నుఁగవపయ్యెదజిమ్ముగఁ దోఁచుభాతిగాఁ
బిల్లలమఱ్ఱివీరన యభిజ్ఞుఁడు సెప్పఁగ నేర్చు కల్పనల్."

అని చెప్పి యీకవికి బహుమానం బీతనియిష్టానురూపంబుగ నిచ్చుట మేలని యితఁ డాశ్వాసాంతమందుఁ జెప్పిన :—

క. ప్రేమమున శ్రోత వక్తకుఁ "జామీకరహయము ధవళచామరములు నా
నామణివిభూషణంబులు, గ్రామము కృప సేయవలయు" గ్రంథసమాప్తిన్.

అనుపద్యానుసారంబుగ నిచ్చి భూపాలుఁడు బహూకరించెను.

ఇట్టిబహుమతుల నంది యీతఁ డుండఁ బండితు లందఱును గ్రంథంబు స్వల్పకాలంబున ముగియించుట యత్యాశ్చర్యంబు. అది యెట్లు ముగించితి రని ప్రశ్నంబు సేయఁ బినవీరన వాణి నారాణి

యుండ నేమి లోపంబు? దీని నొకదినంబులోపలఁ బూర్ణంబు సేసితి, ననియె. "వాణి నారాణి" యని నిశ్శంకతోఁ బల్కినవీరనం గని మీరు వాణి నా రాణి యని పల్కెదరు గాఁబోలుచు? అనుడు వీరన నవ్వి "వాణి నా రాణి" యని కంఠోక్తిగాఁ బల్కెను. ఆమాటకుఁ బండితు లందఱును గనలి నీ వెంతవిద్వాంసుండవై యున్నను నిర్భయుంబుగ నిట్టిమాట లాడఁగూడదు. జగన్మాత యగువాణి నితఁడు తనరాణి యని పలుక సభ్యులు తగునుత్తర మీక యూరకుండఁ జనదు. ఇట్టివాఁడు పండితమాని గాని పండితుఁడు గాఁడు. అని సభ్యులొక్కపెట్టఁ బలుకఁ దొడంగిరి. అప్పు డంతరిక్షంబున నుండి యొకయశరీరవాణి గర్జారవంబున సభ్యుల నుద్దేశించి యిట్లనియె:—

"వాణి జగంబునకు మాత. ఇతనికిమాత్రము భార్య యగును. ఇతఁడు చతురాననునియపరావతారము. కావున నీసంశయం బింకె వదలుం"డని పలుక వారందఱును నద్భుతం బంది యాతని నెంతయు గారవించిరఁట! ఇట్టి వృత్తాంతము లిప్పుడు చెప్పెడివారికిని వినువారికిని నద్భుతంబులు పుట్టించుటకు సంశయంబు లేదు. అయిన నాతనిచారిత్రమునకు వలయుప్రధానవృత్తాంతంబులు మనకుఁ దెలిసిన వివియే కావున వాని నిట వ్రాసితిమి.

## గ్రంథకథావిషయము.

ఈగ్రంథములోనిధర్మజునియశ్వమేధవృత్తాంతము భారతములో నున్నది. దానినే జైమినిముని యింకొకవిధంబునఁ జెప్పినట్లున్నది. ఇందలికథలు కొన్ని భారతంబునఁ గానరావు. ఈకవి రచియించినపర్వ మిది యొక్కటియే. రాజు కోరినదియు నింతమట్టుకే అయినట్లు గ్రంథారంభము తదంతంబుం జూడ గోచరం బగును. ఈకవి శైలి మృదు వగునదియైనను నన్వయకాఠిన్యము మాత్ర మించుక కలదు. ఈతనిపదశయ్యాదులు రసస్ఫూర్తియుఁ దిక్కనసోమయాజి కవనంబుంబోలె సరసంబై యుండును. ఇట్టి సామ్యంబుఁ జూడఁగోరినచో భారతంబులో నశ్వమేధపర్వంబున నున్నసమానేతిహాసంబులు చూడఁదగును.

భారతాంధ్రకవులచరిత్రము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

# క వి జీ వి త ము లు.

## రామాయణాంధ్రకవులు.

## 6.

## హుళక్కిభాస్కరుఁడు.

వాల్మీకిరామాయణముం దెనిఁగించిన కవిశిఖామణి యాతఁడే. ఆయనపేరిటఁ దెనుఁగురామాయణము భాస్కరరామాయణ మనంబరఁగును. ఇది భారతమునకంటెఁ గొంచెము పురాతనము. ఇది భాస్కరునిచేఁ దెనిఁగింపఁబడినట్లు విఖ్యాతి గల్గియున్నను గొంతభాగ మతని పుత్త్రుం డగుమల్లికార్జునభట్టారకునిచేతను, నాశేష మతనిశిష్యుం డగునయ్యలభట్టారకునిచేతను దెనిఁగింపఁబడియెను. ఇదియును భారతంబువలెఁ గారణాంతరమున శైథిల్యము నొంది పిమ్మట నీయిర్వురిచేతను సంపూర్తి చేయంబడినట్లు గోచరంబయ్యెడిని. ఈవిషయం బగు వృత్తాంత మేమియు వాడుకలో లేదు కాని భాస్కరుఁడు మొదట గ్రంథంబు రచియించి యొకరాజునకుఁ గృతి యిచ్చుటకుఁ గొనిపోయె ననియు, నవు డారాజు దానిం గైకొనకుండుటకుఁ గనలి దాని నచ్చో నుండుగుఱ్ఱపువానికిఁ గృతి నిచ్చె ననియు, నతఁ డాతనికి విశేషంబుగ వరాల నిచ్చె ననియుం గలదు. ఆగుఱ్ఱపువాఁడే సాహిణిమారుఁడు. ఇందు గుఱ్ఱపువాఁ డనుమాటకు గుఱ్ఱమును గాచువాఁ డని సాధారణముగ నర్థము చేయుదురు. ఇతఁడు గుఱ్ఱమును గాయువాఁడు గాక గుఱ్ఱపుదళవాయి యైనట్లు గాన్పించును. దానికి దృష్టాంతముగ నీవఱకే మనము భీమనచారిత్రములో కొంతచరిత్రము సూచించి యున్నారము. రాజు కృతి నందలేదుగనుకను భాస్కరునకు స్వవాక్యపరిపాలన

మే కావలసి యున్నది గనుకను నాకృతి మారనపేరిట నిచ్చి యుండు ను. అట్లు గాకున్నచో సత్కవి నీచు నేల కృతిపతిం గావించును? అట్లుండదు. సాహిణిమారునిపూర్వులు తగినంతగొప్పవారు కాకపోవచ్చును. కావున రామాయణకృతిముఖంబున నతనివంశముమాత్రము వర్ణింపఁబడక యుండవచ్చును. భాస్కరుఁ డీసాహిణిమారుని నుతించి చెప్పినపద్యము లనేకములు. అందొకచాటుధారాపద్యము నీక్రింద వివరింతము :—

"క. అప్పు లిడువతఁడు ఘనుఁడా, యప్పు జొరఁగి మఱలఁ జెందువాఁతఁడు రాజా
చెప్పఁగవలె సాహిణిమా, రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజు నటంచున్."

ఈరామాయణగ్రంథకవుల శౌర్యాదులంగూర్చి ముందు వ్రాయుదము :—

## గ్రంథోత్పత్తి కారణము.

ఈగ్రంథోత్పత్తినిగూర్చి "పురాణనామచంద్రిక" అనుగ్రంథములో నొకతీరునఁ జెప్పఁబడి యుండెను. అది యెంతవఱకు నిజమో మనము చెప్పఁజాలము. అందు యథార్థము విశేషించి యుండవచ్చునని యూహింపఁదగి యున్నది. ఆకథ యెట్లన్నను :—

"భాస్కర రామాయణము" భాస్కరునివలన నైనరామాయణము. ఇది భాస్కరుఁడు, అతనికుమారుఁ డగుమల్లికార్జునభట్టు, శిష్యుఁ డగుకుమారరుద్రదేవుఁడు, స్నేహితుఁ డగునయ్యలార్యుఁడు, ఈనలుగురుకవులచేతను రచియింపఁబడినది. అయినను వారిలో భాస్కరుఁడు ముఖ్యుఁ డగుటచేత నీగ్రంథము 'భాస్కరరామాయణ' మన నెగడి యున్నది. ఇది యిట్లు రచింపఁబడుటకుఁ గారణ మేమనఁగా నాకాలమం దితనికి నాశ్రయుండై యుండినరాజునొద్ద నతనిబంధు వైనరంగనాథుఁ డనునాతఁడు రాజుయొక్కయాజ్ఞను బొంది ద్విపదరామాయణము రచియింపఁబూనుకొనఁగా నతనియందుఁ దనకుఁ గలసహజమత్సరముచేత రాజుతో "నీఘనతకు ద్విపదకావ్యము తగినది కాదు. నేను పద్యకావ్యమును జేసికొని వచ్చెదను. దానినిఁ బరిగ్రహింపుము" అనఁగా నతఁడు చెప్పినమాట తప్పుట యుక్తము గాదు గనుక రంగనాథుని

గ్రంథమునే కైకొనుతలంపున "ఎవరు ముందు దెత్తురో వారికృతిని గ్రహించెదను" అని చెప్పి పంపెను. అప్పటికి రంగనాథుని రామాయణము మూఁడుపాళ్లు తీరియుండును. కనుక నితఁ డది ముగియుటకు ముందే తనరామాయణమును ముగించి కొనిపోవ నెంచి మీఁదఁ జెప్పినముగ్గురిసహాయముచేతను త్వరితముగా ముగించుకొని పోయెను. అప్పటికి రంగనాథుఁడు తనరామాయణమును ముగించి యాస్థానమునకుఁ దెచ్చియుండెను. అది చూచి రంగనాథునితట్టు కుడిచేతిని భాస్కరునితట్టెడమచేతినిఁ జాఁచెను. అందులకు భాస్కరుఁడు కోపగించుకొని "పక్షపాతము గలనీవంటిరాజునకు నిచ్చుటకంటె నాకృతి నొకగుఱ్ఱపువాని కిచ్చుట మేలు" అని పలుకుచు నాస్థానమునుండి వెడలి పోవుచు నుండఁగా నారాజుయొక్క గుఱ్ఱపుదళవాయి "కవిసార్వభౌమా! ఆడినమాట తప్పవలదు" అని దారికి నడ్డముగా వచ్చి మ్రొక్కెను. అంత నతఁడు వానికిఁ దనకృతిని నంకితముం జేసెను. కనుక నే యీగ్రంథాదియందు "సాహిణిమారా" యని సంబోధించి చెప్పఁబడి యున్నది. దీనిలోఁ గొన్ని యంశములంగూర్చి మనము చెప్పియుంటిమి గావున దీని నిపుడు విమర్శింప నవసరము లేదు. మనవిమర్శనమునకు వ్యతిరేకింప నది యంతయు మనయభిప్రాయము ననుసరించి యున్నట్లు గ్రహింపఁదగును.

## రంగనాథరామాయణము.

రామాయణగ్రంథము పురాణము లన్నిటికంటెను ముందుగాఁ దెనిఁగింపఁబడినది. దీనినిఁ బెక్కండ్రు పెక్కుభంగులఁ దెనిఁగించిరి. వారిలో రంగనాథరామాయణగ్రంథకర్త మొదటివాఁడు. ఇతఁడు దీనిని ద్విపదగఁ దెనిఁగించెను. ఇది నెల్లూరిజిల్లాప్రాంతమున సర్వజనులకు వీథిపురాణముగ నుండెను. దీనిశైలి మృదువుగావున దీనిని జను లందఱును మిగుల నాదరంబుతోఁ జదువుదురు. ఇది కోనబుద్ధభూవిభునిచేతఁ దెనిఁగింపఁబడి యతనితండ్రి యగు విఠ్ఠలరంగనాథునకుం గృతి యియ్యఁబడినది. కావున దీనికి రంగనాథ

రామాయణ మని నామము కల్గినది. ఈరాజు దీనిఁ దెనిఁగించుకాలమునకు నన్నయభట్టారకుఁడు వ్యాకరణము చేసి యున్నట్లు కానరాదు. ఇందుఁ గొన్నిప్రయోగములు నన్నయభట్టీయమతానుసారముగ నుండవు. ఆయాప్రయోగభేదములు గ్రంథము సావకాశముగఁ జూచినచో గోచరము లగును. పూర్వవ్యాకరణములకు నిందు లక్ష్యములు పెక్కులు గాన్పించును. ఈగ్రంథములోనికల్పన లన్నియు మృదువు లయినవియు మధురము లయినవియు. ఇట్టిగ్రంథమును జూచి పద్యముగ దీని నింతకంటెను ప్రౌఢిమతోఁ దెనిఁగింపఁ దలఁచి భాస్కరుఁడును రామాయణమును శిష్యులతోఁ గలిసి యారంభించి గ్రంథము ముగించె నని కొందఱయభిప్రాయము. ఈగ్రంథమును దొలుత మల్లికార్జునభట్టారకుఁడు ప్రారంభించి కోనభూవిభుఁడు తనతండ్రిపేరు గ్రంథమున నుంచినట్లతఁడును దనతండ్రిపే రాగ్రంథమున నుంచినట్లును మఱికొందఱు వాడుదురు.

## రామాయణముపై విమర్శనము.

౧. ఇందలి బాలకాండములోఁ గృతిముఖమునఁ గృతిపతి వర్ణన గాని, కవివంశవర్ణనము గాని లేదు. ఆశ్వాసాంతమునందును గృతిపతి పేరు చెప్పఁబడక గిరిజాధీశునకుం గృతి యిచ్చినట్లుగా నున్నది. దీనిచివరను గవినామము తెలుపుగద్యముమాత్ర మున్నది. అందులో "అష్టభాషాకవిమిత్త్రికులపవిత్రభాస్కరసత్కవిపుత్త్రి మల్లికార్జునభట్టప్రణీతం బైన" అని వ్రాసి యున్నది.

౨. అయోధ్యాకాండములో "బుద్ధయకుమార సాహిణిమారా" అని కృతిపతి సంబోధింపఁబడియెను. ఆశ్వాసాంతములో "కాచమాంబాకుమారా" యని చెప్పఁబడియె. ఆశ్వాసాంతగద్యములో "సకలకళావిశారదశారదామయూఖముకురాయమాణసారస్వతభట్టబాణనిశ్శంకవీరమారయకుమారకుమారరుద్రదేవప్రణీతం" బని గ్రంథకర్త వివరించెను.

3. అరణ్యకాండము మొదట నాశ్వాసారంభములో సాహిణి

మారుని సంబోధన యున్నది. రెండవయాశ్వాసాదియందును నట్లే యున్నది. ఈరెండాశ్వాసాంతములయందును సాహిణిమారునిపేరు స్పష్టీకరింపఁబడ దయ్యెను. ఈరెండాశ్వాసాంతగద్యములయందును "సకలసుకవిజనవినుతయశస్కరభాస్కరప్రణీతం బైన" యని యున్నది.

౪. కిష్కింధాకాండము మొదటిపద్యములో సాహిణిమారుఁడు స్పష్టపఱుపఁబడలేదు. ఆశ్వాసాంతమునందు "రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ" యని చెప్పఁబడియెను. ఈయాశ్వాసాంతమందును "అష్టభాషేత్యాదిభాస్కరసత్కవిపుత్రిమల్లికార్జునభట్ట ప్రణీతం" బని యున్నది.

౫. సుందరకాండారంభమున "సాహిణిమారా" యనుసంబుద్ధి యున్నది. ఆశ్వాసాంతమున సాహిణిమారునివిశేషణములు లేక యీశ్వరునివిశేషణము లున్నవి. ఆశ్వాసాంతగద్యమందు "అష్టభాషేత్యాదిభాస్కరసత్కవిపుత్రి మల్లికార్జునభట్ట ప్రణీతం" బని యున్నది.

౬. యుద్ధకాండారంభములో "సాహిణిమారా" యనుసంబోధన మున్నది. ఆశ్వాసాంతమునందు నీశ్వరనామంబే స్మరియింపఁబడినది. ముద్రితగ్రంథములలో మాత్రము ఆశ్వాసాంతగద్యమందు "అష్టభాషేత్యాదిభాస్కరసత్కవిమిత్త్రాయ్యలార్యరచితం బైన" అని యున్నది. కొన్ని వ్రాతప్రతులలో నున్నదానిని ముందు తెల్పెదము.

దీనినంతయుఁ బరిశీలించి చూడఁగా నీగ్రంథము మొదట సాహిణిమారునిపేరిట నుద్దేశింపఁబడినట్లును ననంతరము కారణాంతరమున నితనిపే రందుఁ జేర్పఁబడినట్లును గాన్పించును. లేకున్నచోఁ గృతిముఖంబునఁ గృతిపతివంశము వర్ణించుటయును షష్ఠ్యంతములు మొదలగునవియును గాన్పింపక మానవు. అట్టివి లేవు గనుకనే సాహిణిమారుఁడు గుఱ్ఱపుకాసుదా రని కొందఱును గాదు తదితరుఁడని కొందఱును క్షత్త్రియుఁ డని మఱికొందఱును వచియించుటకు నవకాశ మిచ్చెను. "బుద్ధయకుమారసాహిణిమారా" యని యుండుటచేతను బుద్ధరాజుకుమారుఁ డీసాహిణిమారుఁ డనియు "మారయ

కుమారరుద్రదేవప్రణీతం" బని యుండుటచేత నితనికుమారుఁడు రుద్రదేవుఁడనియుఁ జెప్పుటకు సరిపడి యున్నది. కాని యిచట సాహిణిశబ్దమేమిగాఁ బ్రయోగింపఁబడినదో దానిని యోచింపవలయును. కిష్కింధాకాండాంతమున "రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ" అని యుండుటచేత నిది వంశనామముగా సూచించుచున్నది. ఇది వంశనామమే కాకున్నచోఁ బ్రతిచోటను "సాహిణిమారా" అని సంబోధనతో నవసరముండదు. మారయకుమారకుమారరుద్రదేవప్రణీతకృతిలో సీతని కుమారుం డని చూపుటకుఁ దగినవిశేషణములు వ్రాయక "సకలకలా విశారద" మొదలగునితరవిశేషణంబు లుంపఁబడియెను. దీనిచేత మన మీావిధ మని నిర్ణయింపఁజాలము. కాని పైకథ యంతయు నవిశ్వసనీయ మని చెప్పఁదగినయొకవృత్తాంతముమాత్రము ప్రస్తుతము మనకు లభ్య మయినది. దాని నిచ్చో వివరించి మనయభిప్రాయము పిమ్మట దెల్పుదము. ఈదేశములో ముప్పదియిద్దఱునియోగులపద్య మని యొక సీసమాలిక సర్వత్ర వాడుకలో నున్నది. అందులో నీసాహిణిమారుఁడును నొక్కఁడుగా లెక్కింపఁబడినాఁడు. దీనిఁబట్టి యిప్పు డితఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డని నిర్ణయించి క్షత్రియపరముగా నన్వయింపఁబడినవిశేషణము లుపమలుగాఁ గైకొనవలయు నని చెప్పుదము. ఆపద్య మెట్లన్నను.

### ముప్పదియిద్దఱునియోగులపద్యము.

సీ. కవు లిచ్చి భూపతి గాచి పట్టగ నిల్పెఁ, బ్రజలకై రాయనభాస్కరుండు
వరదాతయై మణీవలయము ల్కవి కిచ్చె, దండిభాస్కరుసూతి కొండమంత్రి
భాస్కరువలెఁ గీర్తిఁ బడసెఁ దత్పుత్రుఁ డౌ, ఘనరామలింగభాస్కరుఁ డొకండు
గణకనిర్వాహంబు గల్గించె నూరూర, మహి గోపరాజు రామప్రధాని
దుర్గ మియ్యక శత్రువర్గంబుతోఁ బోరెఁ, బెల్లుగాఁ గరణముమల్లమంత్రి
యాత్మీయతపముచే నర్థినాలుకమద్దు, కేడించె బండారుకేశమంత్రి
కవి పాముచేఁ జావఁగను వాయు వాతనికై యిచ్చె సేదముయాజిఘనుఁడు
వేటారుకునిలయ విమతులఁ జెండాడె, నాజిలో నాదెళ్లయయ్యలయ్య
పోరిలో నసహాయశూరుఁడై తెగి వెన్కఁ, బ్రతిక సిద్ధయతిక్కఁ దశులిలవాగఁ

బట్టిసపురవీరభద్రుని ప్రేమచేఁ, జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు
ఇలుచూర యాచకావళికి దాతలదాత, యై యిచ్చె నిట్టలహరివరప్ప
తనదుమీసముఁ దీసి తాకట్టుగా నుంచి, కొత్తరెడ్డిం డర్థికోర్కెఁ దీర్చె
గణపతిదేవునికరుణ భట్టుకు మణి, యడపం బొసంగె గుండార్యవరుఁడు
అష్టసహస్రంబు లర్థి కిచ్చి సుకీర్తి, మహిని సింగనమంత్రిమాచఁ డుండెఁ
గొనియె భాస్కరునిచే దెనుఁగురామాయణం, బాయూథి సాహిణిమారమంత్రి
యాంధ్రనైషధకావ్య మందె శ్రీనాథునిచే, మామిడిసింగనామాత్యమౌళి
ఘనదానకర్ణుఁడై గండపెండెముఁ దాల్చెఁ, గొలువియన్నామాత్యకుంజరుండు
పగతుఁ జుట్టు మటంచుఁ బల్కఁగా ధన మిచ్చి, చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు
గురుజగత్త్రియదానగురుమూర్తియై మించె, నందూరిభీమన్నగుండమంత్రి
ప్రాణికోటికి నెల్ల బహుభక్ష్యభోజ్యాన్న,సత్త్రము ల్పెట్టె విస్సప్రధాని
భట్టుమూర్తికిఁ గిన్క రెట్టింపఁ బచ్చల,హార మర్పించెఁ దిమ్మరసుమౌళి
ఘనదైవతంబు ద్రాక్షారామభీమేశుఁ, డని కొల్చె బెండపూడన్నమంత్రి
నీడఁ ద్రొక్కఁడునీళ నెతి నర్థి కభిమతం, బిప్పించెఁ జేమకూరప్పరాజు
ఘనసప్తసంతతు లొనరించి సత్కీర్తి, వెలయించె విఠ్ఠలవెజ్జుమంత్రి
యమితశత్రుల గెల్చి యవనిఁ బాలనఁ జేసె, గహి గుంటుపలి ముత్తరాజమంత్రి
తను నేలునృపతిచేతనె మేటికృతిఁ గాంచె, శ్రీగుంటుపలినరసింగమంత్రి
ఘనభట్టుసుకవికి మణికుండల మొసంగి, నందితిమ్మకవీంద్రుఁ డందెఁ గృతులఁ
గవుల కర్థ మొసంగి ఘనకీర్తిని వహించె రహిఁ గూరగాయలరామమంత్రి
వాకిటికావలిజోకతో నొనరించి, దివ్యకీర్తి వహించెఁ దిమ్మమంత్రి
రిపు గెల్వ నృపుఁ డిచ్చువిపులార్థముల నర్థి, కర్పించెఁ గటికికామన్నమంత్రి
కవిబుధావళి నేలి ఘనకీర్తిని వహించె, వరకోటిపల్లిశ్రీశరభమంత్రి
నిరతాన్నదాతయై నిత్యకీర్తి వహించెఁ, గాళిబందాపరదేశమంత్రి.

ఈ పద్యమే నిజమగునదియేని (కాదనుట కాధారములు లేవు) సాహిణిమారుఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు కాని వేలుజాతివాఁడు కాఁడు. దీనికి వ్యతిరేకముగాఁ జెప్పఁబడినకథ యంతయు విశ్వసింపఁదగ దని నిశ్చయింపక తప్పదు. ఇఁక మంత్రిభాస్కరుఁ డెవరు? హుళక్కిభాస్కరుఁ డెవరు? అను మీమాంస యొకటి యున్నది. ఆవృత్తాంత మీ క్రింద ముచ్చటింతము :—

మంత్రి భాస్కర, హుళక్కిభాస్కరు లొక రని తిక్కనసోమయాజి తననిర్వచనోత్తరరామాయణములోఁ దాను “ గుంటూరివిభుని

మంత్రిభాస్కరునిమనుమఁడ" నని చెప్పెను దానిం బట్టి యీ రామాయణమును రచియించినభాస్కరుఁడే యతఁడు కానోపునా యని యొకసంశయము పొడముచున్నది. ఇట్టిసంశయమే కొందఱుపండితులకుం గల్గి శ్రీయాంధ్రభాషాసంజీవనిలోఁ బ్రకటింపఁగా, ఆ ౧౮౮౧ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు నెల శ్రీప్రబంధ కల్పవల్లి "ఆంధ్రభాషాసంజీవనిలోని హుళక్కి" యనుపేరిట నీక్రిందియుపన్యాసమును బ్రకటించినది. అది ప్రస్తుతాంశమున కెంతయు నుపయోగించును గనుక దాని నిట వివరింతుము. అదెట్లన్నను :—

తిక్కనసోమయాజియొక్కపితామహుఁడు మంత్రి భాస్కరుఁ డనియే సంజీవనిలోఁ బలుకఁబడెను గాని హుళక్కి భాస్కరుఁ డని కాదు "మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి" యని సోమయాజియే స్వరచితనిర్వచనోత్తర రామాయణముయొక్కప్రథమాశ్వాసమున న్వక్కాణించెను. మంత్రిభాస్కరుఁడే హుళక్కిభాస్కరుఁ డని ప్రబంధకల్పవల్లీవిలేఖకులు నిష్కర్షించుటకుం గలకారణముల నెఱుంగ నుత్సహించుచున్నారము'' అని యుండెను. మఱియును సోమయాజిగారు స్వకృతభారతమున "దేవా! జనమేజయునకు వైశంపాయనుం డిట్లనియె." అని యనియే వాగనుశాసనమతానుసారులై రచియించిరి. కాని వారు భారతమునకంటెఁ బూర్వము రచియించిననిర్వచనోత్తర రామాయణమునందుఁ దమతాత యైనమంత్రిభాస్కరునిపథకము ననుసరించిరి. అదెట్లన్నను; సకలసుకవిజనప్రణుతయశస్కరభాస్కరప్రణీతం బైనశ్రీరామాయణమునం దారణ్యకాండంబునఁ బ్రథమాశ్వాసము తుదను"శా. పుణ్యుండూర్జిత...ఉర్వి నెందున్'' అనియు నీమొదలగుకొన్నిసంగతులు వ్రాసియుండెను, దానిచే సంజీవనిలో రామాయణ గ్రంథకర్త యగు మంత్రిభాస్కరుఁడు తిక్కనసోమయాజికిఁ దాత యనియే తెలిసినది.

౧. ప్రథమమున నిర్వచనోత్తరరామాయణములోఁ దనకుఁ బితామహుఁడు గుంటూరివిభునిమంత్రిభాస్కరుం డనియు, నతనిమనుమఁ

డ నని యుఁ జెప్పికొనినచోఁ దనకవిత్వము సంప్రదాయశుద్ధ మని లోక మునకుం దెలియు ననియుం జెప్పెను ఎట్లన్నను:— నిర్వచనోత్తర రామాయణములోని :—

గీ. సారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని, మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి
  ర్యైనమన్నన మెయి లోక మాదరించు, వేఱె సాకృతిగుణములు వేయునేల.

అనుపద్యముంబట్టి సోమయాజి నిర్వచనోత్తరరామాయణము ను రచించుటకుఁ బూర్వము కవిత్వసంప్రదాయమునకు విశేషముగఁ బ్రసిద్ధికెక్కినభాస్కరుఁ డనునొకకవి యుండె నని యూహింప వలసి యుండును. అట్టివారిలో రామాయణమును దెనిఁగించినభాస్కరుఁడు త ప్ప మఱెవ్వరును భాస్కరులు గానరారు. ఇందుచేత నీతఁడే తిక్కనసో మయాజి వక్కాణించినభాస్కరుఁ డని యూహింతము.

౨. ఇంతియకాక తిక్కన సోమయాజి యుత్తరరామాయణము ను దెనిఁగించుటకుఁ గారణము నీతనిమనుమఁ డగుటచేతనే యని తోఁ చెడిని. రామాయణముయొక్క పూర్వభాగము తిక్కనతాతచే రచియిం పఁబడినచోఁ దిక్కన యాగ్రంథమంతయుఁ బూర్తి సేయుటకు యత్నిం చుట లెస్సయై యుండునుగదా. అవుడు 'రామాయణ మంతయు వారి వంశజులచేతనే తెనిఁగింపఁబడె ననుఖ్యాతి గల్గును. అట్టిసంబంధ మేది యేని లేనిచో నొరులు రచించినగ్రంథశేషమునే తిక్కన తెనిఁగింప ను త్సహించుట గలుగదు. భారత మెట్లు తెనిఁగించి రంటిరో దానికిఁ గా రణాంతరము లున్నవి.

3. భారతములోఁ దెల్పఁబడినయాక్రిందిపద్యము పైయూహలను మఱికొంత బలపఱచుచున్నది. ఆపద్య మెద్ది యనిన భారతమువిరాట పర్వములో :—

"సీ. మజ్జనకుండు సన్నాన్యగౌతమగోత్ర, మహితుండు భాస్కరమంత్రితనయుఁ
  డన్నమాంబాపతి యనఘులు సింగన, మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల
  కూరిమితమ్ముండు గుంటూరివిభుఁడు కొమ్మనదండనాథుండు మధురకీర్తి."

అని యున్నది. దీనింబట్టి భాస్కరునకు నల్గురుకొడుకు లనియు వారినామములు సింగన, మల్లన, సిద్ధన, కొమ్మన యనియు నుండెను.

రామాయణమును రచియించినభాస్కరునకు మల్లికార్జునభట్టారకుం డనుపుత్త్రుఁ డున్నట్లు స్పష్టమే. ఇతనినే మల్లన యని చెప్పినఁ జెప్పనొప్పును. వీనింబట్టి చూడఁగా రామాయణగ్రంథకర్త యగుభాస్కరుఁడే తిక్కనసోమయాజికిఁ దాత యగుభాస్కరుఁ డని చెప్పఁదగి యున్నది.

కాని కొందఱిమతముచేతను హుళక్కిభాస్కరుఁడును, మంత్రిభాస్కరుఁడును వేఱని యున్నది. దానికి వారిచేఁ జెప్పఁబడినకారణ మేమన్నఁగా హుళక్కిభాస్కరునిగద్యము "శ్రీమదష్టభాషాకవిమిత్త్రే" త్యాది యైనట్లు బాలకాండాదులు రచియించినమల్లికార్జునభట్టుగద్యము చేతను, యుద్ధకాండశేషమును రచియించిన యయ్యలార్యునిగద్యము చేతను దెలియవచ్చుచున్నట్లు నున్నది. ఇది యెంతవఱకు నయుక్తికమో యాలోచింతము. బాలకాండము, కిష్కింధాకాండము, సుందరకాండము వీనితుదను "అష్టభాషాకవిమిత్త్రకులపవిత్రభాస్కరసత్కవిపుత్త్ర" అని యున్నది. ఈ మొదటివిశేషణము భాస్కరుని కన్వయించి యీసందేహముల నందుచున్నారు. ఇవి మల్లికార్జునభట్టునకే విశేషణము లేల కాఁగూడదు? ఆపటుములో నరణ్యకాండాంతములో నున్న "సకలసుకవిజనవినుతయశస్కరభాస్కరప్రణీతం బయిన" యనుగద్యము పైదానిని బాధింపదు. ఇఁక నయ్యలార్యుఁడు యుద్ధకాండాంతమున వ్రాసినగద్యములో నుండు "అష్టభాషాకవిమిత్త్రకులపవిత్రభాస్కరసత్కవిమిత్త్రా య్యలార్యరచితం బయిన" యనుదాని నాలోచింపవలసి యున్నది. ఇక్కడ నైన నీబిరు దయ్యలార్యునకును గలదా యని యూహింపవలసి యున్నది. అది యెట్లనఁగా:—

"ఇది శ్రీశాకల్యమల్లకవివరరామనృసింహావరజాప్పలార్యవరనందనోభయభాషాకవితావిశారదశారదాచరణకమలపరిచరణపరిణతమానసాయ్యలార్యవిరచితం బయిన శ్రీమద్రామాయణంబునందు యుద్ధకాండశేషంబునందు సర్వంబును నేకాశ్వాసము"

అని. ఈతఁడు తాను "హుళక్కిభాస్కరుఁడు చెప్పఁగా మిగిలి యున్న యుద్ధకాండమును బూర్తిచేసితి" ననియును. యుద్ధకాండాంతమునం దొకపద్యము గద్యస్థానీయముగఁ జెప్పెను. దీనిలోఁడనే

గ్రంథము ముగియునట్లుగాఁ దోఁచుచున్నది దానిక్రింద వ్రాయఁబడిన రెండుమూఁడుపద్యములును గద్యమును పైగద్యములో నవీనకల్పితములుగాఁ దోఁచెడిని. యుద్ధకాండముతుదను వ్రాయఁబడినపద్య మిట వివరింతము. అ దెట్లన్నను :—

చ. అమర హుళక్కిభాస్కరమహాకవి చెప్పఁగ నున్నయుద్ధకాం
డముతరువాయి చెప్పె వికటప్రతిభాషణుఁ డప్పలార్యస
త్తముసుతుఁ డయ్యలార్యుఁడు కృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా
హిమకరతారభాస్కరమహీవలయస్థిరలక్ష్మి చేకుఱన్.

అను నిట్టివానిం బట్టిచూడఁగా రామాయణమును రచియించినట్టి భాస్కరుఁ డొక్కఁడే కాని యిర్వురు కా రనియును, నతనికే "సకలసుకవిజనవినుతయశస్కరభాస్కరుఁ" డనియును, హుళక్కిభాస్కరుఁ డనియును నామము లనియును నూహింపనై యున్నది. ఇదివఱలో సూచింపఁబడినకారణములచేత నితఁడే గుంటూరిప్రభునిమంత్రి యగుభాస్కరుఁడనియుఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ దాత యనియు నూహింపఁదగి యున్నది. గుంటూరివిభుఁ డెవ్వరో మాత్ర మూహింపఁజాల కున్నారము. తిక్కన నెల్లూరిప్రభుఁడగుమనుమసిద్ధికడ నున్నట్లు ప్రసిద్ధి గలదు. ఇతని పూర్వులు మనుమసిద్ధికిఁ బూర్వులకడ నుండుట సహజము. అట్లు గానుపించక తిక్కనయొక్కపూర్వులు గుంటూరివిభునికడ నున్నట్లుగాఁ గాన్పించును. పైపద్యములో "గుంటూరివిభున్ మంత్రిభాస్కరు" నని విడఁదీసినచో గుంటూరికి మీరాసీదా రని కాని మొఖాసాదా రని కాని కూడ నర్థము చెప్పవచ్చును. గ్రంథదృష్టాంతము లేదు గావున నీవిషయము ముగించి, యిట్టిగుంటూరి విభునికడ మంత్రిగా నున్న భాస్కరుఁ డనేకపదపద్యముల నంది యుండుటం గూర్చి యోజింతము. ఇప్పుడు మనము మాటలాడుకాలములో దేశచారిత్ర మేమియును దెలియదు. దేశములో నీభాస్కరుఁ డేయేఘనకార్యములు చేసి పదపద్యము లందెనో దాని నూహింప నలవి కాక యున్నది. అట్టి పదపద్యము లేమయిన నున్నవా యని యు సంశయింపవలసియున్నది. ఆంధ్రకవిచరి

త్రములో వ్రాయఁబడినపద్యము లన్నియుఁ గృష్ణరాయనికాలము లోఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందినరాయనిభాస్కరునివియును, నతని వంశస్థులవియును గాని రామాయణగ్రంథకర్త యగుభాస్కరునివి కావు. రాయనిభాస్కరునిచారిత్ర మీవఱకే మత్కృతము లగురాజచారిత్రములతో వ్రాయఁబడి యున్నది. అందీపద్యములును వానివానికిఁ గలకారణములును సూచింపఁబడినవి. "రాయ" లనుబిరు దాంధ్రదేశపు ప్రభువులకుఁ గాక కర్ణాటదేశప్రభువులకే చెల్లును. దానిచేతనే యిప్పటికిని నాదేశములో గొప్పవారిని సంబోధించునపుడు సర్వత్ర "రాయలవారూ" అని వాడఁబడుచుండును. అట్లుండఁగా "రాయనిమంత్రిభాస్కరుఁ డని ప్రత్యేకము" వక్కాణించి చెప్పినపద్యములుగూడ రామాయణకవి యగుభాస్కరునకు సమన్వయించుట సంప్రదాయవిరుద్ధ మని మాయభిప్రాయము.

రాయనిమంత్రిభాస్కరునికుమారునిపేరు. * కొండన. ఈకొండనయే కొమ్మన యని వ్యవహరింపఁబడు ననుమాటకు గ్రంథదృష్టాంతమేమియును లేదు. కొండన కొమ్మన కావచ్చు ననుదానికిఁ గారణము భాస్కరునివిషయ మయి కలిగినపొఱపాటే యగును.

## భాస్కరుని కాలనిర్ణయము.

ఇఁక శ్రీరామాయణకవియొక్క కాలనిర్ణయముంగూర్చి యాలోచింపవలసి యున్నది. అది యంతయు తిక్కనకాలనిర్ణయముంబట్టి నిష్కర్షింపఁబడును. తిక్కనకాలనిర్ణయ మయినది గనుక నతనితాత యగుభాస్కరునికాలమును సులభముగ నిర్ణయింపవచ్చును. అయినను నాంధ్రకవిచరిత్రములో నీయఁబడినభాస్కరునికాలముంగూర్చి కొంచెము సంవాదింతము :—

బెజవాడమల్లేశ్వరస్వామికి భూమి యిచ్చినట్లుగా నచటి స్తంభమున నొకశాసన మున్న దనియును, నాశాసనములోఁ జెప్పఁబడినరాయన

* చూ. ముద్రింపఁబడియుండని నియోగులపద్యము.

ప్రగ్గడ రాయనిభాస్కరుఁడే యనియును నతనిదానశాసనకాలము శా. సం. ౧౧౩౮ అవుటంబట్టి భాస్కరునికాల మదియే యనియును వ్రాయఁబడియెను. కాని యీశాసనము తిరుగా నొకపరి పరిశీలింతము. ఈ శాసనసంగ్రహ మింగ్లీషులో న్యూయలుదొరవలన బ్రాచీనశాసనపట్టికలో నీక్రిందివిధముగా వ్రాయఁబడియున్నది. ఎట్లన్నను :—

" (35) On the Same. S. S. 1138 (A D 1216) Grants by Bollana, Brahman "minister" and by Rayana Peggada, Commander of the Forces of Sriman Mahamandalika Gunturi Odaya Rajah"

దీనింబట్టి చూడఁగా శ్రీమన్మహామండలీకగుంటూరియుదయరాజుయొక్క సేనానాయకుఁ డగురాయనప్రగ్గడవలనను, బొల్లన యను నొకబ్రాహ్మణమంత్రివలనను దానములు శా. సం. ౧౧౨౨ సంవత్సరమునం దీయఁబడినట్లుగాఁ గాన్పించును. ఇందులో గుంటూర్ప్రభునికి రాయనప్రగ్గడ సేనానాయకుఁడు గాని మంత్రి కాఁడు. మంత్రికిని సేనానాయకునకును భేదము చాలఁ గలదు. కావున నాసమన్వయము సరిపడి యుండదు. ఇంతియకాక రాయనప్రగ్గడ యనఁగా రాయన్న యను మంత్రి యని యర్థమగును గాని రాయనిభాస్కరుఁ డని యర్థము కాఁజాలదు. ఇట్టిశాసనబలంబున నీహుళిక్కిభాస్కరుని కాలనిర్ణయముఁ జేయుట యెంతమాత్రమును యుక్తియుక్తము గాదని యూహించెదము.

ఇఁక భాస్కరునికాలనిర్ణయము చేయుటకుఁ దగినసాధనము లేవి యని యూహింపఁగాఁ బ్రతాపరుద్రవంశచారిత్ర మనంబరఁగు సోమదేవరాజీయములో రుద్రమహారాజుసభకు హుళిక్కిభాస్కరుఁడు రంగనాథుఁడు మొదలగువారలు వచ్చుచుండి రనుకథంబట్టి యితఁడు రుద్రునికాలమువాఁ డని నిర్ణయింపవచ్చును. కాని యారుద్రునికాలమును నాగ్రంథములో నొకవిధముగా విశదీకరించినను రుద్రనాములిర్వురు మువ్వురుప్రభువు లుండుటచేత నొకరికాలమందు జరిగినవృత్తాంతము లింకొకరికాలములో జరిగినట్లు కాలనిర్ణయసామగ్రి లేకుండుటం

తేనే యిట్లుగా గ్రంథకర్తవలనం దెల్పంబడియె నని తోంచును. ఇప్పుడిక్కి మనకు దొరకినశాసనసహాయముంబట్టి యేకథ యేరుద్రునికాలములోనిదో కొంత నిర్ణయింపంగలము. ప్రస్తుతము మనము మాటలాడుచున్న హుళిక్కిభాస్కరునికాలము నుడివినతోడనే పద్మనాయకుల (వెలమల) వృత్తాంతము చెప్పి యట్టివెలమ లందఱును రాజును సేవించి యుండి రని వ్రాసెను. ఈ వెలమలశాఖ ప్రతాపరుద్రునికాలములో బడబానలభట్టారకునివలన శపింపంబడినట్లు పద్మనాయకచరిత్ర యనునొక చారిత్రమువలనం గాన్పించును. అందులకు నొకశాసన మున్నట్లాగ్రంథములో వ్రాయంబడియున్నది. ఆశాసనకాలము శా. సం. 1019 అయి యున్నది. దీనికి సంబంధించు మొదటిప్రతాపరుద్రునికాలమును సోమదేవరాజీయములో వ్రాయంబడి యున్నది.

అదెట్లన్నను :—

| | | శా. సం. | శా. సం. |
|---|---|---|---|
| కాకతిప్రోలరాజు | ... | 909 | 982 |
| రుద్రదేవరాజు | ... | 982 | 1054 |
| మహాదేవరాజు | ... | 1054 | 1057 |
| గణపతిదేవరాజు | ... | 1057 | 1085 |

ఈప్రకారముగా నున్నవి. కావున సోమదేవరాజీయములో హుళిక్కిభాస్కరుఁడు ప్రతాపరుద్రునియాస్థానమునకు వెళ్లినాఁ డని చెప్పినవృత్తాంతమునకు మొదటిరుద్రదేవరా జని సమన్వయించినచో సరిపడి యుండును. ఇది యథార్థముగాఁ గూడఁ గాన్పించును. ఏమనిన నితనిమనుమఁ డగుతిక్కనసోమయాజి గణపతిరాజుసభకుం బోయె ననియు నచ్చో నతనికి భారతార్థంబు లుపన్యసించి చెప్పె ననియు నీగ్రంథములోననే కాన్పించుచున్నది. కావునఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ బూర్వుఁడగుభాస్కరుఁడు గణపతిదేవునకుఁ బూర్వుఁడగురుద్రమమహారాజు కాలములో నుండె నని చెప్పుట సయుక్తికమును నిర్బాధకమును నై యున్నది. కావున భాస్కరునికాలము శా. సం. 950 మొదలు 1000

లోపున ననఁగా క్రీ. శ. 1027 మొదలు 1077 లోపుగానై యుండును. కావుననే యీకృతిరచన భారతమునకుఁ బూర్వమే యని నిర్ణయింప వలసి యున్నది. అప్పటికి నన్నయభట్టారకునియాంధ్రశబ్దచింతామణి పుట్టి యుండినట్లు కాన్పించదు. కావున నిందు నాంధ్రశబ్దచింతామణికి విరుద్ధములైన కొన్ని ప్రయోగములు గాన్పించును. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి ననుసరించియే భారతము రచియింపఁబడినది గనుక భాస్కరరామాయణము దానికిఁ బూర్వ మనియే చెప్పనొప్పును.

సోమదేవరాజీయములోఁ బ్రతాపరుద్రునిదర్శనమునకు వచ్చువారు "శాకల్లిమల్లికార్జునభట్టు" మొదలయిన బ్రహ్మవిద్వాంసులు బంగరుపల్లకీ లెక్కి వచ్చువారు నూటయేఁబండ్రును, హుళక్కిభాస్కరుఁడు మొదలుగాఁ గలసత్కవీశ్వరు లిన్నూటయేఁబండ్రును, గుండభోట్లు, ప్రతాపభోట్లును మొదలగు వేదవేదాంగపారగు లయినపురోహితు లిన్నూట యిరువండ్రును" అని చెప్పఁబడి యుండెను. అందులోనే హుళక్కిభాస్కరునివిషయమై మఱియొకచోటఁ గొన్ని మాటలు వ్రాయఁబడి యున్నవి. అవియును నాగ్రంథకర్తచేఁ గాలనిర్ణయ మెఱుఁగకుంటచే వ్రాయఁబడినవిగా భావింపవలసియున్నవి. అందుఁ గొన్ని రెండవరుద్రునివృత్తాంతములును గొన్ని మొదటిరుద్రునివృత్తాంతములును వ్రాయఁబడినవి. ఆరుద్రచరిత్రములో నదియంతయు స్పష్టపఱుపఁబడును.

భాస్కరనామములుగూర్చి.

రామాయణమును దెనిఁగించినభాస్కరుఁ డాంధ్రదేశములో సుప్రసిద్ధుఁడే. అయినను నతనినామము గలవారు మఱికొన్ని కార్యములలోఁ బ్రసిద్ధి నొందినవారును మఱికొందఱు గలరు. కావునఁ బాఠకులు "గుంటూరిభాస్కరుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు" అనువా రిరువురును నొకరే యనియును, "వినుకొండభాస్కరుఁ"డని యున్నవుడతఁడు దానమున విఖ్యాతుఁడగు "రాయనిభాస్కరుఁ"డనియును, "గుంటుపల్లిభాస్కరుఁ"డని చెప్పినచో నింద్రజాలాదికములఁ జేసి కోటివఱకును విప్రవినోదులు మొదలగువారివలనఁ దద్విద్యాప్రకటనావసరమున స్మరియింపఁబడు

వాఁడనియును, "రామలింగభాస్కరుఁ" డని యుండినచో భట్రాజుల చే నుతియింపఁబడు "రాయనిభాస్కరునిమనుమఁ" డనియును గ్రహింప వలయును. ఇట్టియేర్పాటులు చేసికొననినాఁడు వీరివృత్తాంతములు కల గలవులై వీరికాలనిర్ణయమును జేయనీయక యెట్టివారి కైనను దిగ్భ్రమనుఁ బుట్టించును. కావున మెలఁకువతో దీనినిగ్రహింపవలయును.

రామాభ్యుదయకావ్యము.

ఇదివఱలో రామాయణము నాంధ్రీకరించినకవులవృత్తాంతము ను జెప్పియున్నాము. ఇపుడు మనము రామాయణనామముతో నొప్పు గ్రంథములు రచియించినకవులను జెప్పవలసియున్నది. కాని యట్టినామ ములు గలవుస్తకము లనంతములై యున్నవి. కొందఱు తమగ్రంథములను ప్రబంధములుగా రచియించిరి. మఱికొందఱు కేవలసంగ్రహములుగా రచి యించిరి. ఇంకొకకొందఱు శతకములుగా రచియించిరి. అవి యన్నియు రామాయణనామముతో నొప్పక యున్నను రామకథ కలవిగా నున్న వి. కావున నే నట్టిగ్రంథములు వదలి పురాణములతోపాటుగ గణనకు వచ్చినవాల్మీకిరామాయణమును ప్రబంధములతోపాటుగ గణనకు వ చ్చినరామాభ్యుదయ మనుగ్రంథములఁగూర్చియే యిందుఁ బ్రశంసింప నై యున్నాను. అం దిదివఱకుఁ బురాణముగా నెన్నబడిన వాల్మీకి రామాయణము నాంధ్రీకరించిన కవులఁ గూర్చి వ్రాసియున్నాను గావున నే నిపుడు రామాభ్యుదయగ్రంథకర్తయగునయ్యలరాజురామభద్రయ్య చారిత్రముంగూర్చి వ్రాసెదను:—

---

## 7.

## అయ్యలరాజు రామభద్రయ్య.

ఇతఁ డొంటిమిట్ట (ఏకశిలానగర) నివాసి. ఒంటిమిట్టరఘువీరశ తకము చిన్నతనములో రచియించెను. ఇతఁడు నిరుపేద. బహుకుటుంబ వంతుఁడు. ఏడెనమండ్రుపిల్లలు గలవాఁడు. ఇట్టిహేతువుచేత నితనికి

బిల్లలరామభద్రయ్య యనుపేరును గలదు. ఇతఁడు కుటుంబభరణము సేయలేక యొకానొకదినంబునఁ జింతాభరాక్రాంతచిత్తుండై పల్లెల నుంటకంటె నడవియందుంటయే మేలని చెప్పినపెద్దలవాక్యము ననుసరించి దారాపుత్రాదులను వదలి యరణ్యమున మునినై యుందుంగాక యని నిశ్చయించికొని తత్సన్నాహము సేయుచుండెను. దీనినంతయుం జూచి యతనిమిత్త్రుం డొకరుఁడు వచ్చి యోయీ యిట్లు సేయ న్యాయమా? ఇట్టియుద్యోగము సంకెన్నడును నూహింపకుము. విద్వాంసుఁడైనవాఁడు కష్టసుఖములకు ఖేదమోదముల నందకుండవలయును. నీ విచ్చోటి నుండి కుటుంబసంరక్షణము సేయలేకున్నచో నేదియైననొక పట్టణమునకుఁ జని యచ్చో నెవరినైన నాశ్రయించి కాలము గడపుమనుడు నాతఁడు ధైర్యముఁ దెచ్చికొని యాదినమునందే తనకుటుంబసహితముగ బీజనగరు (విజయనగరము) నకుఁ బ్రయాణము నిశ్చయించుకొని శుభముహూర్తమున బయలువెడలెను. అనంతరము కతిపయదినములకు నాయూరు సమీపించెను. అపు డొకపెద్దవర్ష మాకస్మికముగ సంప్రాప్త మయ్యెను. మార్గమధ్యమున నీకవి సకుటుంబముగ వానం దడిసి యచ్చో నున్న యొకదేవళము చేరెను. అందే కొందఱు జను లావలకు వచ్చి యుండిరి. వా రందఱును నొకపద్య మూహించుచు నెవరును రచియింపఁజాలక ''నీవు మరల యోజింపు మని తమలోఁ దమరు చెప్పికొనుచుండిరి. రామభద్రయ్య వారిం" జూచి "ఓబాలులారా! యేమి వ్రాయుచున్నా'' రని యడిగెను. అపుడు వారిలోఁ బెద్దవాఁ డిట్లనియె. ''స్వామీ! మాగురువులవా రొక పద్యముచే విరహిణీ మూర్ఛానంతరకార్యములను వర్ణింపుఁ డనియాజ్ఞ యిచ్చిరి. దానిం జేయలేక చిక్కులఁ బడుచున్నార" మనుడు నాతఁడు నా కిపు డేమైన నుపాయము సెప్పి చలి లేకుండఁ జేసెదరేని నే నీపద్యమును రచియించెద ననియెను. వారలు దానికి సమ్మతించి చుట్టుపట్ల నున్న యాకులం దెచ్చి చలిమంట వేసి తమయుత్తరీయములు వానికిం గట్ట నిచ్చిరి. అపు డాకవి మిక్కిలి యానందము నొంది చలి కాఁచికొని ఘంటము నాకుం గొని యీక్రిందిపద్యము వ్రాసెను.

సీ. మోహోపదేశత మోముద్రితము లైన, కనుదమ్ముల హిమాంబు లనుపరాదు
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోక,ములఁ జంద్రనామంబుఁ దలఁపరాదు
శిర్యదాశావృంతశిథిలితాసలతాంత, మసియాడ వీవన ల్విసరరాదు
పటుతాపపుటపాకపరిహీణతనుహేమ, మింకఁ బల్లవపుటా ర్చిడఁగ రాదు.
గీ. లలన కానంగకేలికీలాకలాప, సంతతాలీఢహృదయపాత్రాంతరాళ
పూరితస్నేహపూరంబు పొంగి పొరలఁ, జల్లనిపటీరసలిలంబుఁ జల్లరాదు.

అని వ్రాసిన పద్యముం గొని సంతసంబునఁ జని యావిద్యార్థులు, తమగురుం డగుభట్టురామరాజభూషణకవికిం జూపిరి. అతఁడు పద్య మంతయుం జదివి దాని చమత్కృతికి మిగుల సంతసించి దాని పదశయ్యావిశేషములచే నది తనశిష్యకృతము కా దని నిశ్చయించి "దీనిని రచించినవా రెవ్వరో యథార్థముగఁ దెలుపుఁ డని యడిగెను." దాని విని శిష్యులు గడచినవృత్తాంత మంతయుఁ దెల్పిరి.

రామభద్రుని జూడ రామరాజభూషణుఁడు వచ్చుట.

ఆవృత్తాంతము విని రామరాజభూషణుఁ డాపద్యము చెప్పినవాఁడు గొప్పపండితుఁ డని తెలిసి శిష్యులు ముందు నడువ నాదేవళమునకుం జనియెను. ఆకవియును "వీరందఱును దమగురునిం దోడ్తెచ్చుచున్నా రేమిమునిఁగెనో" యని భయంపడఁ దొడఁగెను. రామరాజభూషణుఁడును సమీపించి గాఢాలింగనము సేసికొని యతనివృత్తాంత మంతయుఁ దెలిసికొని తనతోడఁ జనుదె మ్మని తోడ్కొనిచని యొక్కచో విడియించి రెండుమూఁడు దినములు స్వయంపాకములు పంచి రాజుకడకుం జని యతని వృత్తాంతము సెప్పి దర్శనము సేయించి యాస్థానవిద్వాంసునిగ నియమించెను. అనంతర మీపద్యము నాకవియందలి తనగౌరవమును సూచించుటకుఁ గాలాంతరమునఁ దనవసుచరిత్రంబున నుంచె నని వాడుక గలదు.

రామభద్రునిశయ్యాదికము.

ఈకవియును మృదుతరకవనంబునకే ప్రసిద్ధుఁడు. కల్పనాంశమునఁ గూడ మిగుల సమర్థుఁడు. పెద్దనవలె నితఁడును శ్లేష ప్రధానము గాకుండఁ గవిత్వము సెప్పెను. ఇతనికవితసరసత పెద్దనరామరాజభూషణా

దులవానింబలె విశేషముగ మనపండితులను సంతసింపఁజేయును. ఇతని చాటుధారాపద్యములు మన కిపు డేమియు సంప్రాప్తములు కావయ్యెను. కావున నీతనిచే రచియింపఁబడిన రామాభ్యుదయములోని కొన్నిపద్యము లిట వివరింతము:—

స్త్రీ వర్ణనము.

"గీ. చొక్కఁపుఁబసిండినక్కలచెక్కుచెక్కు, లక్కలికికొప్పునీలాంబుముక్కుముక్కు,
కనకగంధఫలిస్మారకంబు కంబు, కలితరేఖావిలాసమంగళము గళము."

కౌసల్య రామునిఁగూర్చి విలపించుట.

సీ. కానక కన్నసంతానమ్ము గావునఁ, గానక కన్నసంతాన మయ్యె,
నరయ గోత్రనిధానమై తోఁచుఁ గావున, నరయ గోత్రనిధాన మయ్యె నేఁడు
ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుండు గావున, ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుఁ డయ్యె
వివిధాగమాంతసంవేద్యుండు గావున, వివిధాగమాంతసంవేద్యుఁ డయ్యెఁ
గీ. కటకటా దాశరథి సముత్కటకరీంద్ర, కటకలితదానధారార్ద్రకటకమార్గ
గామి యెట్లు చరించు నుత్కటకరీంద్ర, కటకలితదానధారార్ద్రకటకతతుల.

భట్టుమూర్తివిరోధకారణము.

ఈకవి, రాయలసభలో మిగులఁ బ్రబలుచుండుటఁ గని యోరువలేక భట్టుమూర్తి యీతనియెడ వైరము సాధించుచుండెను. ఇతఁడు నాతని లక్ష్యము లేకయే మెలంగుచుండెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడు భట్టుమూర్తియెడం గరుణించి రాయఁ డాతనికవిత్వమును గొనియాడి యర్ధసింహాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టికొనియెను. అట్టిరాయనికృత్యము సభాసదులకు మిగులఁ గష్టముగఁ గాన్పించెను. అపుడు భట్టుమూర్తి రామభద్రకవిం జూచి నగిన నాతఁడు కోపించి యీక్రిందిపద్యమును వ్రాసి సభానంతరమున సింహాసనమునకుం గ్రుచ్చి చనియెను. అది యెట్లనఁగా:—

ఉ. * పండితు లైనవారలు సభాస్థలి నుండఁగ నల్పుఁ డొక్కఁ డు
ద్దండతఁ బీఠ మెక్కిన బుధప్రకరంబుల కేమి యొగ్గగుఁ
గొండకకోఁతి చెట్టుకొనకొమ్మున నెక్కినఁ గ్రింది మత్తవే
దండమహోగ్రసింహములు తాలిమి నుండవె రాజచంద్రమా.

---

* ఈపద్యము మఱియొకనికవిత్వములోనిది గాని రామభద్రునికవనము కాదని కొందఱు చెప్పిరి. ప్రస్తావనవశముగా నట్టితరులపద్యములం జదువుట లోకములోని మర్యాదయే కదా.

అనంతరము దీనిఁ జదివికొని యాతఁడు లజ్జించి యూరకుండెను. కాని రామభద్రుని యెడ నెడతెగని వైరము గల్గియుండెను. ఇట్లుండఁ గొంతకాలము జరిగినది.

### భట్టుమూర్తిశపథము.

అప్పు డొకానొకదినమునఁ గృష్ణరాయసింహాసనాసీనుం డగు వేంకటాద్రిసమీపమున నీయిరువురకు మఱలఁ గలహము విద్యావిషయమున సంభవించినది. అపుడు భట్టుమూర్తి రామభద్రుని జూచి "నిర్దోషంబుగ నీ వొకప్రబంధము సేసి తెమ్ము. దానిలో దోషము నేఁ జూపెదను. అటు గాకున్న నేఁ జేసి తెచ్చెదను. దానిలోని దోషమును జూపెదవేని నేను నీచెప్పినశిక్షకుఁ బాత్రుండ నయ్యెదను. నీ దానిలోఁ దప్పేఁ జూపించిన నీశిరంబున నాపాదంబు ధరించెదే?" అనుచుఁ గృద్ధుండై రామభద్రుఁడు వీని పోతర మడంచుట మంచి దని యిట్లనియె. "ఓయీ! నేను గ్రంథమును రచించి తెచ్చెదను. దానిలో దోషమును జూపలేకున్నచో నాతన్ను నందెదే" అనుడు వల్లె యనియె. అపుడు రాజుం జూచి భట్టుమూర్తి యితఁడు గ్రంథమును రచియించుటకు నాఱుమాసములు వ్యవధి యిచ్చితిని. నాఁటికిఁ దేకున్నచో నీతని కిదియ శిక్ష యనియెను. రామభద్రుఁడు పిమ్మట నిజనివాసమునకుఁ జనియెను. భట్టుమూర్తి యితని గ్రంథవృత్తాంత మరయుటకై చారుల నియమించెను. రామభద్రుఁ డవమానము సంప్రాప్తం బవు నని బెంగటిల్లి యేకార్యము చేయుటకును జేయాడక తనయిష్టదేవుం డగురామభద్రుని ధ్యానింపుచు నూరకుండెను. ఇట్లుండ నేకదినావశిష్టంబుగ నాఱుమాసంబులును గడచినవి. ఆదినమున రామభద్రుఁ డేమియుఁ జేయక ప్రాణత్యాగము సేయ నిశ్చయించి తనసేవకుఁ డగు నొకబాలునకుఁ గొంతసొమ్మిచ్చి వత్సనాభిఁ దెమ్మని పనిచె. ఇట్లుండ నొకచిత్రవృత్తాంతము జరిగినదఁట. దానికి మన మద్భుతపడ నవసరము లేదు. గొప్పకవులును రాజులును భగవత్సాక్షాత్కారము గల్గియుండు రనియు నట్టిభగవత్సహాయముచేతనే యనన్యసాధ్య

ము లైనపనులు వారు నెరవేర్చెద రనియు మనదేశములో నుండుపండితపామరులస్థిరమైనయభిప్రాయము. కావున నిచట భగవంతుఁడు స్వయముగ వచ్చి కార్యము చేసె నని చెప్పిన హిందువులకు నద్భుతముగ నుండదు. అట్టివిధం బగునొకచిత్రకథ మే మిపుడు వివరింపఁ బోవుచున్నారము:...

### రామభద్రుఁడు చావ యత్నించుట.

రామభద్రుఁడు చావ నిశ్చయించి సేవకుం బిలిచి. వసవాభిని దిమ్మనఁగా నావృత్తాంతం బాతనియిష్టదైవం బగురామభద్రుఁ డెఱింగి భక్తరక్షణార్థంబుగ నొకమనుజునివేషము దాల్చి నాభి దెచ్చుట్లకుఁ జనిన వానిని దాఁచి రామభద్రుని కడ కరుదెంచి " స్వామీ! తమసేవకుఁ డేడి ? " యని యడిగెను. అతఁ డేదియేని పనికై వాని నంగడికిఁ బంపితి ననియెను, అపు డామాయకాఁడు భృత్యునితల్లికి జాడ్యము వచ్చె ననియు లోకాంతరగమనమునకై సిద్ధమై యున్న దనియుం దెల్పి వానిం త్వరగాఁ జూపు మనియెను మంచిది కూర్చుండు మని రామభద్రుఁడు వానిని వెదకుచు నూరంతయుఁ దిరిగి తిరిగి వేసారి సాయంకాల మింటికిఁ జనుదెంచి " యోయీ! నా కాచావుకంటె నీచా వెక్కుడుగ నున్నది. వాఁ డెచ్చోటను గాన్పించఁ డయ్యె. ఏమి యుపాయము " అనుడు నామాయలవాఁడు " సామీ! యాచావంటివెద్ది నాకు దానిం దెల్పు" డని సంప్రశ్నంబు చేసెను. దాని కతఁ డేమియుఁ జెప్పక యూరకుండెను. వాఁ డాప్రశ్నమునే మఱలమఱల నడుగ నారంభించె. తుదకు రామభద్రుఁడు వేసారి వృత్తాంత మంతయుం దెల్పెను. దాని విని " స్వామీ! యిట్టిపనికి మీ రింతగ వగవనేల ? నేఁటిరాత్రిలోపల నే నాపని నెఱవేర్చెదను. భయంపడకు " మని యిట్లనియె. " స్వామీ! యొకగది నలికి ముగ్గులు వెట్టి ధూపదీపంబు లిచ్చి వ్రాఁతకు వలయుసామగ్రి సిద్ధము సేయుఁడు. సూర్యోదయమున కేను గ్రంథము వ్రాసి యిచ్చెద" ననుడు, రామభద్రుఁడు భగవదనుగ్రహము తనయం దిట్లు ప్రసరించుచున్న దని యెంచి యాచిన్నవానివాక్యానుసారం

బుగ గది నలంకరించెను. అతఁడును గదిం బ్రవేశించి యష్టముఖగండ భేరుండం బై యెనిమిది గంటంబులఁ బూని యొక్క పెట్టున నెనిమిది మహాశ్వాసముల గ్రంథం బగురామాభ్యుదయ మనుదానిని రచియింప నారంభించెనఁట. లోపల గంటములచప్పు డధికం బగుట విని రామభద్రుఁడు దర్భశయ్య వదలి లేచి వచ్చి తలుపుకంతనుండి లోనివృత్తాంతము చూచుచో దేహము పులకరించెను. ఇట్లు స్వామి దివ్యతేజోమూర్తిని దర్శించి తన మనంబులో నతనిని స్తుతించి మరల పవళించెను. అనంతరము కొంతవడికి స్వామి వెలుపలికి వచ్చి రామభద్రునిం బిలిచి "యోరీ! దీ[illegible]ఁ గొని రాజసభం జదువుము. నీకుఁ గారణాంతరముచే నవమానము వచ్చినట్లు గాన్పించి పిమ్మట మామాహాత్మ్యంబున నది నివారితం బగును, ధైర్యమున నుండు" మనియె. రామభద్రుఁడు మహాప్రసాద మని స్తుతి యొనరింప నాతఁ డదృశ్యుఁ డయ్యెను. మఱునాఁడు రాజసభకు గ్రంథమును గొనివచ్చెద నని వర్తమానము పంపెను. ఇట భట్టుమూర్తి యానాఁటిరేయి రామభద్రునకవమానము గల్గించునట్లు ప్రసాదింపు మని తనయిష్టదేవత యగునాంజనేయు నుపాసించుచుండెను. మఱునాఁడు సూర్యోదయమున రాజు సభదీర్చి కూర్చుండి యుండి విరోధు లగునీయిర్వురుకవులకును వర్తమానము పనిచెను. అట్టివర్తమానము తెలిసి యాయిరువురును నాస్థానమునకు వచ్చిరి. రామభద్రుఁడు తనగ్రంథమును చక్కఁగఁ జదువ నారంభించెను. భట్టుమూర్తి తదేకనిష్ఠచే యోచించుచుఁ దప్పెచ్చోనైన వచ్చునా? రామభద్రు నవమానింతునా? యని కూర్చుండెను. ఇట్లుండ రామభద్రుఁడు గొంతతడవునకు నీక్రిందిపద్యమునుఁ జదివెను అది యెద్దియనిన :—

" సీ. సింహనఖాంకుర చ్ఛిన్న వారణకుంభ, జనితముక్తాఫలశర్కరిలము
సమదసూకర పరస్పరభీకరాఘాత, శిథిలదంష్ట్రిమార్గ వీకతిలంబు
గంధసింధురపటు ఘటితసహాసవ్రీక, ద్బంధురదావాంబు పంకిలంబు
దళగంధవహబంధు దహ్యమానానేక, కాకాగురుధూమగంధిలంబు

తే. పృథులషడ్జస్వరాదీర్ణభిల్లపల్లి, వాధరాగీతికాకర్ణనాతిభీతి
పరవశాత్మకుటీర కోటరకుటీర, లీనఫణి యగువకాన్కన గానవయ్యె. "

దీని విని భట్టుమూర్తి కెవ్వనఁ గేక వేసి దొరికెరా బాపఁడు అని తలంచి యచ్చో నాఁగు మాఁగు మని పల్కెను. దానికి సభ గడగడ వడంకినది. రామభద్రుఁడును విన్నఁబోయి తనయిష్టదైవంబునకు మ్రొక్కి యచ్చో నూరకుండెను. అపుడు భట్టుమూర్తి లేచియిదే పాదంబు నీశిరస్సున ధరియింపు మనియెను. అపుడు సభలో హాహాకారంబులు సెలఁగినవి. రామభద్రుఁడు మెల్లన నాతని కిట్లనియె. "నా పద్యములోనిదోషము చూపి పిమ్మట నీయిష్టానుసారంబుగ నడుపుము" అనుడు భట్టుమూర్తి "ఓయీ! యిందు వీణానాదము వినుటంజేసి సర్పములు భయము నొంది తోఱ్ఱలం దూఱెనని చెప్పఁబడి యున్నది. ఎచ్చోనైన వీణాగానంబు విన సర్పంబు లుత్సాహంబుతో వచ్చు నని యున్నది గాని దాని విని భయపడి దాఁగె నని చెప్పఁబడి యుండలేదు. కావున నీ యీకల్పన దోషసహితము. కవిసమయసిద్ధము గాదు. ఇఁక నాపాదము శిరమున ధరియింపుము." అనుడు రామభద్రుఁడు భట్టుమూర్తి తనకల్పనకుం జెప్పినదోషం బనుభ్రమ నెఱింగి వీనికి సభలో నవమానంబు నొందుకాలంబు సంప్రాప్తం బయ్యె నని యూహించి యిట్లనియె. "ఓయీ! శాంతించినచోఁ గొన్నిసమాధానములు చెప్పెద విను" మనుడు భట్టుమూర్తి "వల్లె" యనెను. అంత రామభద్రుఁ డిట్లనియె. "ఓయీ! నేను షడ్జస్వనము వినుటంజేసి సర్పములు భయపడె నంటిఁ గాని వీణాగానంబుచే ననలేదు. షడ్జస్వనంబునకు కేకికేక యని భయమంది సర్పములు పాఱెను. దీనికి దోష మేమి కలదు" అనుడు సభ్యు లందఱును "మేలుమేలు రామభద్రుఁడు చెప్పినది లెస్సై యున్నయది" యనిరి. భట్టుమూర్తి యుత్తర మేమియు నీఁజాలక యూరకుండెను. అపుడు సభవారందఱును రామభద్రు నతని ప్రతిజ్ఞ చెల్లింపవలయు ననిరి. తోడనే భట్టుమూర్తి తనశిరోవేష్టనంబు క్రింద నుంచెను. రామభద్రుఁడు దానిని వామపాదంబున మెట్టెను.

అనంతరము రాజు గ్రంథంబు నాటక నిలిపి యింకొకదినంబున దాని విని మొదమని సభ చాలించెను. భట్టుమూర్తి చింతాక్రాంతుఁడై యింటి కిఁ జనియె. సభ్యులందఱును సభావిశేషములు చెప్పుకొనుచు :—

“శ్లో. విద్యా వివాదాయ ధనం మదాయ, శక్తిః పరేషాం పరిపీడనాయ,
ఖలస్య సాధో ర్విపరీత మేతత్, జ్ఞానాయ దానాయ చ రక్షణాయ.”

అనుశ్లోక మిచ్చో నెట్టు లన్వయించెనో చూచితిరే యని వాని చెట్టలఁ దలంచుచుఁ జనిరి. మూర్తియు గృహంబునకుం జని యారాత్రి తనయుపాసనాదైవం బగు నాంజనేయుని ధ్యానించి రామభద్రకవిని సంహరింపుఁ డని ప్రార్థించెనఁట! అతఁడు నుద్దండగదాదండంబుఁ బూని రామభద్రునొద్దకు సంహరింప నేతెంచి యచ్చో ధనుర్బాణధరుఁ డగు శ్రీరాముని నతనితమ్ముఁ డగు లక్ష్మణునిం గని నమ్రుఁడై నమస్కరించి మీ రుండుచోటునకు నన్నుఁ బంపినమహాపాతకుం దునిమెద నని చెప్పి మరలి వచ్చి భట్టుమూర్తిని తనగదతో మొత్తెనఁట. ఆదెబ్బకే భట్టుమూర్తి నిర్యాణము నందెనఁట. రామభద్రకవి తనగ్రంథమును వసుచరిత్రమును గృతి నందినతిరుమలరాయుని మేనల్లుం డగుగొబ్బూరి నరసరాజునకుం గృతి యిచ్చెను.

## అప్పకవీయములో నున్న రామభద్రకవి వర్ణనము.

ఆంధ్రకవుల వర్ణించుచు, నప్పకవి యీక్రిందిపద్యము వ్రాసెను. అది యెద్దియన :—

“సీ. శబ్దశాసనుపాద జలజాతములు భజించి, యుభయసత్కవిమిత్రు నభినుతించి
శంభుదాసునకు నంజలి కేల్క నొనరించి, సహజపాండిత్యుని సంస్మరించి
సకలవిద్యాసనాథకవీంద్రుఁ గొనియాడి, సౌజన్యజేయు వాక్సరణిఁ బొగడి
తగ నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి, సుజనవిధేయు హెమ్న్యగ నుతించి
రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చారుమస్తకలాపాదివారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియముపల్కి.”

ఇందు కేవలమును కవులనామములు చెప్పఁబడక వారివారిగద్యములలో నుండువిశేషణములుమాత్రము చెప్పఁబడినవి. అట్టిగద్యముల

వలనం జెప్పఁబడినపురుషులనామము లప్పకవీయములో నుచితస్థలంబున వివరించెదను. ప్రస్తుతము రామభద్రకవికి వర్తించునది. "రామరాజవిభూషణరత్నఖచితచారుమస్తకలాపాదిహారి" అనువాక్యముం గూర్చి మాత్రము వ్రాయవలసి యున్నది. దీనియర్థము పైవృత్తాంతము చదివినవారికెల్ల గోచరం బగుట స్పష్టమే. ఇక్కడ "రామరాజభూషణకవి" యని యున్నది. పైని మనము "భట్టుమూర్తి" యని చెప్పి యున్నాము. అది లోకములో సామాన్యముగ "భట్టుమూర్తి". అనునది రామరాజభూషణునకుఁ గల్గినపర్యాయనామ మని చెప్పుకొనుభ్రమ వలనం గల్గును. ఆవృత్తాంతము భట్టుమూర్తి రామరాజభూషణులచారిత్రమునం జూచిన స్పష్ట మగును.

పైపద్యములో నాంధ్రకవులకుఁ గలబిరుదములం బట్టి వారినామములు స్ఫురించును గాని రామభద్రకవి పేరుమాత్ర మట్లు స్ఫురింపదు. ఇది చారిత్రసంబంధ మైనబిరుదుగాని గ్రంథాంతగద్యములోనిది కాదు. ఆగద్యము నిటఁ జూపినచోఁ భ్రమాదమునుండి పాఠకులం దప్పించును గావున దాని నిట వివరించెదను, ఎట్లన్నను :—

"గద్యము. ఇది శ్రీమదొంటిమెట్ట రఘువీరశతకనిర్మాణకర్మఠజగదేకఖ్యాతి ధుర్యాయ్యలరాజు తిప్పయమనీషి పర్వతాభిధానసూ, త్రాక్కయాచార్యపుత్త్రి, పరిశీలిత సమిద్ధ రామానుజమతసిద్ధాంతమర్మ ముమ్మడివరదాచార్య కటాక్షవీక్షాపాత్ర, హృదయపద్మాధిష్ఠితశ్రీరామభద్రరామభద్రకవిప్రణీతం బైన రామాభ్యుదయమహాప్రబంధము"

అనునీగద్యమువలన నీరామభద్రకవియొక్కవంశవృత్తాంతము గొంత విస్పష్టమగును.

అం దయ్యలరాజువా రనునింటిపేరునుబట్టి చూడఁగా నీతఁడు నియోగి యగుట స్పష్టమే. ఇతనితాతపేరు తిప్పయాపరనామము గల పర్వతరాజు తండ్రిపేరు "అక్కయాచార్యుఁడు" ఇతనినాఁడు వీరు వైష్ణవమతప్రవిష్టు లైనట్లు కానుపించును. ఇతఁడు ముమ్మడివరదాచార్యులను నొకరామానుజమతసిద్ధాంతమర్మజ్ఞునిశిష్యుఁడు. వరదాచార్యులు పర

వస్తువంశములోనివాఁ డని గ్రంథారంభములో నీక్రిందివిధంబుగ వ్రాయఁబడి యున్నది. ఎట్లన్నను:—

క. పరవస్తుకులశరత్నా; కరకౌస్తుభమణి ప్రభావఘని యైన నావరా
బరమగురు వైనముమ్మిడి, వరదాచార్యాంఘ్రివనజ వందారుఁడనై''

దీనింబట్టి రామభద్రకవి వరదాచార్యులసమకాలీనుఁ డని తేలినది.

రామాభ్యుదయగ్రంథకృతిపతి యగుగొబ్బూరినరసరాజు భోజనపల్లెనారాయణాచార్యశిష్యుఁడు. కావున వీరందఱును సమకాలీనులే. గొబ్బూరి నరసరాజు వసుచరిత్రకృతిపతి యగుతిరుమలరాజుమేనల్లుం డని యిదివఱకే వ్రాసి యున్నారము. కావున నీపైవారలందఱు శాలివాహనశకము ౧౫-శతాబ్దముచివరవా రనియుఁ, బదునాఱవ శతాబ్దములోని మొదటిపాదములోఁగూడ నున్నా రనియును జెప్ప నొప్పి యున్నది.

## రామభద్రకవిగోత్రము.

దీనిని దెలియుటకుఁ దగినయాధారములు పైగ్రంథములో లేవు. కాని యయ్యలరాజువారివలనం జెప్పఁబడినయితికొన్నిగ్రంథములంబట్టి చూడఁగా నీరామభద్రకవి కౌండిన్యసగోత్రుఁ డని తేలుచున్నది. అందు శుకసప్తతిని దెనిఁగించిన కవీశ్వరుఁడు తనగోత్రము చెప్పి తన వంశములోని కవీశ్వరులను జెప్పుచు "మాయయ్యలరాజవంశజుల నాది కవీంద్రులఁ బ్రస్తుతించెదన్" అని వ్రాసియున్నాఁడు.

## ఉత్తరరామాయణకవులు.

వాల్మీకికృతసంస్కృతరామాయణగ్రంథములో మొదటి యాఱు కాండలు కలసి యొక్కటిగా నుండును. కావున రామాయణము షట్కాండములు గలదిగానే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అందు శ్రీరామపట్టాభిషేకాంత మైనకథ గలిగియుండును. అనంతరవృత్తాంత మంతయు నుత్తరకాండ మనుపేర నొప్పియుండును. అందు శ్రీరామరాజ్యవిశేషములును, పుత్త్రోత్పత్తియు, నశ్వమేధయాగమును జేయుటయు,

శ్రీరాముఁడు వైకుంఠలోకమునకుం బోవుటయు నుండును. ఇట్టిగ్రంథ మును దెనిఁగించుటకు నుద్యోగించినవారిలో నిర్వురు ప్రధానులు. అందుఁ దిక్కనసోమయాజి యొకఁడు. కంకంటిపాపరాజొకఁడు నై యున్నారు. అందుఁ దిక్కనసోమయాజికృత మగునుత్తరరామాయణ మతనిభారతముకంటెను బ్రాచీన మైనదియును బాపరాజకృతోత్తర రామాయణము నవీనగ్రంథములలోఁ బ్రాచీన మైనదియును నై యున్నది. ఇపుడు మనము ముందు తిక్కనసోమయాజికృతం బగునుత్తరరా మాయణముంగూర్చి చెప్పి యనంతరము పాపరాజకృతోత్తరరామా యణముంగూర్చి వ్రాయుదము.

## తిక్కనకృతనిర్వచనోత్తరరామాయణము.

ఇది వచనము లేకయే రచియింపఁబడుటం జేసి దీనికి నిర్వచనో త్తరరామాయణ మనునామము కలిగినది. అట్లు చెప్పుట ప్రౌఢకవిలక్షణ ము గావునఁ దా నట్లు చెప్పెద నన్న ట్లీక్రిందిపద్యమువలనం గాన్పిం చును. ఎట్లనిన:—

క. వచనము లేకను వర్ణన, రచియింపఁగఁ గొంతవచ్చుఁ బ్రౌఢులకుఁ గదా
ప్రచయము పద్యము లన పొం, దుచితంబుగఁ జెప్ప నార్య లొప్పిద మనరే.

ఈనిర్వచనోత్తరరామాయణములోని కొన్నిపద్యములవలన నిత నిచారిత్రమును, నితనిప్రభు వగుమనుమసిద్ధి రాజితనికిఁ జేసినగౌరవము ను గోచరం బగును గావున వానిని యథోచితస్థానంబుల వివరించెను.

### గ్రంథారంభము.

తిక్కన తనపూర్వు లగుగ్రంథకర్తలవలెనే గీర్వాణశ్లోకము కృ త్యాదిని మంగళాశాసనముగాఁ జెప్పెను. ఎట్లన్నను :—

శ్లో. శ్రీ రాస్తాం మనుమక్షితీశ్వర భుజస్తమ్భే జగన్మణ్డలం
ప్రాసాదస్థిరభారభాజి దధతీ సా సాలభఞ్జిక్రియా
కుణ్డాలోత్తమగణ్డభిత్తిషు మదవ్యాసక్త వక్త్రాత్రయా
ధూమ్రముత్తేజయతే తరాం మధులిహాం మానద్దసాన్ద్రస్థితిః.

అని యిట్లుగాఁ గృతిపతి నాశీర్వదించి ప్రాచినాధునికకవులను వర్ణించుటకు నిర్దేశించి యెవరినామములను వివరింపక యీక్రిందివిధంబున వ్రాసెను. ఎట్లన్నను :—

చ. హరిహరపద్మగర్భులను నాదికవీంద్రుల నాత్మ సత్కవీ
శ్వరులను, భక్తిఁ గొల్చి తగ వారికృపన్ గవితావిలాసవి
స్తరమహనీయుఁ డైన నను సర్వగుణోత్తరమూర్తి మన్మభూ
వరుఁడు దగంగ రాఁ బనిచి వారనిమన్నన నాదరింపుచున్.

ఈపద్యముంబట్టి చూడఁగాఁ దిక్కననాఁటికి నతనిచేతఁ గవులుగా నుతియింపఁదగుప్రాచీనకవులు లేక యైన నుండవలయును. లేదా ? యట్టియాచారమైన లేక యుండవలయును.

ఇట్లుగా గ్రంథారంభంబు చేసి తిక్కన రాజు తన్నుం బిలువనంపి గ్రంథరచన కాజ్ఞ నొసంగినకథఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఎట్లన్నను:—

క. ఏ నిన్ను మామ యనియెడి, దీనికిఁ దగ నిమ్మభారతీకన్యక నా
కీ నర్హుఁడ వగు దనినను, భూనాయకుపలుకు చిత్తమున కింపగుడున్.

దీనింబట్టి చూడఁ దిక్కనసోమయాజికి రాజునకుఁ గృతి నొసఁగుకోర్కె యదివఱలో లేదనియును, రాజు పల్కినమాటలోనిచమ చమత్కారముచేత మనస్సున నానందంబు గల్గుటచే నిచ్చినట్లును స్ఫురియించుచున్నది. దానికి దృష్టాంతముగ నీక్రిందిపద్య మున్నది. దానివలనఁ దనమనస్సునకు సమ్మతి లేక యుండఁగా దానిని సయుక్తికముగ బోధించినట్లు కానుపించును. ఆపద్య మెద్ది యనఁగా:—

సీ. సకలలోకప్రదీపకుఁ డగు పద్మినీ, మిత్త్రివంశమున జన్మించె ననియుఁ
జూచిన మగలైనఁ జొక్కుడునట్టిసౌం, దర్యసంపదసొంపు దాల్చె ననియు
జనహృదయానందజననమై సొగడిన, చతురతకల్మి నప్రతిముఁ డనియు
మెఱసి యొండొంటికి మిగులశౌర్యత్యాగ, విఖ్యాతకీర్తిచే వెలసె ననియు.
గీ. వివిధవిద్యాపరిశ్రమవేది యనియు, సరసబహుమానవిరచితశాలి యనియు
మత్కృతీశ్వరుఁ డగుచున్న మనుమనృపతి, సుభగుఁ గావించుటకు సముత్సుకుఁడ నైతి.

అని యిట్లు కృతనిశ్చయుండై తిక్కన మనుమసిద్ధిరాజునకు నంకితము చేయఁబోవుకృతిలోనివిశేషముల నీక్రిందివిధముగ సంగ్రహించి వ్రాయుచున్నాఁడు. ఎట్లన్నను :—

"ఉ. భూరివివేకచిత్తులకుఁ బోలు ననన్ దలఁపందలంబులన్
సౌరభ మిచ్చుగంధవహుచందమునన్ బ్రకటంబు సేసి యిం
పారెడుపల్కులం బడయ నప్పలుకుల్ సరిపచ్చునట్లుగాఁ
జేరుప నేరఁగా వలయుఁ జేసెద నేకృతి యన్న వారికిన్."

ఇట్లని యనంతరము కుకవినిందఁ జేయుటకుఁ గా నీక్రిందిపద్యంబుఁ జెప్పెను. ఎట్లనిన :—

"చ. పలుకులపొందు లేక, రసభంగము చేయుచుఁ, బ్రాఁతవడ్డమా
టలఁ దమకేర్పు చూపి, యొకటన్ హృదయం బలరింప లేక, యే
పొలమును గాని యెట్టిక్రమమున్ దమమెచ్చుగ లోక మెల్ల న
వ్వులఁ బొరయన్ జరించుకుకవుల్ ధర దుర్విటులట్ల చూడఁగన్."

అని యిట్లు కుకవినింద చేసి యంతటితోఁ బరిసమాప్తినొందింపక భావికాలములోఁ దెనుఁగుకవిత్వముఁ జెప్పునుకవులకు నుపయుక్తము లగుకొన్ని సూత్రప్రాయము లగుపద్యములంగూడ వ్రాసెను. అవి యెవ్వి యనఁగా :—

వడిప్రాసవిషయము.

"క. తెలుఁగుకవిత్వముఁ జెప్పన్, దలఁచినకవి యర్థమునకుఁ దగి,యుండెడుమా
టలు గొని వళులం బ్రాసం, బులు నిలుపక యొగిని బలిమి బుచ్చుట చదురే."

తద్భవములఁ గూర్పు.

"క. అలవడ సంస్కృతశబ్దము, తెలుఁగుపడి విశేషణంబు తేటపడంగాఁ
బలుకుసెడ లింగవచనం, బులు భేదింపమికి మెచ్చు బుధజనము కృతిన్."

సరసాహ్లాదముగఁ జెప్పవలె నని.

"గీ. ఎట్టికవి కైనఁ దనకృతి యింపుఁ బెంపుఁ, జూలఁ గావునఁ గావ్యంబు సరసులైన
కవులచెవులకు నెక్కనఁ గాని నమ్మఁ, డెందు బరిణతి గలుగుకవీశ్వరుండు."

అని యిట్లు సత్కవులమార్గము నుడివి యుట్టిమార్గము ననుసరించి తా నుత్తరరామాయణమును రచియించెద నని యీక్రిందిపద్యములలో వ్రాసెను ఎట్లన్నను :—

"క. అని సత్కవీంద్ర మార్గము, మనమున నెలకొల్పి సరసమధురవచోగుం
ఫనము ప్రసాదసంబో, ధనగోచరబహువిధార్థతాత్పర్యము గాన్."

ఇట్లుగాఁ జెప్పి తా నుత్తరరామాయణము నాంధ్రీకరింపఁగడఁగుటకుఁ గారణ మీక్రిందివిధంబున వ్రాసెను. ఎట్లనఁగా:—

"క. ఎత్తతి నైనను ధీరో, దాత్తగుణోత్తరుఁడు రామధరణీపతిస
ద్వృత్తము సంభావ్య మగుట, నుత్తరరామాయణోక్తియుక్తుఁడ నైతిన్.

తిక్కన యిటుల వ్రాసి వెంటనే తనతాత యగు గుంటూరి మంత్రిభాస్కరునిఁ జూచి యైనఁ దనకవిత్వము సర్వజనాదరణీయ మగు నని పల్కిన దానింబట్టి తనతాతయే రామాయణము దెనిఁగించుటచేతఁ దనకు దానిం దెనిఁగించుట కవకాశము లేక పోవుటచేత నెల్లైన శ్రీరామకథం దెనిఁగించుటకుఁ దనకుఁ గల యుత్సాహమును జూపుటకు నుత్తరరామాయణములోఁ గల రామకథఁ దెనిఁగించినఁ జాలు నని మనస్సున సంతుష్టిఁ నందినట్లుగాఁ గాన్పించును. అటు గాకున్నచో రామాయణమును దెనిఁగించుటకు భాస్కరునంతకవి యుండవలయును గాని తన వంటివాఁ డొకఁడు దానికై యత్నింపఁ దగునా యని యొరులు చేయుశంక మనస్సున నుంచికొని తిక్కన తాను భాస్కరకవి మనుమఁడనే యని చెప్పి యాభాస్కరునిసంప్రదాయానుసారముగనే తనకవిత్వముండు ననుటచేత రామాయణకవిత్వములోని సంప్రదాయ ముత్తరరామాయణములోఁగూడఁ గాన్పించు నని లోకమునకు స్పష్టపఱుపనైనను గావలయును.

తిక్కన తాను జేయు నిర్వచనకావ్యము పండితులకు మిక్కిలియానందదాయి కాఁగల దని యీక్రిందివిధమునఁ జెప్పెను. ఎట్లన్నను :—

ఉ. జాత్యనుగామి నొప్పయిన సంస్కృత మెయ్యెడఁ జొన్ప వాక్యసాం
గత్యము సేయుచో నయిన గర్వము తోడుగఁ జెప్పి పెట్ట దా
గ్గత్యముఁ దోఁపఁ బ్రాసముప్రకారము వేఁగునక్షరంబులన్
శ్రుత్యనురూప మంచు నిడ సూరుల కివ్విధ మింపుఁ బెంపదే.

క. లలితపదహృద్యపద్యం, బులనొప దార్థంబు ఘటితపూర్వాపరమై
వెలయ నిడి విశేషులనఁగా,హాల సంధించినవిధంబు నమరఁగ వెలయున్.

ఉత్తరరామాయణములో నింతవఱకే తిక్కనవృత్తాంతము గా న్పించును. ఆశ్వాసాంతమునందు వ్రాయఁబడినగద్యమున నీగ్రంథరచన కాలమునాఁటికిఁ దిక్కనసోమయాజి యజ్ఞము చేయలే దని తేలుచున్నది. ఆగద్య మెద్ది యనఁగా :—

"ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్త్రి కొమ్మనామాత్యపుత్త్రి బుధారాధన విధేయ తిక్కయనామధేయ ప్రణీతం బైన యుత్తరరాయమాయణం బనుకావ్యంబునందు"

అని యున్నది. భారతములో "బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజి" అని యున్నది. కావున నుత్తరరామాయణకాలమునకుఁ దిక్కనసోమయాజి యాహితాగ్ని కాలేదు. నిర్వచనోత్తరరామాయణములోనితుదియాశ్వాసముతప్ప తక్కిన దంతయుఁ దిక్కనసోమయాజి ప్రణీత మగుటచేత దానికిఁ గారణ మేమై యుండు నని యూహింపనై యున్నది. దాని కాగ్రంథములోని తుదియాశ్వాసమును బూర్తి చేసిన జయంతిరామకవిచే నైన కారణము చెప్పఁబడదయ్యెను. లోకప్రతీతిం బట్టి యాయాశ్వాసములో రామనిర్యాణమును జెప్పవలసి వచ్చు నని వదలినట్లుగా నూహింపనై యున్నది. అట్లే యయినచో భారతములోని స్వర్గారోహణపర్వములో మొదటఁ గృష్ణనిర్యాణంబును, అనంతరము పాండవుల లోకాంతరగమనంబును జెప్పుటయే తటస్థింపదు. అట్లు గావున దీనికిఁ గారణ మేది యైన నుండవలెను. దానిం దెల్పుగ్రంథసామగ్రి లేదు గావున దాని న్వదలి తుదియాశ్వాసము పూర్తిచేసిన కవివరునివృత్తాంత మిచ్చోఁ గొంచెము ముచ్చటింతము :—

---

ఉత్తరరామాయణము

## 8.

# జయంతిరామభట్టు.

ఇదివఱకు మనము చెప్పిన జయంతి రామకవీశ్వరునిం గూర్చిన చారిత్ర మాకవిరచిత మైనయాశ్వాసప్రారంభములోఁ గాని లోకమువా

డుకలోఁ గాని కానుపించదు. ఆశ్వాసాంతగద్యములోఁ గూడ నొకవిధముగా నున్నది. అంతమాత్రముచేత నతనికవిత్వవిశేషములు వ్రాయఁజాలి యుండవు. ఆగద్య మెట్లన్నను :—

"ఇది శ్రీమద్భద్రాద్రిధామ వరప్రసాద లబ్ధ కవిత గార్గేయసగోత్రపవిత్ర జయంతి కృష్ణభట్టారక సుభద్రాంబా వరతనూజ రామభట్టప్రణీతం బైనశ్రీమద్రామాయణం బనునాదికావ్యంబున నుత్తరకాండంబునందుఁ దిక్కనసోమయాజరచిత శేషంబు గల మీఁదికథయందు శ్రీరాముఁడు కుశలవులకు విద్యాభ్యాసంబు చేయించుటయు, అతిరాత్ర, పౌండరీక, వాజపేయంబు లాదిగా శతక్రతువులు గావించుటయు......నారాయణాఖ్యం బ్రవర్తిల్లి పూర్వరీతిని వైకుంఠ పురప్రవేశంబునను కథలు గలిగిన యేకాదశాశ్వాసము."

అని యున్నది.

దీనింబట్టి చూడ నీకవి భద్రాద్రిసమీపములోనివాఁ డనియు, గార్గేయసగోత్రుఁ డనియును జయంతి యనుగృహనామము గలరామభట్టను బ్రాహ్మణుఁ డని స్పష్టమే. ఇతనికాలనిర్ణయము చేయుట మిక్కిలి దుర్ఘటముగా నున్నది. ఇతఁడు గ్రంథాది నుత్తరరామాయణములోనితుదియాశ్వాసమును జెప్పుటకుఁ గలకారణ మొకపద్యములోఁ జెప్పి యుండెను. దానిం బట్టి తిక్కనసోమయాజి పదియాశ్వాసములు చెప్పి తక్కినది చెప్పకపోవుటకుఁ గాని యట్టియసంపూర్తిగ్రంథమును దాఁ దెనిఁగించుటకుఁ గాని కారణములు తెలియఁబడవు. ఆపద్యములో నెట్లుండె ననఁగా

"తిక్కనసోమయాజి మును దెల్గున నుత్తరకాండ చెప్పి యం
దొక్కటి జెప్పఁడయ్యె..............................
..................................................
చక్కని దేవళంబుపయి స్వర్ణఘటం బిడఁబోల్కి దోఁపఁగన్."

అని తాను దెనుఁగించు గ్రంథములోని విశేషముమాత్రము చెప్పెను. కావున నింతకంటెఁ బ్రస్తుత మీగ్రంథమువిషయమై వ్రాయము. కాని తిక్కనసోమయాజి చెప్పినపదియాశ్వాసములలోని శయ్యాచమత్కారమును బ్రౌఢిమమును నీపదునొకండవయాశ్వాసములో లే దనియును నీయాశ్వాసము చదువునపుడు తిక్కనసోమయాజి యాశ్వా

సముఁ గూడఁ బూర్తిచేసిన బాగుగ నుండియుండు ననియును దోఁచు
నని మాత్రము చెప్పెదము.

---

ఉత్తరరామాయణము.

## 9.

# కంకంటి పాపరాజు.

పైనిర్వచనోత్తరరామాయణము కావ్యముగా రచియింపఁబడి యుండుటఁ జూచి కంకంటి పాపరా జనునతఁ డుత్తరరామాయణము మహాకావ్యముగా రచియించుట కుత్సహించి తిక్కనసోమయాజి చేసిన కావ్యమునే తాను మఱియొకసారి తెనుఁగుచేయుట చర్వితచర్వణ మనియు, నెచట నైన సమానవర్ణన లున్నచోఁ దనకవిత్వము తిక్కనసోమయాజికవిత్వముతో సరి తూఁగనిచోఁ బాఠకులు తన్నాక్షేపంబుచేసెద రనియు శంక మనస్సులో నుంచుకొని యీక్రిందిపద్యముచేతఁ దన యుద్యమమును వ్యక్తీకరించుచున్నాఁడు. అది యెద్ది యనఁగా :—

"మ. వరుసం దిక్కనయజ్వ నిర్వచనకావ్యం బై తగం జేసె ను
త్తరరామాయణ మందున న్మతి ప్రబంధం బూని నిర్మించు టే
తరసత్వం బని ప్రాజ్ఞులార నిరసించం బోకుఁడీ రాఘవే
శ్వరుచారిత్రము లెంద ఱెన్నిగతుల న్వర్ణించినం గ్రాలదే."

ఇట్లు చెప్పియు నుత్తరరామాయణమునే యాంధ్రీకరించుటకుఁ గలకారణము తిక్కనపైని పోటీగా వ్రాయుటకుఁ గాదనియుఁ దాను తరియించుటకు సాధన మనియుఁ దన యుపాసనాదేవుఁడు శ్రీరాముఁ డవుటం జేసి యందులకుఁగాను దా నాగ్రంథ మారంభించితి ననియు నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పెను. ఎట్లన్నను:—

"ఉ. మానక కర్మభూమిపయి మానుషదేహముతో హితాహిత
జ్ఞాన మెఱుంగు బ్రాహ్మణుఁడు చారుకవిత్వము నేర్చి జానకీ
జానికథ ల్రచింపక యసత్కథ లెన్ని రచించెనేనియున్
దానివివేక మేమిటికి దానికవిత్వమహత్వ మేటికిన్.

"ఉ. శ్రీకరరామమంత్రజపసిద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి వెన్క వా
ల్మీకి రఘుప్రవీరకథలే రచియించి కదా చెలంగ ము
ల్లోకములందు నెల్లమునులుం గొనియాడఁగ నట్టి దాటఁ బు
ణ్యాకర మైనరామకథ హైన్యము మాన్పదె యెట్టివారికిన్."

అని యిన్నివిధములుగఁ బాపరాజు తనకు జనులవలనఁ గల్గఁబోవునిందను నివారించుకొనుటకుఁగాను యత్నించెను. ఇది యెంతశ్లాఘాపాత్ర మైనగుణము. ఆధునికులు పాపరాజుం జూచి కవిత్వవిశేషములు నేర్చుకొనుటయే కాక గృహస్థమర్యాదను గూడ నేర్చుకొని యితరులు ప్రారంభించినకృతు లనుచ్ఛిష్టము గ్రహించుటకు సిద్ధపడకుండుట నేర్చుకొనెదరుగాక. అట్టికార్యముం జేయఁబోయి పొందెడియవమానంబునుండి తొలఁగుదురుగాక.

## పాపరాజువంశముంగూర్చి.

ఈకవి తనవంశమును వర్ణించుకొనుటకుఁ బూర్వము తాను జన్మించిన నియోగిశాఖాబ్రాహ్మణుల నాఱ్వేలవారిని వర్ణించెను. ఆవర్ణన ప్రాచీనచారిత్రగాథల కన్నిటికిని సంగ్రహము గావున దాని నీక్రింద వివరించెదను:—

## ఆఱ్వేలనియోగులవర్ణనము.

"సీ. అఖిలరాజాధిరాజాస్థానజనహృద్య, విద్యావిహారు లాఱ్వేలవారు
కల్పకబలికర్ణకలశార్ణవోదీర్ణ, వితరణోదారు లాఱ్వేలవారు
సజ్జనస్తవనీయసతతనిర్వ్యాజ, హారిపరోపకారు లాఱ్వేలవారు
ఘనదుర్ఘటస్వామికార్యనిర్వహణప్ర, వీణతాధారు లాఱ్వేలవారు.
గీ. విమతగర్వాపహారు లాఱ్వేలవారు, అట్టియాఱ్వేలవారిలో నలఘుకీర్తి
వెలయు శ్రీవత్సగోత్రారవిందహేళి, మహితగుణశాలి వల్లభామాత్యమౌళి.

దీనింబట్టి యాఱ్వేలనియోగులలోఁ బెక్కండ్రు రాజాధిరాజుల యాస్థానములలోఁ బ్రకాశింపఁదగిన విద్యావిశేషములు గలవా రనియును, విశేషవితరణశాలు లనియును, నిందాదూరు లగుపరోపకారు లనియును, దుర్ఘటస్వామికార్యనిర్వాహకు లనియును, శత్రువుల గర్వముం బరిహరించువారనియును దెలినది. అట్టియాఱ్వేలవారిలో శ్రీవత్సగో

త్రుఁ డగు వల్లభరాజు తనకు మూలపురుషుఁ డని పాపరాజు చెప్పెను. అతని సంతతి.

వల్లభరాజు
|
అయ్యన్నమంత్రి
|
అప్పయ్యమంత్రి
|
పాపరాజు. (గ్రంథకర్త.) — నరసింహము.

పాపరాజునకుం గల యధికారపదవి.

ఈ పాపరాజు కవిత్వవిభవోపేతుఁడే గాక యధికారాదివిభవోపేతుఁ డని యాశ్వాసాంతగద్యములలో వ్రాయఁబడిన వాక్యములం బట్టి యోజింపవలసి యున్నది. ఎట్లన్నను :—

" గద్యము. ఇది శ్రీమదనగోపాలకృపాకలితకటాక్షవీక్షా సమాసాదిత చతుర్విధానవద్యకవిత్వవిద్యావధానాధునాతనభోజరాజ సకలవిద్వజ్జనాభివర్ణితోదీర్ణ వైభవాధఃకృతరాజరాజ, రాజయోగసామ్రాజ్యలక్ష్మీవిలాస ధురంధర, ధరాధిపసభాంతర స్తవనీయ, నయకలాయుగంధర బంధురమనీషా విశేషమంథానవసుంధరాధరశోధిత గణితశాస్త్రరత్నాకర, వినయాదికగుణరత్నాకర, కంకంటివంశపయఃపారావార పరిపూర్ణసుధాకర అప్పయామాత్యసంక్రందననందన, విజ్ఞానవిభవజితసనందన, విష్ణుమాయావిలాసాభిధాన యక్షగాన నిర్మాణప్రవీణతానిధాన పాపరాజప్రధాన ప్రణీతంబైన శ్రీమదుత్తరరామాయణం బను మహాకావ్యంబునందు ".

దీనిం బట్టి చూడఁగా నీపాపరాజు కేవలకవిత్వవిశేషములు గలవాఁడే గాక, విశేషధనికుఁ డనియు, రాజయోగాద్వైతశాస్త్రప్రవీణుఁ డనియుఁ బ్రభుసంస్థానములలో న్యాయకార్యవిచారణాదక్షుం డనియును, గణితశాస్త్రవిశేషజ్ఞుఁ డనియును జ్ఞాని యనియును, విష్ణుమాయావిలాస యక్షగాననిర్మాత యగుటం జేసి సంగీతములోఁ గూడఁ బండితుఁ డనియును దేలినది.

### పాపరాజునకుఁ బుప్పగిరి తిమ్మకవి సహాయుఁ డౌట.

ఈపాపరాజునకు నుత్తరరామాయణగ్రంథరచనలోఁ బుప్పగిరి తిమ్మనకవి సహాయుఁడై యుండినట్లీగ్రంథములోననే కాన్పించును. ఆ వృత్తాంతముఁ జెప్పుటకుఁ బూర్వము పాపరాజు తానొకకలఁ గంటి ననియును, ఆకల తనకు మిత్త్రుండును సహాధ్యాయియు నైనపుప్పగిరి తిమ్మకవితోఁ జెప్పఁగా నతఁ డందులవిశేషముల విప్పి చెప్పి తన్ను గ్రంథరచన కుత్సహించి సహాయుఁడు కాఁగాఁ దా నీగ్రంథమును బ్రారంభించితి ననియును జెప్పెను. ఎట్లన్నను :—

క. అని పల్కి యాకృపాలుఁడు, ననుఁబయు నే మేలుకాంచి స్వప్నమునం దు
న్నను నేలుస్వామిఁ గనఁ గలి, గొనె యని రోమాంచకంచుకితగాత్రుఁడ నై.

"మ. హనుమద్దివ్యపదారవింద మకరందానంద నేందిందిరా
త్మ ననేకాంధ్రకృతి ప్రకల్పనసమర్థం బుప్పగిర్యప్పనా
ర్యునిసత్పుత్త్రినిఁ దిమ్మనాఖ్యకవిచంద్రున్ మత్సహశ్రోతఁ బ్రో
ద్దున నేఁ బిల్వఁగఁ బంచి కన్నకల సంతోషంబునం దెల్పినన్.

"మ. అతఁ డానందముఁ జెంది నన్నుఁ గని యన్నా జాళువాసైఁడికిన్
గృతకర్ణాంచితరత్న మబ్బినటు లయ్యె న్నీవు వాక్పౌత్రిధిమం
గృతి సేయంగఁ దొడంగురామకథనం గృష్ణుండు రా జౌటఁ బ్ర
స్తుతి గావింపఁగ మాకు శక్యమె భవత్పుణ్యప్రభావోన్నతుల్".

"తే. అని కిరీటికి శౌరి తోడైనయటుల, నమ్మహాకవి సాహాయ్య మాచరింపఁ
గృతి సొనర్పఁ గఁ బూనినయేను మొదట, నెంతు మద్వంశవిధ మది యెట్టులనిన.

### పాపరాజు కాలనిర్ణయము.

దీనిని సూచించుట కీగ్రంథములో నేమియు నాధారము లేదు. కాని యీగ్రంథకర్త పుప్పగిరితిమ్మకవిసమకాలీనుఁ డని చెప్పి యుండుటం జేసి యతనికాలముంబట్టి యైనను దీనిని నిర్ణయింత మని యోఁచింపఁగా నదియును నంతమాత్రముగానే యున్నది. అతనిపేట దశావతారచారిత్ర మనుగ్రంథ మొకటి ప్రఖ్యాతి నంది యున్నది. అది యతనిచే రచిత మైనను ధరణీదేవులరామమంత్రిపేరు బెట్టి రచియింపఁబడినది. అం దీతిమ్మనపే రైనను గానరాదు. ఇట్టిచో నేవిధముగ

దీనిని నిర్ణయింపఁగలమో నాకు బోధ కాకుండ నున్నది. దశావతార చరిత్రంగూర్చి వ్రాయుచో నీవిషయమై సంపూర్ణముగ సంవాదించెదను. ప్రస్తుతములో మాత్రము లోకము వాడుకంబట్టి దానిని గ్రంథకర్తయగుపుష్పగిరి తిమ్మనయును, ధరణీదేవులరామమంత్రియును, కంకంటి పాపరాజును సమకాలీనులనియును వారందఱును కృష్ణరాయానంతర కాలములోఁ బెన్గొండ, చంద్రగిరి సంస్థానములలో నాధిపత్యముచేసిన వీరవేంకటపతిరాయనిమంత్రి యై యతనివలనఁ జామరయుగళమును, పల్యంకిక భద్రదంతి మొదలగు సన్మానముల నందిన మదగలతిమ్మమంత్రి మనుమఁడగు రామమంత్రికాలములోనివారుగా నిర్ణయింపఁబడవచ్చును. ఈమదగలరామమంత్రిపేరిటనే దశావతారచరిత్రము కృతియియ్యఁబడినది కావున నీపైకవు లందఱును శాలివాహనశకము పదునేడవశతాబ్దారంభములోనివారుగా నూహింపఁబడవచ్చును.

### పాపరాజుకవిత్వశయ్యాదులు.

ఇతనికవిత్వము ప్రబంధకవులకవిత్వమురీతిని మిగులఁ బ్రౌఢిమ గలదియు రసవంతమైనదియు నని చెప్పవలసి యున్నది. కాని వ్యాకరణములో మట్టుకుఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యము లగపడును. ఇతఁడు ప్రబంధకవులవలెఁ దదవసరశాస్త్రములన్నిటిని విశేషించి పరిశీలించినవాఁడును, విశేషపరిశ్రమ చేసినవాఁడును గాకపోవచ్చును. కవిత్వవ్యాసంగములో మట్టుకుఁ బరిశ్రమ కలవాఁడౌటచేత ధారాశుద్ధియును, భావప్రకటనయందు సమర్థతయును, విశేషించి యున్నవి. దానిం దెల్పుటకొఱకటిరెండు పద్యముల నీక్రిందఁ జూపెదను.

#### ద్వ్యర్థి.

"శా. వైదర్భీవిలసద్విలాసమునఁ జెల్వం బూని సత్యోక్తి నెం
తే దీపించి కళింద జోజ్జ్వలరసాప్తిన్ మించి భద్రాత్మకం
బై దీవ్యద్ఘనలక్షణాశ్రయసమాఖ్యం గాంచుమత్కావ్య మా
హ్లాదం బిమ్ము గ్రహింపఁ గృష్ణునకు వర్ణించే కదా యొయ్యదన్."

## యమకము.

సీ. చిత్రకూటమణీవిచిత్రకూటసుకేతు, చిత్రకూటస్థలాసీనుఁ డగుచు
దండకాశరభవేదండకాసురముఖో, ద్దండకాసరమృగధ్వంసి యగుచు
మానవారితపూజ్యమానవాసవిరాధ, మానవాదహిమోగ్రభానుఁ డగుచు
దానవాగ్నిభిదానిదానవార్యభయప్ర, దానవాక్పరితుష్టమౌని యగుచు
దూషణాలాపఖరఖరదూషణాము, రేషణద్వేషణానేకశోషణాతి
భీషణాశనిఘోషణాశ్లేషణాస్త్రి, పోషణుఁడు మించె రఘువంశభూషణుండు.

## ఆంధ్రము.

సీ. చలిగట్టుదొరపట్టి జపియించుమంత్రంబు, వేయుఁ జెవులతమ్మి వెలయునంచ
పలుకుఁగొమ్మకు తేనిఁ గలిగించుతొలిపెద్ద, యీరేడుజగముల నేలుఱేఁడు
ప్రాఁబలుక్కజవరాంద్రబలగంపుముచ్చట, పెనునీటఁ దేలాడుపిన్నపాప
మరుగొంగవలపుఁదామరమీఁదియొలదేఁటి, కలిమిచెయ్యారినోములఫలంబు,
కటికచీఁకటివెల్గు నొక్కట వెలుంగు, మేటిరేద్రిమ్మరులగంటుపోటుబంటు,
తొగలఁ దమ్ములఁ బ్రోచుకన్దోయిఁ జాము, వేల్పుకొసల్యకొమరుఁడై వృద్ధిఁబొండె

## ముక్తపదగ్రస్తము.

సీ. శ్రీకరరఘుకులక్షీరాంబునిధిసోమ, సోమముఖ్యామరస్తోమధామ
ధామనిధిప్రశస్తప్రతాపోదార, దారకవిత్వవిదారవీర
వీరభద్రోన్నిద్రవీరరసాధార, ధారణాభ్యాసచేతఃప్రచార
చారణశ్రీవిలాసనిరస్తరాజీవ, జీవభావైక్యదృష్టిప్రదాన
గీ. దానవప్రాణహృతిప్రాణతతిభుజంగ, జంగమస్థావరరచనాంచత్ప్రభావ
భావనాదూర బహుపావనావతార, తారకబ్రహ్మనామ కోదండరామ.

శ్రీ ర స్తు.

# కవి జీవితములు.

## ఆంధ్రపంచకావ్యకవులచారిత్రము.

## 10.

## అల్లసాని పెద్దన.

దీనిని విస్పష్టముగాఁ దెల్పుదృష్టాంతములు విశేసముగ లేవు. మనుచరిత్రములో నచ్చటచ్చట వివరించినసంగతులం బట్టి కొంచెము చారిత్రము సమకూర్పవలసి యున్నది. ఇతనిగ్రంథారంభస్తోత్రములం బట్టి స్మార్తుఁ డని తోఁచుచున్నది. స్మార్తులు సామాన్యముగా బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల నుమారమావాగ్భామామణులను. వినాయకాదు దులను వర్ణించి పద్యములను రచియించెదరు. అట్లుగా నీతఁడును చెప్పెను. గాని తనగురుని వర్ణించి చెప్పినయీక్రిందిపద్యమువలన నాతఁడు స్మార్తుఁడు కాఁడేమో యని తోఁచుచున్నది. ఆపద్య మెట్లన్నను:—

క. కొలుతు న్మద్గురు విద్యా, నిలయు న్గరుణాకటాక్షనిబిడజ్యోత్స్నా
దళితాశ్రితజనదురిత, చ్ఛలగాఢధ్వాంతసమితి శఠగోపయతిన్.

అనుదీనింబట్టి శఠగోపయతీంద్రునిశిష్యుం డైనట్లును వైష్ణవమత ప్రవిష్టుఁ డనియుం దోఁచెడిని.

ఈతఁడు నందవరీకు లను నియోగులలోనియొకవంశస్థుఁ డగున ల్లసాని చొక్కనమంత్రి కుమారుఁడు. రాయలయాస్థానకవిశేఖరుఁడు, ఆంధ్రమున కెంతయుఁ బ్రసిద్ధుఁడు. సంస్కృతమునంగూడ నసమానప్రజ్ఞ కలవాఁడు, ఈతనికిఁ బూర్వు లగుపురాణకవులును, కావ్యకవులును నొనరింపనిప్రబంధకవనమునకుఁ గ్రొత్తత్రోవ లీతఁడు కల్పించుటంజేసి యాంధ్రకవితాపితామహుఁడని విఖ్యాతబిరుదు గల్గినది. ఈతని రాయలు

" ౼ హితుఁడవు చతురవచోనిధి, వతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థ
స్మృతియుతుఁడ వంధ్రకవితాపితామహుఁడ వెవ్వ రీడు పేర్కొన నీకున్."

" చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగక్రియ గూఢము గాక ద్రావిడీ
స్తనగతిఁ దేట గాక యఱచాటగు నాంధ్రవధూటిచొక్కపుం
జనుగవఁబోలె గూఢముగ జాటుఁదనంబును లేక యుండఁ జె
ప్పిన నదిపో కవిత్వ మనిపించు నగించుటు గాక యుండినన్."

" ఉ. అఱవలచన్నులంబలె బయల్పడనీయక ఘూర్జరాంగనా
గురుకుచయుగ్మముంబలె నిగూఢము కాక తెనుంగు దేశపుం
గరితలచన్నులంబలె నొకానొకయించుక గానుపించినన్
సరసులు మెత్తు రక్కవితచందము నందముగా జగంబునన్."

అని కృష్ణరాయఁడు పెద్దనకవిం జూచి తనపేరిటఁ గృతి రచియింప యత్నింపవలయు నని తఱుచుగా నుత్సహించుచుండెనఁట ! అట్లుత్సహింపఁబడినను మంచిది రచియించెద నని కాలయాపన చేయుచుండెను గాని గ్రంథారంభముమాత్రము చేయఁబడదాయెను. ఒకనాఁడు పెద్దన యిట్లు కాలయాపన చేయుటకుఁ గారణ మేమి యుండు నని యూహించి యతనిం బిలువనంపించి కృతి రచియింప నారంభించినఁగాని తాను భుజియింప ననియు నాదినమునందే కృతి యారంభింపక తప్పదనియును బలవంతపెట్టి చెప్పిన విని పెద్దన యిట్లనియె.

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చి యిచ్చుక
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన మూయ్యెలమంచ మొప్పుత
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగలలేఖక పాఠకోత్తము
ల్దొరికినఁ గాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మటన్న శక్యమే.

అని నుడివిన రాయఁడు పెద్దన్న యభిప్రాయానుసారంబుగ నొక్క దివ్యభవనంబును, గోకట మొదలగు నగ్రహారాదికము నిచ్చి సంతోషపెట్టెను. అనంతరము కృష్ణరాయఁడు మరలఁ బెద్దనకవివలనఁ గృతినందు నిష్టము కలవాఁడై యిట్లనియె.

గీ. సప్తసంతానములలోఁ బ్రశస్తిఁ గాంచి, ఖిలము కాకుండునది ధాత్రిఁ గృతియొకండె
కృతి రచింపుము మాకు శశివంశమునకు, సకలసుధామరోత్తముఁ బెద్దనార్య.

పెద్దన దానికి సంతసించి "మనుచరిత్రం" బను నొక ప్రబంధమును రచియించి తెచ్చెను దానిని సాంతముగ విని కృష్ణరాయఁ డతనికి విశేషబహుమానంబు గావించెను. ఈగ్రంథమునఁ బ్రబంధమునకు వలయు వర్ణన లన్నియు నున్నయవి. ఇందుఁ గల్పనలు శ్లేష విశేషముగ లేకుండనుండును. కొన్ని స్థలములు సంస్కృతజటిలములు. మఱి కొన్ని తావు లచ్చ తెనుఁగుగలవి. కొన్ని మిశ్రంబులు, ఈతనియుభయభాషాపాండిత్య మాయాస్థలములఁ జూచినచో గోచరం బగును, అప్పటివారలలోఁ గూడ నీతని కీడగువాఁ డీతఁడే యని చెప్పవచ్చును. "పెద్దన వలెఁ గృతిసెప్పిన, బెద్దన వలె" అనులోకోక్తియుం గల్గె, ఈకవికి జ్యోతిషంబునఁ గూడ నసమాన ప్రజ్ఞ గలదు. ఆవిషయమున పద్యము లచ్చటచ్చట నీగ్రంథముననే చూడనగును. సంస్కృతజటిలముగ నుండు పద్యము:—

క. నరనారాయణచరణాం, బురుహద్వయభద్రచిహ్నముద్రితబదరీ
తరుషండ మండలాంతర, సరణిం ధరణీసురుండు చనిచని యెదుటన్,

అన్యదేశ్యంబు లుంచి చెప్పినపద్యము.

సీ. పచ్చనిహారుమంజిపనివాగ పక్కెర, పారసిపల్లంబు పట్టమయాము
రాణ నొప్పారు పైతాణంపు సింగిణి, తళుకుల కోరీతరకసంబు
మిహిపసిండిపరంజు మొహదాకెలంకుల, తావుగుజ్జరివన్నె కేవడంబు
డాకెలంకున సిరాజీకరాచురికత్తి, కఱఁగటఁ గ్రొవ్వాఁడిగోలకలపాది.
తే. పీలిపంచెతలాటంబు పేరజంబు, మణులమొగముట్టుఁ బన్ని సాహిణియొకండు
కర్తయెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ, బాంధవం బగునొక మహాసైంధవంబు.

మిశ్రమున కుదాహరణము.

సీ. బుద్ధీంద్రియక్షోభములకుఁ బెట్టనికోట, పాపంబు రాశిదుర్వ్యాకృతిఁ గోడ
ఖలదురాలాపమార్గణవజ్రకవచంబు, రణమహీస్థలికి శ్రీరామరక్ష
శాత్రవదుర్గర్వసంస్తంభనౌషధి, మొనయుచింతాశ్రేణిమూఁకవిప్ప
రోగాదిసంసిద్ధులోనగూర్చు పెన్నిధి, తూలు నేకాకులతోడునీడ,
తే. సకలసుగుణప్రధానంబు సకలకార్య, జాలసాఫల్యకఠణైకసాధనంబు
ధైర్యగుణ మట్టిధైర్యంబుఁ దక్క పాఱఁ, దత్తరింతురె యకట మీతరమువారు.

ఈ పెద్దనయే యపుడపుడు కృష్ణరాయలపై రచియించిన చాటుధారపద్యములు కొన్ని గలవు. వాని నిచ్చో వివరింతము:—

మ. సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డదు
ర్దమకోర్దండపుళిందకోటి యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా-
ర్గమునం గాంచి శబాసహోహరిహరంగా ఖూబుఖోడాకితే
తుమకీబాయల బాయిరే మలికి యందు ర్మింటికిన్ బోవుచున్
మ. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఝరీపోవణీ
మాయాభీరు ముటాకులోఁబహుటు రేమాయాసటాజాహిరే
మాయాన్మేయమడే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యత్నునిన్.
శ్లో. వీరాగ్రేసర కృష్ణరాయ నృపతే త్వద్వైరికాంతా వనే
ధావంత్యః కుచయానరోమలతికావ్యాహారలీలాధృతః,
ప్రాప్తాన్ కోకమదేభపన్నగశుకాన్ రుంధంతి వక్త్రేందునా
మధ్యేనాపి కచేన కంకణాల సద్వైవస్వగ్గరత్నైరపి.
సీ. చిన్నకపూసలు గూర్చు చెలువైనపూదండ, దండాటగలవేల్పు తపసికొండ
కొండాటములను జిక్కులు బెట్టుజడదారి దారితప్పక గట్టుజీరునలుగు
నలుగుటింటికి వెన్నుఁ డిలకుఁ దెచ్చినచెట్టు, చెట్టుగొట్టగఁ జేయుచెలువతోడు
తోడు క్రీడికి సైఁదొరతోడఁబుట్టువు, పుట్టువిబ్బులకానిపొందుకాఁడు
గీ. కాడుపూరిజనించినఘనునితల్లి, తల్లిబిడ్డలఁ బెండ్లాడుగొల్లమనికి
మనికితఁబుల నీడేర్చుఘనుఁడవిందు, విందు సత్కీర్తి నరసింహవిభునికృష్ణా."

మనుచరిత్రలో నల్లనిసాని పెద్దన యీక్రింది విధముగఁ గృష్ణరాయుని వినుతించె నెట్లన్నను:—

సీ. ఉదయాచలేంద్రంబు మొదల నెవ్వనిపచ్చ,రతకుఁ గ్రౌంచాచలరాజ మయ్యె
నావాడపతిశకంధరసింధురాధ్యక్షు, లరిగాపు లెవ్వానిఖరతరాశి
కాపంచగౌడధాత్రీకలం బెవ్వాని, కసివారుగా నేఁగునట్టిబయలు
సకలయాచకజనాశాపూర్తి కెవ్వాని, ఘనభుజాదండంబు కల్పశాఖ
గీ. ప్రబలరాజాధిరాజవీరప్రతాప, రాజపరమేశబిరుదవిభ్రాజి యెవ్వఁ
డట్టిశ్రీకృష్ణదేవరాయాగ్రగణ్యుఁ, డొక్కనాఁడు కుతూహలం బుప్పతిల్ల."

అనుసీపద్యమువలన మనుచరిత్రము కృతి నందునాఁటికె కృష్ణరాయఁడు "ఉదయగిరిసమ" ను జయించె ననియు నావాడశకంధరసింధుదేశాధిపతులు కప్పము నిచ్చుచుండి రనియుఁ బంచగౌడలదేశముపై ననేక పర్యాయములు దండయాత్రలు చేసె ననియు రాజాధిరాజ వీరప్రతాపరాజపరమేశ్వర బిరుదములు గల్గి యుండె ననియుం దేలినది.

ఈకవిరాయుల సభాస్థలిలో ననేకసమస్యలు పూర్తి సేయుచు ననేకసమస్యలితరకవుల కిచ్చుచు విద్యావినోదంబులు పెక్కులు సేయుచుండును. వానిలో నితఁ డితరుల నడిగినవానిం గొన్నిటి నిట వివరింతము ఒక్కానొకదినంబున రాధామాధవుం డనుకవిశిఖామణి రాయలఁ జూడఁ జనుదెంచినఁ బరీక్షింప నితఁడు నియమింపఁబడియె. అతనిసామర్థ్యాతిశయంబు చూడ నగరు, తొగరు, వగరు, తగరు అనుపదంబులు ప్రాసస్థానంబులం దుంచి శ్రీరాము లరణ్యవాసంబున కేఁగునట్లుగ వర్ణింపుమని యడిగెను, దాని కాతఁడు పల్లెయని:—

" చ. నగరు పగాయె నింక విపినంబుల కేఁగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగదు కుమారులార యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోఁపఁగాఁ
దొగరున రత్నఁ గట్టి మదిఁ దోఁచక గద్గదభిన్నకంఠియై
వగరుపుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యుఁడు తల్లికిట్లనున్. "

అని చదివిన నీతఁడు మెచ్చి "యోయీ భారతంబులోనికథ కావలయును" అనుడు పల్లెయని యాతఁడు. :—

" చ. తొగరుచి కన్నదోయిఁ గడుఁ దోఁపఁగ గర్ణుఁడు భీమసేను పైఁ
దగరు ధరాధరంబుపడిఁ దాఁకినభంగినిఁ దాఁకి నొచ్చిన
న్వగరుపుచున్ వెసం బరుగువాఱిన నచ్చటిరాజలోకము
ల్నగరు సుయోధనాజ్ఞ మది నాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా. "

అనుడుఁ బెద్దన యేదీ? భాగవతంబునఁ జెప్పు మనుడు నాతఁ డిట్లనియె:—

" చ. వగరుపుమాత్రమే పరుఁడు వత్స్యుఁడు గాఁడు సఖీసఖత్వమె
న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁ డిటు డించుట లెల్ల యుద్ధవా
తగ రని కాక మోహపులతాతను లైన విడంగఁ జూతురే
తొగరుచి యోషధీశునకఁ దోఁచునె యుమ్మలికంబు మానుకే. "

అని చదివినయాతనియాశుధార కెంతయు నలరి రాయలకడ నాతని నెంతయు శ్లాఘించెను. రాయఁడు నాతనికి విశేషసన్మానంబు సేసి పుచ్చెను.

ఈపెద్దన పూర్తిచేసినపద్యంబు లనన్యభేదంబులు, ఒకానొక దినంబున రాయం డొకపెండేరంబు దెచ్చి యాస్థానంబునం దుంచి యాం

ధ్రమునందును సంస్కృతమందును కవిత్వము సమానముగఁ జెప్పఁ గలవారలు దీనిం గైకొనం దగుదు రనియె. దానికి సభలోనిపండితు లందఱు నాలోచించుచు నుండిరి. అంత నీయాంధ్రకవితాపితామహుఁడు లేచి నిలిచి యీక్రిందిపద్యముఁ జదివె దానికి సభ్యు లందఱును మెచ్చి యీ పెండేర మీతనికిఁ దగు ననిరి. నాఁటనుండియు నీతనికిఁ "కవిగండ" యని బిరుదు గల్గినది. ఈతఁడు చెప్పినపద్యమును "ఆంధ్రకవితాపితామహునిసింహావలోకనము" అని యందురు. అది యుత్పలమాలికా వృత్తమాలిక. ఎద్ది యనిన :—

" ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసఁగుపూఁపబెడంగులు నూపునట్టివా
కైతలు జగ్గనిగ్గు లెవగావలెఁ గమ్మన కమ్మనవ్వలెన్
రాతియుం బవల్ మఱపురాదను నాచెలియోర జంపుని
ద్రాతరితీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁ దలఁచినన్
బ్రాతిగఁ బైకొనన్వలెను బైదలి కుత్తుకలోనిపల్లటీ
కూఁత లనన్వలెన్ సొగసుకోర్కు లెఁ గావలె నాలకించినన్
చేతులకొద్ది కౌఁగిటను జేర్చినముద్దులచిన్ని పొన్ని మే
లూఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చట గావలె విచ్చిచూచినం
దాతొడ నున్నమిన్నల మిటారపుముద్దులగుమ్మకమ్మనా
వాతెఱదొండపండువలె వాచవి గావలెఁ బంటనూఁదినన్
గాతరతమ్మిచూలిదొరకై జవటూడెడుగబ్బిగుబ్బపె
న్మూఁతల నున్నకాయసరిఁ బోల్చెడికిన్నరమెట్టుబంతిసం
గాతపుసన్నతంతిబయకారపుకన్నడగౌలవంతికా
సాతతతానతానలపసం దివుటాడెడిగోటమీటుబల్
మ్రోఁత లనన్వలెన్ వలపు మొల్లము గావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిని సంస్కృతంబు పచరించినపట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయగర్భనికటీభవదానసుపర్వసాహితీ
భౌతికనాట్యరంగ ప్రకర భారతభారత సమ్మతప్రభా
శీతన గాత్మజాహృదయ శేఖరశీతమయూఖ రేఖికా
పాతనఖప్రపూర్గ బహుభంగ ఘుమంఘుమఘుంఘుమాన్భటీ
జాతకతాళియుగ్మలయ సంగవిడంబి విడంబి రామృదం
గాతతతేహితత్తహిత హాథిత గానకతానడిండిమి

వ్రాతలయానుగుణ్యపదహారిపహాద్వహారి రిశోభితా
నూతనఘుల్లులాచరణనూపురజాలఝుళీ మరందసం
ఘాతవిఘుద్ధునీ చకచక ద్విక చోత్పల. సారసంగ్రహా
యాతసుమారగంధవహహారి సుగంధవిలాసయుక్తిమై
చేతము చల్లచేయవలెఁ జిల్లనఁ జల్లనలెక్ మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృత పాయసప్రసా
రాతి రసప్రసారరుచిరప్రతి గావలె సారెసారెకున్.

పాఠాంతరము.

ఉ. మా. పూఁతమెఱుంగులున్ పసరుపూఁపబెడంగులు చూపునట్టివా
కైఁతలు జగ్గునిగ్గు తెనగావలెఁ గమ్మనఁగమ్మనన్వలెన్
రాతిరియున్నవర లక్ష్మిఅపురానిహాయలెచ్చెలియారజంపుని
ద్దాతరితీపులున్నవలెను దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినం
డాతోడ నున్నమిన్నలమిటారపు ముద్దులగుమ్మకమ్మ నా
వాలెడఁదొండపంటివలె వాచవి గావలెఁ బంట నూఁదినన్
జేతులకొద్ది కౌఁగిటను జేర్చినకన్నియ చిన్నిపొన్నిమే
ల్పూఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చటకావలెఁ బట్టిమాచినం
బాఁతిగఁ బైకొనన్వలపుఁ బైదలిసుత్తుకలోనిపల్లటీ
కూఁతలునున్నలెక్ సొగసుకోర్కులు గావలె వాలకించినం
గాతలతమ్మిచూలి దొరకైవసపుంజవ రాలిసిబ్బెపు
న్మేతెలియుబ్బరంపు జిగిబిబ్బగుబ్బగుబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనున్న కాయసరి పోఁడిమికిన్నర మెట్లబంతిసం
గాతపుసన్నతంతిబయవారపుకన్నడ, గౌళ, పంతుకా
సాతతతాన తానలపసుందివుటాడెసు గోటమీటుబల్
మోఁత లనన్వలెన్ మరువు పిల్లము గావలె నచ్చతెన్గు రీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించినపట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయగర్భనిక టీభవ దానవపర్వసాహితీ
ఘాతిక నాటకప్రకర భారతభారత సమ్మతప్రభా
శీతనగాత్మజాగిరిశశేఖరశీతమయూఖరేఖికా
పాతసుధాప్రపూరబహుభంగ ఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మలయ సంగతి చుంచు విపంచికామృదం
గాతతతత్తతాధిహిత హోధిత దంధణుధాణుదింధిమి
వ్రాతలయానుగుణ్య పదవారిపహాద్వహారికింకిణీ
నూతనఘుల్లులాచరణ నూపురఝాళఝుళీక రాజ్జసం

ఘూతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహా
యాతకుమారగంధవహ హారిసుగంధ విలాసకృత్యమై
చేతము చల్లజేయవలె జిల్లన చల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీ మధుమధుద్రవ గోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారరుచిరప్రతి గావలె సారెసారెకున్."

అనుసీపద్యంబుఁ జదివినపెద్దనకవిని రాజులు సభ్యులును నెంత యుఁ గొనియాడి యతనియాశుధారం గీర్తించి యీయందెను ధరింప నతఁడే సమర్థుం డనిరి. అపుడు కృష్ణరాయం డాకవిగండపెండేరము గొని యాతనిపాదంబు పట్టికొని దానిం దొడిగెను. దానికి సభ్యులంద ఱును సంతసిల్లిరి. ఇట్లు గౌరవించినరాజుం గాంచి పెద్దన విశేషానంద ముతో నాతని నొకపద్యంబు చెప్పి దీవించెను. అదెట్లనిన:—

పంచపాది.

శా. శ్రీరాంభోనిధియందు రాగసరణిం జిచ్ఛక్తిఁ బ్రాపించి త
ద్ఘోరాజత్కుసుదస్థగోపవిలసద్ఘోరాజగోలోకతా
స్ఫారాలోకన తేజగాత్రచలనస్వాంతాద్రిదంభోళికృ
త్సారజ్ఞానసనందనాదిమునిబృందాధిక్యసామర్థ్యవాఃపూరాకారత నిద్రఁ జెందుకరుణాంభోరాశి నిన్ బ్రోవుతన్.

ఈపెద్దనకడ నొకభట్టు చిరకాలమువిద్యాభ్యాసము సేయుచుం డెను, ఈచిన్నవాఁడు విద్యకఱచుటయందు మిగుల శ్రద్ధాళుఁడై యుం డువాఁడు కావున నీతనియెడఁ బెద్దనకు నెక్కుడుప్రేమ యుండి విద్యా మర్మములనన్నిటిం గ్రమక్రమంబుగ బోధించెను. ఇట్లుండ నొకనాఁటి రేయిఁ బెద్దన పండియుండి యొకానొకవర్ణనాంశం బూహించుచుండెను. అపుడీభట్టు గురునిపాదసేవ సేయుచునుండి స్వామీ! మీ రూహించు వర్ణనకు బాధకంబు గలదు దాని నింకొకవిధంబున నూహింపుఁ డని త ద్విధం బెఱింగించె, దాని విని యత్యాశ్చర్యంబునఁ బెద్దన యిట్లుచింతిం చెను. అహహా! నాకుం దోఁచనియీకఠినవర్ణనం బీతఁ డూహించుట చే వీనిమనోదార్ఢ్యంబు విశేషంబని తెలియుచున్నది, వీఁడు మత్సమం

డయ్యెను. కావున శుశ్రూషార్హుండు గాఁడు" అని వానిం జూచి "రా యీ! యిఁక నాపాదములు ముట్టకుము; ఇంటికడనే యుండి పాఠములు చింతన సేయుచుండుము, రాజదర్శనార్థము నిన్నుఁ దోడ్కొని పోయెదను" అని దానికిఁ దగు నుపాయ మన్వేషింపుచుఁ గొంత చింతించి పర్యాయంబున నాలోచింత మని నిశ్చయించి భట్టుం జూచి నేను లేకుండ రాజుకడకుఁ జనవల దని తెల్పి తా నిదురించెను. అంత భట్టు తనప్రజ్ఞావిశేషములు పెద్దనకే యధికముగఁ దోఁచుట తెలిసికొని మిక్కిలి సంతసించి రాజదర్శనమునకుఁ జనఁ దనలోఁ దా నిట్లు చింతించె. "పెద్దన నన్నుఁ దా లేనపుడు రాజుకడ కఱుగవల దనెను. దీనికిఁ గారణం బేమి. నాకు విశేషసన్మానము గల్గు నని యెంచి కానోవును, ఇట్టి వాని నమ్మినఁ గార్యం బేమి? కావున నే నిపుడు రాజుకడ కేఁగి మద్వృత్తాంతం బాతని కెఱింగించి వచ్చెద. ఉపయుక్తమైన నీతం జేదేనియుంకిలి గావింపనోవును. అని యెంచి తత్‌క్షణంబ బయలువెడలి నగరు చేరం జని తనవార్త రాజునకుఁ బంపిన నాతఁడు కవి వచ్చె నని విని సంతసించి యపుడు సమయం బొసంగిన నీభట్టు కట్టెదుట నిలిచి కైవారంబు సేసి "కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుక సొచ్చెన్" అనునట్లు ఈ నంతవఱకుఁ బ్రసిద్ధి లేక పెద్దనగృహంబున నుంటి ననియు నాకెన్నఁడును నాతఁడు దేవరదర్శనలాభము గల్గున ట్లొనరించి యుండలే దనియు నింతియకాక తనకుఁ దెలియకుండ దర్శనంబునకుఁ బోవల దనియుఁ దెల్పిన నాతఁడు నిద్రించుతఱిఁ గను మొఱఁగి వచ్చితి నని యాతనివలనిభయం బభినయించుచునుండెను. అది విని రాజు కొంచె మాలోచించి పెద్దన యిట్లొనర్చునా యనుకొని యయినను సంగతి నరయువలయుఁ బెద్దన నిటకుఁ దోడ్కొని రమ్మని భృత్యులకుం దెల్పెను. వారును వేగంబున వచ్చి నిద్రబోవుచున్న పెద్దనను లేపి రాజాజ్ఞఁ దెలిపిన నాతఁ డట్టిసమయమునఁ బ్రభుఁడు రాఁబంచుటకుఁ గారణం బేమని యూహించి తనశిష్యుం బిలిచెను. వాఁ డట లేకుంటచే రాజు